KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIII-ik évf. Május, Junius. 1878. 3-ik füzet.

HÁLAÜNNEPÉLY

A JÓLTEVŐK EMLÉKÉRE

az unitáriusok kolozsvári főiskolájában május 30-án, 1878.

I.

MEGNYITÓ BESZÉD.

Mondotta

KOVÁCS JÁNOS,

igazgató-tanár.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Ha az emberiségnek legtekintélyesebb élet-bölcse és oktatója, a történelem világánál a különböző népek és nemzetek társadalmi viszonyait és szokásait megvizsgáljuk, arra a meggyőződésre jutunk, hogy a legrégibb időktől kezdve a jelenkorig: a szellemnagyságot, az érdemet, a nemes önfeláldozást, közhasznu életet és az önzetlen jótékonyságot, előbb vagy utóbb, az elismerés, hála és tisztelet kiséri.

Róma és Athén nyilvános terei tele voltak a nagy emberek, hazafiak, tudósok, müvészek szobraival. Sőt azon jeleseiket, a kik a népnek anyagi, szellemi és erkölcsi felvirágzására hathatósan befolytak, s életöket az emberiségnek, főleg pedig nemzetüknek szentelték: úgy tekintették, mint az emberi tökély magasztos példányképeit, s félistenek gyanánt tisztelték. Theseusnak, ki intézményei által az athénebeliek polgári és vallási életének egészen új fordulatot adott, a hálaérzelem: templomot emeltet. A római nemzet hálás elismerésből Brutust honbarátnak; Cicerót a haza atyjának; Titust, emberbaráti szép jellemiért: az emberi nem szerelmének és gyönyörüségének nevezte. A svájczi nép az eszményitett s csak mondákban létezett Tell Vilmos emlékének most is évenként kegyeletes ünnepélyt szentel. Franklin Benjámint, a nagy emberbarátot, ki vagyonának nagyobb részét közintézeteknek hagyta, nemcsak saját hazája gyászolta három hó-

napig, hanem a magasztos eszmékért lelkesülő franczia nemzet is három napig tartó gyászszal fejezte ki háláját, mint olyan szellemnagyság iránt, ki az „égből kiragadá a villámot s a zsarnok kezéből a hatalom pálczáját.“ Hogy Deák Ferencz, nagy hazánkfia ravatalát minő osztatlan részvét környezte, s mily kegyeletes érzések között nylvánult az országszerte rendezett hálaünnepélyeken halhatatlan emléke iránt a tisztelet, az mindnyájunknak még élénk emlékezetében van. A felhozott példák azt mutatják, hogy az érdem iránt nyilvánuló hálás érzelem az emberi szivben, lélekben gyökeredzik. Mi is mélyen tisztelt gyülekezet, mint egy szép és dicső multtal biró vallásfelekezetnek hálás fiai és leányai, lelkünk őszinte sugallatát s szivünk szent érzelmeit követve, azért gyültünk össze, hogy vallásközönségünk nemes keblü jóltevőinek emlékére hálaünnepélyt szenteljünk, melyet midőn hivatalomnál fogva ezennel megnyitok, hogy a hála és elismerés érzelmeit az ifjuság részéről tolmácsolja, felszólitom Vaska Béla papnövendéket.

II.

EMLÉKBESZÉD.

Mondotta VASKA BÉLA, II. éves papnövendék.

Jelige: **Ki kedveseinek emlékében él,**
Nem halt meg az, csupán elutazott,
Halott csak az, kit elfelejtenek.

Mint a ki az Isten házába megy, a küszöb előtt fővegét leveszi, s lelkét buzgóság szállja meg; és mint a kertész, ki virágos táblái közé lép, s nem tudja miként és hol kezdjen kedves munkájához: úgy vagyok én, rólatok akarván szólani egyházunk jóltevői! Ti egyházunk testének jobb részét képeztétek, gyümölcsöző virágos fái valátok egyházunknak, s létünk kérdése rajtatok fordult meg. Elmélkedéseim során ti lebegtek lelkem előtt, gondolataim titeket keresnek e pillanatban. Ti megmutattátok, hogy az életet valódi rendeltetése szerint használva, annak tartama alatt hogy tehetjük tündöklővé a belénk fuvallott isteni szellemet, oly tündöklővé, hogy a mikor porhüvelyével való megfejthetlenül titkos kapcsa szétszakad, ez égi részt az örökkévalóság vegye át, s az áldólag égett életvilág fényesen ragyogjon be a halhatatlanság dicsfényé-

vel a jövendő századok szürkületébe s sugarai messze tündököljenek és az emlékezet e sugarak melegénél megtermékenyülést, áldást hozzon a jövő gyermekeinek szivébe.

Emlékezem azért ti rólatok, oh nagyok, a kik bár tőlünk meszsze, de mindig velünk vagytok! Az emlékezet az a szellemi bűvös kapocs, mely a holtakat az élőkkel összeköttetésben tartja. Egy jó apa, gondos anya, kik szeretett gyermekeiket veszitették el; az árvák, kik szülőiket siratják; egy nemzet, mely nagy fia sirhantját könnyeivel áztatja; egy felekezet, melyet gyámolainak, apostolainak elvesztésén a fájdalom gyászba borit: ezek mind azt bizonyitják, hogy az élők a holtakkal szellemi öszszeköttetésben vannak; az elhaltak tényeikkel, példáikkal az élőkre hatnak, s az élők a kegyelet karjaival magok körében tartják a már rég alvókat is. Mily szükséges is az emlékezés; mert ha igaz az, hogy egyesek és társadalom, nemzet és egyház boldogságának legszilárdabb alapja, mit a szellem lelkesedésében munkál, az erény, a szép és nemes cselekedetek gyakorlása: akkor nekünk gyakran kell emlékeznünk és gyakran kell a nagyok szép tetteit feltüntetnünk, hogy minél többen és többször lássák, s azokat követni tanulják. Szükség, hogy elzarándokolva a sirok lakóihoz, erényeiknek az emlékezés által útat nyissunk a temető göröngyei alól ki az élet légkörébe, hogy azok magasztos képei minket fényes csillagok gyanánt vezéreljenek a jónak ösvényén.

Ezért jóltevőink s átalában a jók érdemét kötelességünk emlékezetben tartani. Az embert a jó és szép benső ösztöne mellett a példák serkentik; az embernek szüksége van mindig példára. S igy a multra való viszszaemlékezés, az elhunyt jelesekkel való társalgás áldásos. A költő szerint is:

„A hű emlékezet, mint fürge méhsereg
Mult kor virányain szerelmesen lebeg,
Ki lélek örvendőn elmulatoz ennél,
Jót kétszer érez, lát, egy szóval kétszer él:
Mert életünk rövid, hoszszabb csak ugy lehet,
Ha újra éli a mulót emlékezet“.

S mi t. gy. ámbár ez ünnepély főtanácsi határozat utján lett rendezve, ne kötelességből, hanem szivünk inditásából emlékezzünk! ne parancs, hanem a szabad önelhatározás és önkéntesség elve szolgáljon ránk nézve kiindulási pontul, mint szolgált azokra

nézve, a kikről emlékezünk. Igen! mert nagy különbség van a szabad önelhatározásból származott nemes cselekedetek és a puszta kötelesség teljesitése közt, az t. i. hogy a törvények által parancsolt cselekedetek nagysága és jótékony hatásuk sikere többnyire csak magával a törvénynyel van arányban, s a végrehajtók is csak az eléjök szabott határig mennek; a nagyok nemesebb természetü törekvéseinek belértéke és a jövendőre való hatása pedig minden erkölcsi fogalom szerint alig mérhető meg. Itt a parányi magból gyakran óriási élőfa lesz, egy életre való eszméből megvíhatlan kővár; lombjai alatt és falai között az utódok önbizalma és jóra való ösztöne folyvást növekedik, s igy a sokszor gyenge emberi erő önmagát haladja feljül. Egyházunk története legalább ezt mutatja. Számtalan példát szolgáltatnak erre jóltevőink tettei, kiknek közeli és távoli sirjára ma a kegyelet és hála virágaiból újabb koszorukat teszünk, s kiknek a közügy és édes mindnyájunk érdekében, fenállásunk és jövőnk biztositása végett hozott nemes munkájokért a férfi komoly beszédében és az ifju egyszerü lantján a köszönet és elismerés háladallá olvadva zeng e teremben és sziveinkben.

Mi elhunyt nagyjainkkal, bár ők régen elköltöztek, e pillanatban különösen öszszeköttetésben vagyunk és abban kell hogy legyünk a hálás viszszaemlékezés által.

Az életpályák különbözők levén, különbözők az eredmények is, melyeket kiki saját munkája és szorgalma után felmutathat. De mindamellett is, hogy az eredmények különbözők, az erkölcsi végczél mégis osztatlanul egy mindenkinél. Különbözők — mondom — az életpályák. Az egyik pályáján ébren megálmodja, nemcsak, körvonalozza a jelenben a jövőt, s fenjár egy finomabb társadalmi élet tisztult légkörében, mint fellegek közt a sas. — A másik egyenlő erő, de nem egyenlő sors mellett, a legterhesebb élet vas igáját huzza. — Az egyiket a költészet és politika csillogó, dicsőség termő mezejére viszi jó szerencséje; másikat az anyagi pályatérre, harmadikat az életsorvasztó tudományos foglalkozás gyakran sisiphusi erőlködései és prometheusi kinjai közé. Mindnyájan futnak, de az egyik útjában meg-megáll, andalog és élvez, mig a hűnek a futás alatt kevés az öröme; lelke, figyelme egészen a köz javára, dicsőségére irányul; mindnyájan versenyeznek, de az egyik gyakran a jelenben eléli jövőjét is, mig a másikra a meszsze távolban vár halhatatlanság. Sorainkban sokan valának olyanok, kik a jelenben a jelennek és még inkább a jövőnek éltek.

Némelyben az istenség porhüvelyt öltött szikrája mint egy meteor megy keresztül az életen, némely küzd nemének és korának gyarlóságaival, nagy eszmékért hevül, üdvös dolgokért fárad, remél és cselekszik, pályáját erényekkel jelöli meg a földön, mint a kertész virágokkal az ösvényt, útat nyit az ég felé, s utoljára homlokát babérral ékesitve sirba száll, miután örökélővé tette nevét, halhatatlanná lelkét.

Kire nem volna hatással egy ilyen élet szemlélése?! De hát midőn nem egy, hanem vallásfelekezetünk több tagjának szive, lelke, tettereje, bölcsesége és erényei egyesülten jelennek meg előttünk! Ezek éltetői lelkünknek, táplálói önbizalmunknak, hatásukat érzi egész valónk; ők velünk szellemi öszszeköttetésben vannak, velünk szellemileg közlekednek!

Megjelenik ez ünnepélyes perczben lelki szemeink előtt a lánglelkü szónok, az eszmék és kutatás, az elmélkedések és új igazságok felfedezésének labyrintjaiban is soha el nem tévedő Dávid Ferencz, midőn a mély meggyőződés és tiszta vallásos tudat ékesen szóló nyelvén ezrek szivét inditja meg s ezrek akaratát határozza el. Előttünk áll megható alakja, a mint N. Váradon vagy Gyula-Fejérváron századát tulszárnyalva küzd a vele egyenlő szellem magasságban levő fejedelem helyeslő intéseitől kisérve, s elesve is győz. Igen! ő közlekedik velünk szellemileg az eszményi világban, mert szavainak ereje ma is hat, ma is tevékenységre és a lelkiismeret szabadságának megőrzésére buzdit s szivünk lázasan dobog már neve emlitésére is. Megjelenik a tapintat, szervezés és bölcseség nagy mestere Hunyadi D., az ihletett tudós és szónok Enyedi, kifogyhatatlan szeretetével, rendületlen szilárdságával és fáradhatatlan munkásságával, a bujdosó Thoroczkai Máté, a mint a sziklaüregből viszszatérve a tudós Enyedit magyarul szólaltatja meg, s a tanok a Tisza partjain s az alföld térein is viszzshangzanak. Kibontakozik a 18-dik száz hoszszu éjt jelző szürkületéből Szentábrahámi Diménynyel jobbján, a mint az elsodortnak hitt házat újra megépiti sziklára, hogy többé vész, vihar ne árthasson annak; hajlékot teremt a tudománynak, szánt és vet új magot, s hint reményt, bizalmat, s irja tudományos szinvonalon álló nagy müvét. Megjelenik a fáradhatlan B. Farkas Sándor, a mint nemzetünk töredező hajójából az örvények felett Noé galambja gyanánt kiszáll, az új világba megy, onnan hoz zöld olajágat, s azzal mutat a jövendőre útat a szabadság szent

földje felé. Megjelenik az irodalom nagy barátja Molnos, a mint neháńyad magával viraszt a nemzeti nyelv bölcsőjénél; a tapintatos Székely Miklós; a költő és történész Ar. Rákosi Székely Sándor, a mint multunk történetét adja a sajtóviszonyok nyomása következtében bár kicsinyben, s a mint megszólal Virgilius nyelvén magyarul, s Vörösmarty és Czuczor szent hevületre gyúl a honalkotó ősöket azon a nyelven megénekelni. Megjelenik K. Nagy Elek, a mint a kisértet idején határozott hangon igy szól: „menj el, ne kisérts"; — Kriza, a mint bejárja népéletünk addig ismeretlen mezőit, rózsákat gyüjt, koszoruba fűzve átadja a nemzetnek, hogy illatában gyönyörködjék és sirján diszelegjen hervadhatlanul.

Megjelennek és velünk közlekednek ők, mert a meszsze időket is gondjaikba foglalták, jó magvakat hintettek, melyekből mi boldogolva élvezzük a szellemi kifejlődés dús eredményeit, s ezért hálás kezekkel függesztjük a jelesek már mohosult sirkövére a valódi érdem emlékét újitó füzéreket. Nincs is szebb tisztelet a világon, mint az, melyet az érdemnek őszinte elismerése viszen a rég elhunyt, de tetteikben boldogitva élő nemes lelkek sirjához, s a melyet még a késő nemzedék is meg fog újitni. Oh igen! mert az emlékezet által nagyjaink szellemi munkássága köztünk virulván és gyümölcsöket teremvén, az összeköttetés velünk meg nem szakadhat.

De nemcsak szellemi, hanem anyagi tekintetben is közlekednek velünk nagyjaink. Az anyagi világban is el kell ismernünk, hogy a nemes tettek az embernek örökké élő emlékoszlopot emelnek. Itt is bebizonyul a nagy igazság, hogy a buzgóság szent tüze késő századokra is átvilágol.

Sok zivataros hullám és vészes csapás jutott osztályrészül kicsiny anyaszentegyházunknak az idők folytán, de a hullámok ostromai, őrvények és szirtek fenyegetődzései közt is ohajtott partra evezett. Igen! mert voltak oszlopai! Előáll egy lelkes nő, Wilhelm Krisztina, s a semmi módon meg nem szerezhető, de égetően szükséges sajtót nagybecsü adománya által meghozatja, hogy legyen mivel védelmezni a lelkiismeret szabadságát és a tiszta meggyőződés hatalmát. Ott van egy Dimény Pál, ki nem kimélve időt és fáradságot, tür és küzd, de leégett templomunk épitésére ezereket gyüjt öszsze a külföldi testvérektől. Ott vannak az ős Danielek és P. Horváthok. Ott van Zsúki László,

a mint a mult száz végén, midőn Európ heves szivében — Francziaországban — egész földrészünkre szóló igazságok és jézusi eszmék forrnak és szülemlenek, öszszes vagyonával új hajlékot épit a tudománynak az elveszitett helyébe; Augustinovics Pál, a mint ma 100,000-et meghaladó hagyományával lehetővé teszi, hogy e hajlékban a tudomány terjesztessék. Ott vannak az 185⁶/₇-diki adakozók 60,000 frtnyi aláirással, a mint egyházunknak feltartóztatni szándékolt hajóját biztos útnak inditják. Ott van Koncz János és Mártonfi Gergelyné Koncz Juliánna, a mint hagyományaikkal lehetővé teszik, hogy a szegénység által porban mászásra kárhoztatott ifju felküzdhesse magát. Ott van Szász Gergelyné és azok, kik az ifjuság sebeinek bekötözéséről gondoskodtak. Ők nem volnának-e öszszeköttetésben velünk? Hát nem tetszik-e ugy, mintha itt közöttünk megjelenve, áldó kezeiket terjesztenék ki felettünk? Nem porba hulló s hamar felszáradó könyek az emlékdarabok, melyekben jeleseink tisztelete fenmarad. A római és görög nagy lelkeket nem a gyászosok könyei, sem a kőoszlopok, hanem a nemes tettekből, s közjóra tett áldozatokból nemzedékről nemzedékre átszállt érdememlékek éltetik; közöttünk is egyházunk öszszeölelkezett lelkében és szivében nő fel s marad meg jeleseinknek erényeiből emelkedett élő emlékoszlopuk; mert a deréknek érdeme nem hal meg, s a közjóra élt léleknek becses emléke élve marad az emberiség szivében.

De a legfőbb öszszeköttetést a holtakkal való társalgásra nézve mutatja az a körülmény, hogy mi azok iránt magunkat adósoknak érezzük. Még ismerőink, barátaink közül sem hal meg senki, ki iránt bizonyos kötelességeket teljesiteni ne éreznők feladatunknak; hát még azok iránt, kik megjelölték s részben elkészitették számunkra a tudomány, felvilágosultság, külső és belső szabadság fényes palotája felé az útat, kik kezdők, hatók s egyszersmind alkotók és gyarapitók valának, kik megmutatták: „mit vihet ki erős szivláng alatt az elszántság hatalma és az érczakarat“, kik fejedelmi pompa nélkül az Ur kicsinyei közé tartozván, nagyokká tevék magukat saját erejükön, kik a kicsiny mustármagból nagy élőfákká lettek, melyek árnyában és védelme alatt a bujdosó Ige és Eszme menhelyet találván, ma bátran lép ki a küzdtérre s leveretésében is diadalkoszoru ékesiti homlokát. Ők közlekedésben vannak velünk: e hajlék, melyben vagyunk; a szentegyház, melynek merész ivei alatt sokszor fürdik lelkünk szent

érzelmek árjában; e folyosók, melyeken gyermek és ifju éveink tündér álmai, magasra törő vágyai és reményei szülemlenek, a hol igazán itthon érezzük magunkat; a mód és alkalom önmagunk mivelésére: mind-mind róluk beszélnek éjjel és nappal. És mi? . . . mi módon közlekedhetünk velök?

Nincsenek közöttünk már, hogy a gyöngéd figyelem minden külső jeleivel elhalmozzuk, hogy élő szóval százszor meg százszor köszönetet mondjunk. — Alusznak már az Ur nevében — sirjaik felett zöldel bokor, virány, még tetemeiket is hiába keressük, az enyészet vette rontó hatalmába. — Mi módon közlekedhetünk velök?

Lépjünk a hála és kegyelet fényes hidjára. Ez közvetlen közelökbe visz elmult tizedek és századok nagy távolán keresztül is. Emelkedjünk e szent magasságba. A nagyokkal nem lehet alanti völgyben érintkezni. S maradjunk életünk estvéjeig ezen magasság légkörében, ezen a hidon, melynek oszlopai: a kitartó munkásság, az erős akarat, a folytonos nemes tevékenység, a nagyratörés bennünk állandók legyenek. Részünkről ez a velök való közlekedésnek s egyszersmind annak a módja, hogy az elhunyt nagyoknak megjelölt czéljai bennünk és általunk megvalósuljanak, s hogy méltó utódaik lehessünk. — Emlékezzünk! Emlékezzünk!!!

III.

P. HORVÁTH FERENCZ ÉLETRAJZA ÉS ALAPITVÁNYA.

született 1731-ben; meghalt 1804-ben.

Irta és felolvasta BENCZÉDI GERGELY, tanár.

„Az emberi nemnek szüksége van nagyszerü példákra, hogy a serdülő ivadék fölfelé tekinteni, nemes czélokért lelkesedni, értök fáradni, nekik áldozni tanuljon."

B. Eötvös.

Azt a kort, mely 1716-tól 1780-ig, a II. József trónra léptéig, terjed, egyházunk történetében a legsulyosabb üldözés és szenvedés, de egyszersmind a legfényesebb erények és legnagyobbszerü áldozatkészség korszakának nevezhetjük. A mint gr. Stainville,

Erdély akkori főhadi kormányzója, 1716-ban kolozsvári ekklánkat, 1718-ban pedig kolozsvári collegiumunkat katonai erőhatalommal mindennemü vagyonától és jövedelmeitől megfosztotta, ugy, hogy még a tisztán unitárius pénzzel épitett és gazdagon felszerelt iskolából sem hozhattak ki semmi egyebet őseink, mint azt a csengettyüt, melylyel mostani collegiumunkban is a leczkére ménésre naponként jel adatik: az a nehány főrangu család, mely a megelőző száz viharaiban is hű maradt az unitárius hithez; mint törhetetlen, erős szirt állott a rohanó hullámok elébe, hogy feltartóztassa az árt, mely egyházunkra nézve mindent elsepréssel fenyegetett. Alig teljesithetnénk azért a kegyelet eme napján szentebb kötelességet annál, mint ha felújitjuk áldott emlékét azoknak, a kik évtizedeken keresztül küzdöttek nemcsak vagyonuk s családi érdekeik feláldozásával, hanem szabadságuk, sőt életök koczkára tételével is, fenmaradásunk és jövőnk biztositásáért.

Előttem ismeretlen azon feltünő körülménynek az oka, hogy legalább a 16-ik század végétől egész 1718-ig a világi elem sem a főtanácsi, sem a zsinati gyűléseknek alkotó része nem volt. Ez ideig ily részvétre csak egyetlen esetet tudok, az 1614-ben Bordoson tartott zsinatot, a melyen főuraink közül is megjelent Daniel Mihály és Balási Ferencz, s a mikor a mai keperendszert is megállitották. Pedig meg vagyok győződve, hogy ha a világi elemet is bevonják s az ő részére az egyházi és iskolai életben kellő müködési tért engednek, úgy mint a református atyafiak tették, sok eseménynek a 17-ik században is egészen más kimenetele lesz vala.

Annál elismerésre méltóbb, hogy a mint a veszély 1716-ban bekövetkezett, főuraink az ügyek vezetését azonnal megragadták s értelmi és vagyoni befolyásuknál fogva mind ki-, mind befelé a legüdvösebb befolyást gyakorolták azok sikerére. Ámbár a főtanácsi ülések januárban, és a zsinati gyülések juniusban, rendesen a mult százban is megtartattak, de e gyüléseken is az egyházi elem mellett, rendesen csak a főcurátorok, vagy ezek küldöttei — az ugynevezett status deputátusai — jelentek meg. A főcurátorok azonban az elnökségben nem vettek részt 1796 előtt, mert csak ekkor — a káli zsinaton — hozták azt a törvényt, hogy ezután a világi részről a főcurátor is elnököljön. Igaz, hogy 1729-ben világi tagokból egy ugynevezett Supremum Consistoriumot szerveztek, [1])

---

[1]) Lásd Prot. Gen. Cons. I. 341. l.

de ez — hihetőleg a kormány gyanakodása felköltése kikerüléseért, vagy talán egyenes tilalmára — soha sem lépett életbe. Hanem igenis voltak e helyett olyan gyülései főurainknak, melyeket vagy országgyülések alkalmával, vagy atyafiságos öszszejövetel szine alatt, hol egyiknél, hol másiknál mindannyiszor tartottak, valahányszor a körülmények kivánták. Ily gyüléseken készültek mindazok a kérelmek, folyamodások, emlékiratok, melyek a VI. Károly és Mária Terézia uralkodása alatti nyomorult helyzetünk javitásáért az országgyüléshez vagy a kormányhoz benyujtattak. Ugyanezeken beszélték és állitották meg a védelmi eszközöket, melyek érvényesitésére a tanácskozók tekintélyesebbjei közül az egyik Szebenbe a guberniumhoz, a másik a kir. táblához, mig a harmadik valamely felbujtogatott vagy már kifosztott ekklánkba sietett; s ezeknek köszönhetjük, hogy a fergeteg, ha nem minden káros nyom nélkül is, de legalább végsemmisités nélkül vonult el fejünk felett. Ily buzgóságukért jóltevőink közül azonban nem egyet hurczoltak meg hoszszas perrel, a melyek kimenetele néha a lett, hogy pár ezer forintig meg is sarczolták a perbe rántottat. Ez azonban nem hogy lankasztotta volna, sőt élesztette részükről az éber őrködést, buzgóságot és áldozatkészséget. Éber őrködésüket eléggé igazolja az, hogy VI. Károly és Mária Terézia alatt 3 új püspökünk volt, s mind a hármat derék főuraink választották meg és fel is eskették azonnal, a mint elődeik bevégezték gondterhes munkás életöket, ugy hogy a hónapok mulva bekövetkezett zsinati választás alig volt egyéb, mint puszta ünnepélyesség. A buzgóságnak és áldozatkészségnek pedig számtalan példáit láthatjuk abban, hogy a mikor a hatalom fejünk felett függő Dámokles kardja leszakadó félben volt, öszszefutottak a Horváthok, Danielek, Zsúkiak, Gálfalviak, Szentiványiak, Siméngk, Sándorok, Maurerek és Toroczkaiak s ha hiába hivatkoztak a hazai approbatákra és compilatákra, a fejedelmi eskükre és diplomákra, mert a hatalom emberei ezeket könynyen elmagyarázták: aval az egész világon érvényes p a r a g r a p h u s s a l állottak elé, melynek s á r g a c s i k ó a neve. Ezt aztán rendesen megértették s a foszladozó zsineg kellőleg megerősödött.

Nem kevesebb gondot forditottak egyházunk e lelkes védői és őrei a belső erősödésre és gyarapodásra, mindenek felett pedig a nevelés ügyének előmozditására is. S mi — a kegyeletes utódok — hálával vallhatjuk be, hogy csak az iskolák fennállása ér-

dekében tett áldozataik is méltókká teszik és tehetik őket, nemcsak a mi, hanem átalában a nemzet örök hálájára. E tekintetben hasznos munkásságuk és mindenre kiterjedő gondosságuk számtalan nyomaira akadunk nem anynyira zsinati és főtanácsi jegyzőkönyvekben, mint inkább a perceptori libellusokban, a collegium anyakönyveiben, főuraink egymással váltott leveleiben s a püspökök és akadémiták levelezéseiben, ugy, hogy a mi mult százbeli történetünk legfényesebb lapjait ezekben boritja a százados por és feledékenység. Ezekből tünik ki, hogy 1718 után nem a főtanácsokon vagy zsinatokon, hanem a főuraink által tartott öszszejöveteleken választották jó darab ideig a főcuratorokat és köri felügyelő gondnokokat, valamint az akadémiára küldendő ifjakat és pénztárnokokat. Főuraink szabták meg a professorok fizetését, a tantárgyak felosztását, ők számadoltatták a pénztárnokot és a collegium mindenféle hivatalnokait. És ez eléggé nem méltányolható müködéseiket oly roppant anyagi áldozatok tételével koronázták meg, a melyek festésére szinte lehetetlen kellő szavakat találni. Ugyanis, a mellett, hogy a rendes és állandó kiadásokra tett dézmabeli alapitványaikból évenként nagy menynyiségü gabona és pénz folyt bé: ők állották ki az akadémiára küldött tanárjelöltek ezerekre menő költségeit és a számtalan más nemü rendkivüli kiadásokat is. Sőt a széles látkört, melyben ama férfiak mozogtak, fényesen jellemzi ama tény, hogy pl. az orvosi pályára készülő ifjakat épen ugy segélyezték, mint a tanári pályára lépőket.*) Külső pályára lépett ifjainkat az ezutáni időkben is, ha anyagilag talán nem is, de erkölcsileg hathatós támogatásban részesitették mind világi, mind egyházi befolyásos férfiaink, mely szép példának követése és folytatása nemcsak erkölcsi és emberi kötelesség, hanem egyházunk érdekében is ohajtandó. Az ily jótett emléke még az unokákban is lobogásban tartja az egyházunk és iskoláink iránt soha sem nélkülözhető buzgóságot és áldozatkészséget.

A fennebbiekben röviden elésorolt egyház- és iskola-fentartási küzdelmekben s a nevelés érdekében tett roppant áldozat-

*) Ily segélyezéssel mehettek Bécsbe, Barra, Hévizi, Fejérvári és Bartók József nevü ifjak. Ezek mindnyájan jeles orvosokká s lelkes és tevékeny egyháztagokká lettek késóbben. Ide sorozható Ugrai László nevü ifju is, a ki szintén „peregrinatioval“ szerzett segélylyel ment Bécsbe, s lett később Udvarhelyszék jeles mérnöke, s a ki készitette a kolozsvári és keresztúri collegiumaink mostani épületei tervét is.

tételekben a legelső sorban állók közt voltak eleitől fogva a Petrichevich Horváthok.

A széplaki Horváth család azon Horváth Miklós-tól veszi eredetét, a ki a 16-dik száz közepe táján elvevén a széplaki Both János egyetlen leányát Annát, törzsöke lett egy a hazát észszel és vagyonnal, tollal és karddal mind addig hiven szolgáló nemzetségnek, mig a mult század fanatismusa más főrangu családainkkal együtt, ezt is meg nem fosztotta a polgári jogok és kötelességek gyakorlásától. E derék család gondoskodásának főtárgyát már 1700 előtt is, de különösen azon innen kezdve kiválólag az unitárius egyház ügyei és ifjuság nevelése előmozditása képezte. Erdély hirneves családai közül sokan voltak egykor az unitárius vallás követői, de egy sem volt, mely a legelső percztől kezdve oly hű lett volna hozzá, mint ez. E család az erdélyi unitárismus hajnalhasadtától fogva üldözött egyházunk legbuzgóbb hive, legerősebb támasza volt. S talán nem tünik fel elfogultságnak, ha a történeti hűség megőrzéseért megemlitjük róla, hogy daczára a számos csábitásoknak, rang- és hivatalbeli fényes igéreteknek, melyekkel VI-ik Károly és Mária Terézia alatt körülhálózták, és daczára annak, hogy más hitfeleinkkel együtt ez is minden hivatalból kizáratott s társadalmilag is gúnyt és üldözést szenvedett: az újabb időkig egyetlen tagja sem lett hűtlen ősei hitéhez.

Még arra is alig fordul elő pár példa 3 száz alatt, hogy fiai más vallásu nőt vettek volna el; sőt leányai, ha más vallásu férjhez mentek is, hitöket nemcsak magok tartották meg, hanem leány ágon való utódaik is nemzedékről-nemzedékre követői és kifogyhatatlan jóltevői voltak egyházunknak és iskoláinknak. Horváth Kozma, 1634—1660-ig terjedő önéletiratában egy vallásához forrón ragaszkodó lélek mély fájdalmával sorol fel egy rakás jeles családot, a melyek az unitárius felekezetből kiléptek, az okokkal együtt melyek ezt előidézték. Érdekes mind az iró, mind amaz idők szelleme jellemzésére, többek közt a mit Bethlen Jánosról emlit. Elmondja ugyanis, hogy Bethlen Farkas, jeles unitarius főur korán elhunyván, neje másodszor Macskási Ferencz reformatus főurhoz ment férjhez, „a ki — igy folytatja — a maga religiojára tanittatván Bethlen Jánost, az mostoha fiát, az Isten ő szent felsége unitaria religión levő igaz ekklézsiájának (oly.) persecutiojára nevelte volt fel, melyhez hasonlót az én eddig való időm nem ért„. Jaj mind ezeknek, s mind többeknek valakik házasságuk által al-

kalmatosságot adtak arra, hogy az Isten ő szent felsége és szerelmes fia, az Ur Jézus Krisztus anyaszentegyháza apadjon és fogyjon!" *).

Egy másik helyt a Bethlen Ferencz fiai ingadozásán kesereg, a kiket az előbbi hatalmas Bethlen János vett volt tutorsága alá s elhanyatlásuktól fél „ha a jó Isten — ugy mond — nem könyörül rajtok". E Horváth Kozma érzülete az egyházat illető dolgokban hű jellemvonása maradt e család minden tagjának.

Nevezetes jellemvonás e családnál az is, hogy fiait szerette köznevelésben részeltetni. Ezek az iskolai élet minden fokozatain átmentek, mire nézve legrégibb adatot szintén Horváth Kozma szolgáltat, önéletiratában elmondván, hogy atyja 7—8 éves korában nevelőt tartott mellette Széplakon, de már 9 vagy 10 éves korában Kis-Sárosra vitte iskolába, Kőkösi Gödri Mihály nevü mester keze alá „a ki igen kemény fenyitékben, gyakor ostorozásban nevelte", mig 15 éves korában a kolozsvári collegiumba vitetett. Itt ő is, és utánna a többiek is, mint a secundanusok tagjai az exactori és oeconomusi hivatalt éppen ugy viselték, mint akár melyik nemes fiu. S méltó a följegyzésre, hogy e Kozmán elkezdve mindenik Horváth fiu a collegiumban lakott elannyira, hogy még az 1830. julius 15-én elhalt derék főgondnokunk, P. Horváth Károly egyetlen fiát Ferenczet is, daczára a már megváltozott nézeteknek, a collegium falai közt neveltette; a mihez — az iskolánk multja iránt közvetlenebbül érdeklődők felvilágositására — hozzá tehetem még azt is, hogy a mostani collegiumunk földszinti részén, a templom felőli szegleten levő szoba, az egy száz alatt itt lakó Horváthokért kapta volt rostélyát és maig fenmaradt „rostélyos ház" nevét.

Érdekesebben jellemző adat az előbbinél még az, hogy a mig a mi egyházunkban is akadt a mult százban olyan előkelő család, a mely megkivánta, hogy fiai az egészen külön kásztot képező s külön törvények alatt álló, nemes eredetü tanulók, az ugynevezett secundanusok közé is legelől irassanak és tétessenek: addig a Horváth fiuk egymás után mondanak le a secundanusok nagy előjogairól s lépnek át önkéntesen — a mint a matriculában be van irva: „a többet tanulhatás okáért" — az ugynevezett togatusok közé. Ez pedig a lehető legnagyobb önmegtagadás volt egy előkelő nemes ifju részéről, mert e korban a tógá-val sok olyan

*) L. Történelmi kalászok 1603—1711. A Vargyasi Dániel család levéltárából kiadta Daniel Gábor; szerkesztette Thali Kálmán. Pest. 1862. 5. 6. l

kötelesség volt öszszeforva, melyről a mai fiatalságnak fogalma is alig lehet. Ilyen volt például a deákságra való előkészülés, az ugynevezett frequentálás, a mi abból állott, hogy a frequentánsoknak 4 hétig nemcsak a collegiumból, de még lakszobáikból sem volt szabad egyebüvé, mint templomba és leczkére kimenniök, s oda is csak hajdonfővel. E baráti élethez hasonló zárkozottság idejét pedig azzal kellett a feszes egyenruhába öltöztetett ifjaknak eltölteniök, hogy az asztal mellett ülve, a bibliának, aztán meg valamelyik görög és latin költőnek és Euclidesnek egyes kijelölt részét ugy megkellett tanulniok, hogy az egész ifjuság előtt történt felmondás alkalmával egyetlen hibát se ejtsenek, mert különben viszszavettettek. És az igy minősitett ifjakra maga a deákság sem volt az urizálás kora. Ez ellen már csak a tornászás akkori módja is eléggé megvédte őket. Állott pedig e tornászás abbból, hogy az iskola több darab szőlőjében ők végeztek minden munkát, s a „Kis Mező“ nevü gyümölcsöst, a mely közel 200 évig volt tanuló ifjuságunk játszó helye, évről-évre nekiek kellett jó magas sánczczal körülkeriteniök. Ezek helyettesiték rájok nézve a mostani tornászás kar- és kéznyujtásait, meg az ugynevezett „törzshajlitás“-okat; a mostani „menetgyakorlatok“-at pedig — a legatiokba járáson kivül — bővön pótolta a Zsúkra, Szélkútra és Hoszszu-Macskásra való dézmálni járás, meg a kantálás. Mindezen kötelességek teljesitésében a togatus Horváth fiuk is épp ugy részt vettek, mint akár mely más közrendü fiu, a nélkül, hogy az érettök járó igen tetemes jótéteményekben részesültek volna, a melyre különben nem is volt szükségök.

De meg is látszott rajtok, hogy az élet komoly oldalát korán megismerték; mert az országban náloknál szorgalmasabb, kitünőbb, takarékosabb gazdák nem voltak; s meglátszott, hogy gyermekkoruktól fogva velünk éltek és velünk éreztek, mert nem volt a mult százban egyetlen család is, a melynek minden tagja kivétel nélkül anynyit áldozott volna iskoláink és több ekklézsiánk fenmaradásáért és virágzásáért, mint ez. Voltak esztendők, a melyekben mind a tanárokat, mind a tanulókat csaknem egészen ők tartották, s az ő bőkezüségök nélkül menthetetlen elpusztulunk.

Fényes áldozatkészségöket bizonyitó adataink 1671-ben kezdődnek, a mely évben a tordai gymnasiumot részben közadakozásból kezdették fentartani; mivel az aranyosszéki ekklák és lakósok, e gymn. eddigi fentartói, a fejedelemségért 1658 után versengők

alatt, a törökök és németek által annyira elpusztittattak vala, hogy ez iskolát csak a magok erejökön tovább fentartani nem tudták. Ez időben két Horváth testvér élt, u. m. a már emlitett napló-iró Kozma és Ferencz, a kiktől származtak a mai Horváthok mindnyájan. E két testvér már a tordai gymn. első rendü jóltevői közé tartozott, mert fentartására évenként 30—40 frtot ajándékozott. Ugyanezek 1684-ben 1100 tallért ajándékoztak az egész felekezet számára, mely öszszegből az 1687-ik évben az akkori püspök, az unitárius papságra a németek részéről kirótt nagy hadi sarczot fizette ki. A most emlitett Horváth Ferencz fia — szintén Ferencz (II.), kir. táblai ülnök — a 17-dik század végén egyike volt az unitarismus teljes elnyomására már akkor müködésbe hozott machinatiók ellen egész önfeláldozással küzdőknek. Ez irta az „Apologia fratrum unitariorum", az-az „Az unitárius atyafiak mentsége" czimü becses munkát, mely egyike vallásos irodalmunk legjelesebb termékeinek s oly kapós volt, hogy az 1700-ban kijött példányokat már 1701-ben újból ki kellett nyomatni. A jótékony hatást, melyet e mű az unitáriusokra nézve, előidézett, maga a derék iró nem érte meg, mert 1699-ben, midőn épen consiliariussá volt kinevezendő, még fiatalon hirtelen elhalt. Özvegye Kocsárdi Balog Kata az eladott példányok árát is az 1697 leégett, azon kis templom felépitésére ajándékozta, melyet a kolozsvári piaczon, a mai katonai őrtanya helyére János Zsigmond épittetett volt az unitáriusok számára [1]).

Éppen ily érzelmek vezették azt a négy Horváth fiut is, a kik az 1700. jul. 27-én kiállitott okiratukban a széplaki papságot oly dotatioval látták el, a mely által ez egyházunkat az első rendü, ugynevezett esperesi ekklák közé emelték [2]). De ily érzelmek vezették a már sokszor emlitett Horváth Kozma özvegyét: Folti Borbárát és fiát Boldizsárt is, a kik a Rákóczi-szabadság harcz alatt Magyarországra bujdosván, 1710 febr. 8-án Ugocsavármegyében Verbőcz nevü faluban egy adomány-levelet állitanak ki, melyben minden meglevő és ezután szerzendő majorság-földeik gabona és bor-dézmáját a kolozsvári és tordai unitár. gymnasiumok fentartására ajándékozzák [3]).

[1]) L. kolozsvári ekkla levéltárában fasc. I. 47. E Balog Kata a Kocsárdi Balog László és Koncz Borbára leánya, mely utóbbi Koncz Pálnak. a Koncz Boldizsár unitárius püspök testvérének volt a leánya.

[2]) L. az alapitó levelét közölve a „Ker. Magvető" XII. köt. 233. l.

[3]) L. az adománylevelet szószerint beirva Protoc. Gen. Consist. I. 238—241. l.

Ez az adomány lett az 1716—18-ki nagy rázkodás után kolozsvári és tordai gymnasiumaink egyik legdúsabb életforrása. Mily nagyszerü jótétemény volt ez, megérthető abból, hogy 1724-től kezdve, a mikor a kolozsvári ekklától ennek a kezelése is átvétetett, az 1778-dik évig minden évben 130—150 véka búzát és 80—120 veder bort hoztak a széplaki, rápolti, tancsi és földvári jószágokból, nevezett iskoláink számára, ugy hogy ha 1712-től 1778-ig évente csak 130 véka búzát és 80 veder bort veszünk is, 8320 véka búza és 5120 veder bor jő ki. Ennek pénzbeli értékére is következtethetni abból, hogy pl. 1731-ben maga Horváth Boldizsár a dézmát eladván, ennek árában sept. 7-én és nov. 8-án 361 mfrtot 48½ drt ad bé személyesen a pénztárba. Mihez képest ha csak 300 mfrtot veszünk is váltságdijul vagy pénzbeli egyenlő értékül évenként — ennyi pedig volt — a felvett 66 év alatt közel 20,000 frtra megy [1]). Ez adomány jövedelme, a mai árakkal és értékkel öszszehasonlitva, bátran tehető 60,000 frtra is. Ehez hasonló bőkezüséget mutattak 1718 után a II. Horváth Ferencz gyermekei: III-ik Ferencz, K o z m a és R e b e k a, valamint a többi Horváthok is, a kik széplaki, ilosvai stb. jószágaikból szintén nagy menynyiségü gabona-dézmát vagy szép öszszeg pénzt adtak évenként. Pedig mindez csak a rendes és állandó áldozat volt, mihez járulnak a már fennebb elősorolt rendkivüliek, mint az akadémiták segélyezése, ima- és énekes-könyvek kinyomatása s több ilyen költségek.

Az anyagiak terén hozott emez áldozatok mellett nem csekély érdemet szereztek magoknak lelkes főuraink — s közöttük különösen a Horváthok — az ifjuság szellemi érdekei gondozása, megvédése és ápolása körében is.

Számos feljegyzés bizonyitja, hogy ama lelkes férfiak gyakran jelentek meg a kolozsvári collegiumban, hol az ifjusághoz jóra intő beszédeket tartottak. Ezt tették különösen a főcuratorok s ezek közt a nagynevü alapitónak Horváth Boldizsárnak, hason nevü fia, a ki — 1753-tól 1778-ban bekövetkezett haláláig — egyike volt legtevékenyebb főcuratorainknak. Ő a collegiumi szobákat évenként többször is megvizsgálta, a közvizsgálatokon személyesen megjelent, a pénztárnokot, seniort, exactort, könyvtárno-

[1]) L. a gabona-bevételekről és kiadásokról a Colleg. exactorai által vitt libellust 1724—1777. és a pénztárnoki libellusokat azon évekről a főcons. levéltárában.

kot maga számadoltatta, s e munkakörében, a mint a kötelesség kivánta, vagy a mint lelke ösztönözte, intett és dorgált, fenyitett és jutalmazott, szóval: az ő figyelme, mint egy gondos családatyáé, mindenre kiterjedett.

Ily légkörben, ilyen példákat látva, növekedett P. Horváth Ferencz, a ki e töredékes életiratnak s a mai emléküunepélynek főtárgya. Ő 1731-ben Széplakon III. Horváth Ferencz és Pálfi Ilona szülőitől született s igy unokája volt az Apologia iró II-dik Horváth Ferencznek. Tanulását a szülői háznál nyert elemi oktatás után a kolozsvári unitár. collegiumban folytatta és végezte 1749-ben, a mely évben — az akkori szokás szerint — az egész ifjuság, a professorok és nagy számu városi közönség előtt jul. 6-án elmondott búcsubeszédével kibúcsuzván, valószinüleg a kir. táblára ment törvény-gyakorlatra.

Első neje Suki Teréz volt, a Suki László és Gálfalvi Borbára egyik leánya, kit 1764-ben julius havában vett el Zsúkon egész csendben, nem levén más jelen csak nagybátyja, P. Horváth Boldizsár főcurátor, és Agh István püspök, mint eskető. Ettől született gyermekei: Zsuzsánna, később Maurer Sándorné, és Károly.

Második neje P. Horváth Sófia volt, a P. Horváth Miklós és Váró Erzsébet leánya, kitől született Teréz leánya, később Sárdi Simén Elekné.

Az unitáriusok e korban minden állami hivatalból ki levén zárva, egész életét családjának és hitfelekezetének szentelte.

Figyelmét mindenek előtt gazdasága jó karba hozására forditotta. Széplakon az ősi házat és a többi épületeket alapjából újra épitette. Lőrinczfalván és Alsó Ilosván egészen új udvarházat és minden megkivántató épületeket, — a 2-ik felesége frátai jószágán, melyet pusztán vett volt át, házat, csürt, istállókat, fogadót és malmot, — Nyárádon is kő-fogadó házat épitett; Oláh-Gyéresen szép szálas erdőt nevelt és egyéb jobbitásokat tett. A szolgáló emberek számát épitéssel és jó bánásmóddal mindenütt megszaporitotta, úgy, hogy minden jó lelkü ember gyönyörködött benne.

Igy élt Széplakon boldogul és megelégedve, az unitárius egyház ügyei mellett az irodalmat is oly mértékben pártolva, hogy

oly könyvtára, a milyet ő hagyott hátra, e korban Erdélyben talán egy magán embernek sem volt.

Családja miatti gondjai nagy mértékben szaporodtak sógorának, Suki Lászlónak, 1792. márt. 11-én történt halálával. Suki Lászlóban ugyanis kihalván a honfoglalás óta virágzó Suki nemzetség fiuága, Horváth Ferencz oly egyezségre lépett az unitár. vallás közönséggel, a melynek a suki és hozzá tartozó birtokok is, a beruházások és javitások értéke kifizetéséig hagyva voltak, hogy a birtokot átveszi s a mig a 33,229 mfrtot 77 pénzt tevő becsüértéket kifizetheti, ennek 6% kamatját fizeti, melyről a szerződés — véglegesen 1796. jul. 6-án Kaalban tartott zsinaton köttetett meg [1]). — Ez által nem kis terhet vett magára, mihez járult az is, hogy a fiskus a suki birtokokat perelni kezdette, mely perben ismét sokat fáradott és költött, ellenfele levén gr. Bánfi György, gubernátor, a ki vágyott ama Bonczidához közel fekvő jószágokra. De a Horváth Ferencz kitartásának csakugyan sikerült az öszszes suki-féle birtokokat a vármegyei első megszállás és foglalás jogán a Suki Teréztől lett gyermekei számára biztositani, kivéve Suknak $^{3}/_{16}$-dát, mely valamely régi notáztatások miatt eredeti természetét elvesztvén, 1813-ban a fiskus részére ki is hasittatott.

Midőn a Suki László testamentumát 1792. mart. 14-kén a képv. tanács ülésében felolvasták, Horváth Ferencz kijelentette, hogy e testamentumot gyermekei nevében elfogadja, ellene semmi kifogást nem tesz, csak a családi régi mobiliákat s avitikálékat kéri [2]). A képv. tanács nemcsak ezeket adta át készséggel, hanem tekintve azon buzgó áldozatokat és fontos szolgálatokat, melyeket egyházunk érdekében tett, később oda ajándékozta Suki László minden ezüst portékáit, fegyvereit, drága edényeit, két rendbeli 6—6 ökrös béres szekerét s elengedte az általa vásárlott marhák 723 frtra menő árát is [3]).

A Consistorium részéről történt elismerés annál inkább helyén volt, mert hogy Suki László oly nagyszerü alapitványt tett, abban nem kis érdeme volt Horváth Ferencznek is, a ki nemcsak eszközlője volt annak, hogy Suki L. kolozsvári főiskolánk legelső főgondnokává választatott, hanem, a mint a Sukihoz intézett

[1]) L. Prot. Gen. Consist. 32. l. 9. sz. — 39. l. 10. sz. — a szerződést szószerint beirva 45. l. 38 sz. a.

[2]) Prot. Repr. Cons. 43. l.

[3]) L. Prot. Repr. Cons. 1792. 81 és 82. l.

levelei is tanusitják, iskolánk e halhatatlan emlékü jóltevőjét folytonosan buzditotta, hogy egyházunkról s illetőleg főiskolánkról kihalófélben levő családja és a maga nevének örök emléket emelve emlékezzék meg.

Horváth Ferencz éppen anynyira szivén hordozta elhagyatott vallásfelekezete ügyét is, mint családjáét.

Már fiatal korában élénk résztvett egyházi és nevelési ügyeink elintézésében jelesen azon öszszejövetelekben, melyeket világi nagyjaink időnként tartottak és azokban az áldozatokban, melyekben elődei oly fényes példával jártak elől.

Áldozatai sorát is már fiatal korában kezdette meg, midőn 1758 febr. 23. középfalvi és illosvai malmai szombati vámját a kolozsvári collegium épitésére ajándékozta, honnan 1779-ig 1000 vékánál több búza és törökbúza jött bé, mely részint természetben, részint pénzzé téve, a professorok és diákok segélyezésére fordittatott.

Minthogy a pénztári naplókat (perceptorum libellusokat) 1779—1789-ig nem sikerült megkapnom, nem tudom, hogy e szép gabonajövedelem mikor szünt meg; de hogy még 1786—87-ben is folyamatban volt, bizonyitja az, hogy az 1789 juniusában Szentgerliczén tartott zsinaton a teremi papnak megrendelik, hogy a Horváth F. által a kolozsvári collegium számára az emlitett két évben adott s általa elköltött gabona árát 14 nap alatt az espereshez fizesse bé [1]).

Ezenkivül valahányszor a szükség nyomasztó volt, s a tanárokat nem volt miből fizetni, nemcsak másokat buzditott segélyadásra, hanem ebben is az elsők közé tartozott. Igy pl. 1775 jul. 12-én a professorok fizetésére Illosváról 145 mfrtot küldött.

1778 febr. 15-én oly feltétellel ajándékoz 300 mfrtot „a Kolozsvár városában, magyarutczában levő szegény unitár. collegiumnak, hogy a midőn — ugy mond — ezután azon schola jövedelme és (a) benefactorok collatioi anynyira megfogyatkoznának, hogy nem lenne elégséges a collaboratorok vagy publicus praeceptorok fizetésére, tehát akkor annak legalis interesse folyon a Rhetorica tanitójának, addig pedig interesse congeráltassék és újabb fructificatiora kiadassék. Mely kevés beneficiumom conservatiojára succes-„soraimat átok alatt obligálom“. [2]).

---

[1]) L. Prot. Gen. Consist. IV. 159. 20. l.

[2]) L. az ajándéklevelet a kolozsv. colleg. levelei közt a főcons. levéltárában.

*

Egyházunkra és iskoláinkra azonban az ő áldásos müködése kiválóan akkor veszi kezdetét, midőn a meghalt P. Horváth Boldizsár helyébe a Sz.-Ábrahámon tartott zsinaton, jun. 20-án 1778-ban, egyhangulag főcuratorrá választották, — „bizván communitásunk külső s belső dolgait a mlgs ur szegény ekklézsiánkhoz s communitásunkhoz eddig is tapasztalt dexteritására, hűségére.“ [1]). E megtiszteltetést hoszszas habozás után fogadta el, de aztán igazán meg is felelt a hozzákötött reményeknek. E zsinaton hozott lényeges határozatok egyházi szervezetünket egészen átalakitották s egytől egyig megérzik rajtok, hogy egy oly kitünő szervező és alkotmányos érzelmü tehetség sugalmazása alatt jöttek létre, a milyennek Horváth F. 26 évre terjedt főcurátorsága alatt magát mindenekben megmutatta.

Ilyen nevezetes határozat volt a Repr. Consist.-nak vagy is az Egyh. képviselő Tanácsnak felállitása, melyre valóban égető szükség volt, s a mely e szerint most 100 éves fennállását ünnepelheti [2]).

Ilyen volt az a végzés, hogy Horváth F. és Horváth Miklós M. Vásárhelyt az ottani atyafiakkal consistoriumot tarthassanak, a mely a jelen századig fenn is állott s egyházunknak igen nevezetes szolgálatokat tett.

A kolozsvári collegiumnak is ekkor választottak legelőször külön felügyelő gondnokot a halhatatlan emlékü Suki László személyében, — valamint ekkor határozták meg, hogy a tordai gymnasiumnak is legyen külön felügyelő gondnoka és a világiak közül a rector mellett pénztárnoka.

Mindezen nagyfontosságu határozatok közt én részemről a Horváth Ferencz főcuratorrá választását tartom a legszerencsésebbnek, mert az ő személyében — az angol mondás szerint — nemcsak a kellő ember jutott a kellő helyre, hanem a kellő időben is. A nélkül ugyanis, hogy a főcurátorságban őt megelőzött Horváth Boldizsár és a még életben volt Agh István püspök érdemeiből legkevesebbet is levonni akarnék, meg kell vallanom, hogy iskoláink és egyházunk kormányzatában vészt hozható zavarok állottak volt bé, a melyeknek oka csak a megneveztem főcu-

[1]) L. Prot. Gen. Cons. III. 10. 1.

[2]) A Repr. Cons.-nak mindenekben a főtanácstól való függését s jegyzőkönyveinek évenként a főtanàcs elé terjesztését 1796-ban a káli zsinat határozta meg. Prot. Gen. Consist. 34. l. 12. sz. 6. p.

rator és püspök öreg korában s nem az ők mulasztásukban keresendő, mert annak idejében ők is mindketten nagy érdemeket szereztek buzgó tevékenységök által.

E zavarok egyikét mutatja az, hogy e korban a tanuló ifjuság leczkemulasztásai, a városon szerteszét kóborlásai s más kihágásai anynyira elharapództak volt, hogy az ezek miatti panaszok egymást érték, a miért már 1778 jan. 19-én a főtanácson kemény végzéseket hoztak [1]). Az esperesek is felszólaltak, hogy az iskolából kikerült új belső emberekkel birni nem lehet s nem hasznára, hanem kárára és gyalázatjára vannak az egyháznak; mire ugyanazon évben a sz.-ábrahámi zsinaton meghatározták, hogy a mely diák nem papnak vagy kántornak való, keressen más pályát, s a collegiumot elhagyott tekergő tanulók belső embereknek ne alkalmaztassanak [2]).

Ez intézkedések azonban igen keveset lenditettek a dolgok állásán. Ezér tHorváth Ferencz főcurator, s az ő elnöklete alatt Zsuki László és Pápai István, mint a kolozsvári és tordai iskolák inspect. curátorai szigoru szabályokat állitottak meg, melyek, miután a Képv. Tanács ajánlata alapján az 1780-ban Dézsfalván tartott zsinaton elfogadtattak, a következő isk. évben életbe is léptek, s oly erélylyel hajtattak végre, hogy ezek következtében csak hamar vége is lett a „gyöngyélet"-nek.

Nem kis forrásául szolgált a bajoknak az is, hogy az első félévi vizsgák mindkét iskolában karácsony előtt, de a második féléviek Tordán már husvét — Kolozsvártt pedig pünköst előtt tartattak; mivel a tanároknak zsinatra kellett menniök s egy-egy ilyen út 3—4 hetet is vett akkor igénybe. Az alosztályuak a vizsgálat után is jártak ugyan leczkére; de a diákok egy része akkor már eltávozott; a többiek pedig, a kiknek a magántanitóságon kivül semmi dolguk sem volt, szabad idejök nagy részében csak a városon kóboroltak mindaddig, mig a tanárok a zsinatról haza érkezvén, az egész ifjuságot haza bocsátották, a mi a zsinat tartása szerint rendesen csak junius vagy julius közepe táján történhetett meg.

Ide járult még az, hogy némely diákok husvét után nem is jöttek bé, mások meg sem leczkére nem jártak rendesen, se vizs-

---

[1]) L. Prot. Gen. Cons. III. 4. l.
[2]) L. Ugyanott 13. l.

gára nem állottak elé; őszszel pedig 1—2 hónap is eltelt, mig az ifjuság teljesen begyült.

Horváth Ferencz volt az, a ki véget vetett e rendkivüli rendetlenségnek is, — 1783. mart. 18-ról a püspökhez s illetőleg a Képv. Tanácshoz intézett levelében erélyesen intézkedvén, hogy a közvizsgák ezután junius végén tartassanak a főcuratoratus és más erre kinevezett biztosok jelenlétében, s a mely tanuló ezekre elé nem áll, felsőbb osztályba ne bocsáttassék s még az a büntetés is érje, hogy az iskola semminemü beneficiumaiban ne részesedhessék[1]). A főcurator ezen felhivását mart. 22-én a Képv. Tanács is tárgyalás alá vette s mindenekben elfogadta.

Annak bizonyitására, hogy Horváth Ferencz főcurátorunk mily éber lélekkel őrködött egyházunk s iskoláink érdekei fölött, ide igtathatom még a következőket. A mint II. József császár a földmérést Erdélyben is meginditotta, e munkára nemcsak némely belső embereink, hanem nagyobb diákjaink is tömegesen kezdettek vállalkozni s belső pályára semmiképpen nem akartak lépni. Ezért 1786-ban jun. 17-én a N. Ajtán tartott zsinaton éppen a Horváth F. inditványára meghatározták, hogy a kik diákok lenni s a jótéteményekben részesülni kivánnak, kötelezzék magukat papi, mesteri vagy kántori hivatalra, s ha ennek eleget nem téve, külső pályára lépnének, minden jótéteményeket fizessenek viszsza [2]). Ettől kezdve a matriculába történt beiratáskor minden tógátus sajátkezüleg kötelezte is erre magát [3]), mig 1790-ben — megszünvén az ok — a f. rákosi zsinaton a Képv. Tanács ajánlatára e törvényt is eltörölték [4]).

A most ismertetett külső zavart még belső is nevelte. Ugyanis a tanárok és az ekkla előljárói közt nem volt békés egyetértés. A fiatal tanárok nem akartak oly tantárgyakat tanitani, melyeket addig köztanitó tanitott, hanem azt kivánták, hogy valamelyik idősebbik társuk vegye át ezeket. Az ebből és még más okokból is származó surlódás anynyira elmérgesedett, hogy a baj orvoslására végre is a patronusoknak kellett közbelépniök. A mi meg is történt azzal, hogy az akkor életben volt Horváthok több társaikkal megható hangon irt levélben intették s egyházunk érde-

[1]) L. Prot. Repr. Cons. I. 60. l. 42. sz. a.
[2]) Prot. Gen. Cons. IV. 96. l. 153. sz. a.
[3]) L. Exact. matric.
[4]) Prot. Gen. Cons. IV. 181. l. 7. sz. a.

kében kérték a professorokat s az ekkla elöljáróit, hogy az egyenetlenségeket kölcsönös jó indulattal enyésztessék el. Még gyökeresebben orvosolta azonban e bajokat az, hogy Horváth F. mint főcurator, lassanként és bölcs tapintattal oda vitte a dolgot, hogy 1785-en innen a zsinatok s illetőleg főconsistoriumok kezdették megszabni, hogy melyik professor mit tanitson.

Nevezetes az az újitás is, a mit a tordai rectorok s az akademiták választására nézve életbe léptetett. A tordai gymnasium rectorával ugyanis, ámbár az ő fizetését a status s illetőleg a patronusok és az aranyosszéki ekklák hordozták, a tordai ekkla mégis ugy rendelkezett, mint saját emberével, elanynyira, hogy Vadadi Filep József fiatal, erélyes és az iskolát rendbe szedni törekvő rectort 1780-ban az ekkla hivatalából egyszerüen letette. Ezért Horváth F. 1780. dec. 10-ről az öreg püspökhez Agh Istvánhoz irt levelében mély sajnálatát fejezi ki, s egyszersmind felkéri, hogy új rectort ki ne nevezzen, mert ennek választása a főtanács joga kell hogy legyen [1]). Igy választotta meg aztán 1781-ben a főtanács legelőször ifj. Kozma Mihályt.

Az akademitákat is ugyanezen évben kezdette a főtanács választani, a kiket 1718 előtt a kolozsvári ekkla, azután pedig a püspök ajánlatára rendesen a patronusok küldöttek ki, Horváth F. az ők választásukat is a maga illetékes helyére a főtanács jogkörébe vonta, mely legelőször Pákei Józsefet és Márkos Györgyöt választotta meg 1781-ben, még pedig oly kikötéssel, hogy a szokásos kötelezvény (reversalis) megtartására a képv. Tanács előtt élő szóval esküt is tegyenek, a mit az illetők jul. 1-én le is tettek [2]). Ez eddig ismeretlen szigorra az a sajnos és egyházunk történetében páratlan eset szolgáltatott okot, hogy a patronusok egy nagyajtai Nagy Gyögy nevü ifjut 1771-ben a külföldi akadémiákra küldvén, a kormány őt Bécsnél nem bocsátotta tovább, honnan csak 5 év mulva jött le. De alig tanitott itt egy évig, mert 1777. jun. 12-én viszszament Bécsbe, s ott jul. 26-án az udvari kápolnában, miután megfüstölték, megtömjénezték volna, nagy pompával r. kath.-nak és Józsefnek keresztelték, és egy nagy arany keresztes feszülettel a nyakában előbb Zalatnára, majd Abrudbányára tették magas hivatalba. És igy a patronusok több ezer frtot tevő költése semmivé lett [3]).

[1]) L. a levelet a főcons. levéltárában.
[2]) L. fasc. rerum scholastic. [3]) Ex act. Matr. II. 153. l.

A mult század egész lefolyása alatt ez volt közöttünk az egyetlen háládatlan ember, a ki az apostataságnál is inkább megbélyegezte magát hitsorsosai előtt azzal, hogy a midőn Horváth F. felszólitotta, hogy a reá tett költségeket téritse meg, a leggazabb fenyegetésekkel válaszolt s ezeket valóban be is váltotta anynyiban, hogy az abrudbányai unitár. templom erőszakos elvételében egyik főfő munkás volt.

Nagy szerencsének tartom a Horváth Ferencz főcúrátorrá választatását azért is, mert, különösen a II. József uralkodása első éveiben egy olyan igazi vallásos, minden áldozatra kész, óvatosan körültekintő s midenkitől tisztelt és szeretett fővezér nélkül, a minő H. F. volt, a mi igen gyenge lábon álló egyházunkat menthetetlenül elseprik vala a rohamosan változó események hullámai.

II. József császár ugyanis az 1781. november 28-ról Bécsben kiadott rendeletében, a protestánsoknak megtiltotta előleges engedély nélkül a zsinat tartást s azt rendelte, hogy azokon mindig kir. biztosok legyenek jelen.

Ennek következtében az unitárius esperesek 1782. jan. 19-én Kolozsvárra érkezvén a főconsistoriumra, ezt nem merték megtartani, hanem az ügyek intézését Horváth F. curátorra és a Repraesent. Consistoriumra bizván, már jan. 21-én haza távoztak [1]).

Mostantól kezdve főconsistorium — a mi pld. nálunk az unitarismus kezdete óta megvolt — nem tartatott egész az 1792 évig.

Sőt 1782-ben zsinatot sem tarthattak az unitáriusok mert ugy látszik, hogy a gubernium a protestans nevezet alatt őket is érteni nem akarta, s igy a zsinattartásra sem adott engedélyt. Ez ellen 1783. jan. 11-én magához II. Józsefhez folyamodtak, a ki azon évi mart. 12-én kelt decretumában megengedte ugyan, hogy zsinatot az unitáriusok is tarthassanak, de csakis oly feltétel alatt, hogy ők is minden zsinatra külön engedélyt és kir. biztosokat kérjenek, s az 1782 sept. 4-ről Bécsben 1509 udvari szám alatt kelt rendelet értelmében minden ülésről pontos jegyzőkönyvet vigyenek s azt az elnök és jegyző aláirásával a guberniumhoz terjeszszék fel [2]).

Ez engedély alapján kezdették a zsinatot 1783 jun. 21—26-án Dersben megtartani, melyen kir. biztosok voltak: Suki László és Szentiváni Zsigmond, jelen levén maga a főcurator és több köri felügyelő gondnokok is.

---

[1]) L. Rerum scholast. fasc. VI. 238. l.

[2]) L. Az erdélyi diaeták és országos végzések foglalatja. III. köt. 165. l. 15. és 18. sz. a.

A téli főtanácsok eltiltása is nagy hátrány volt, főleg a közigazgatásra nézve; de sokkal nagyobb csapás volt ennél reánk nézve az, hogy, a mint látszik, a collectázás is megtiltatott s igy egyik fő jövedelmi forrásunk egyszerre elapadt. E collectázás abból állott, hogy 1718 óta a papok házról házra jártak, s az igy gyüjtött adományokat az espereseкhez küldvén, ezek a főtanácsokon és zsinatokon a pénztárnokhoz adták be. E collectából évenként 150 200 mfrt folyt be a professorok fizetésére; sok pénz, oly szegény cassára, mint a miénk volt![1])

A collectázás szünetelése alatt a professorok fizetéséről s a diákok divisiojárol való gondoskodás egész sulya a Horváth F. vállaira nehezedett, a kinek lépéseit, érzelmeit s a szomoru helyzetet élénken megvilágitja azon levele, melyet 1783 máj. 19-ről az esperesekhez intézett.

Ezen levélben elmondja, hogy a közelebbi napokban Kolozsvártt járván, a collegium cassáját megvizsgálta s abban még 200 mfrtot se talált; pedig a professorok fizetése még mind restantiában van s a diákok divisioja sem jár ki. Azután igy folytatja: „Hogy igy egész statusunk felfordul s szent vallásunk kiirtatik, könnyü átlátni. Hogy ez ne történjék, tavaly óta könyörgünk a felségnek, hogy vagy elvett javainkat adassa viszsza, vagy a fundusok elvétele óta szokásban volt collectázást engedje meg; de ez ügyek még mind a felséges udvarnál reménység alatt folynak. Erre eddig is sokat kellett költeni s az udvari agens és a Bécsbe küldött követeink számára kétszer is kölcsönt vettünk, részben pedig az akademiták számára küldött pénzt forditottuk ebbeli könyörgésünk előmozditására. Még ezeknél fontosabb inditó-okok is vannak, melyeket publikálni s pennára tenni a körülmények nem javasolnak, — de olyanok, hogy ha hitbeli kedves atyánkfiai ugy látnának, mint mi, s ha csak egy fillérnyi értékök volna is, nem gondolok egyet is oly meghidegedett szivvel lenni Istenünkhez és szentséges vallásunkhoz, hogy azt is legottan azon törésnek épitésére egész indulattal ne forditaná. Reám bizván azért a Repr. Consist. azon 1000 frtig könnyen mehető segély felkeresését, kérem tiszt. esperes uraimékat, hogy notariusaikkal és insp.-curatorokkal repartialván magukat — minthogy mindennemü publicatiok újabban is megtil-

[1]) Az ily nemü collectázásnak nincs is többé nyoma a jegyzőkönyvben a N. Ajtán 1786-ban jun. 17-én tartott zsinatig, a mikor ismét folyamatba indult.

tattak — e levéllel minden patronus urakat, aszszonyokat, nemeseket, belső embereket, a veszedelem nélkül haladékot nem szenvedő szükségre annyival hathatósabban unszoljanak, mert már 2 év óta eltiltatva levén a collectázástól, kevés alkalom adatott az istenes alamizsnálkodásra". Végre megjegyzi: „Pünköstre pedig, a mit gyüjthetnek, küldjék hozzám Széplakra [1]).

Hogy mi sikere lett e felszólitásnak, s vajjon begyült-e ama titokzatos czélra kivántató 1000 mfrt, nem juthattam nyomára; de a Maurerekhez, Toroczkai Mihályhoz, Szentiványiakhoz, Siménekhez, a Désfalvi Simon testvérekhez, Maróthi Istvánhoz és özv. K. Sándor Mózesnéhez stb. intézett részint kérő, részint köszönő levelei bizonyitják, ugy azt, hogy folytonosan a bukás szélén állottunk, valamint azt is, hogy Horváth F. e bajok elháritására mily lankadatlan tevékenységet fejtett ki.

A tanárok fizetésén és a diákok divisioján kivül még számos szükségek voltak, melyek fedezéséről okvetetlenül gondoskodni kellett. Ilyen volt legközelebbről az, hogy a II. József császár által 1782. jan. 16-ról 581. udv. sz. a. Bécsben kiadott türelmi parancs (tolerantiale edictum) következtében az unitáriusok is reményt kapván a hoszszas nyomatás alóli szabadulásra, miután a sok keserü tapasztalat megtanitotta, hogy a guberniumtól semmit sem várhatnak, azon merész gondolatra jött Horváth Ferencz, hogy folyamodjanak egyenesen ő felségéhez; ő maga késznek nyilatkozván minden dolgai hátratételével a Bécsbe menetelre, ha valakit rendelnek még melléje, a kivel a dolgot ex consilio folytathassa [2]). Inditványa közhelyesléssel fogadtatván, követek ugyan nem küldettek, hanem a Bécsben tanuló Pákei József és Márkos György akademiták által, magához II. Józsefhez nyujtattak be egy kérelmet, melyben csak általánosságban elésorolt sérelmeik orvoslását kérték. Reményökben nem is csalódtak, mert már 1782. sept 20-ról Horváth Ferencz értesiti a Repr. Consistoriumot, hogy Szebenből azt a tudósitást vette egy barátságos kéztől, hogy ő felsége megrendelte a guberniumnak, járjon végire, vajjon az akadémiták által a Consistorium nevében beadott folyamodás csakugyan a Consistoriumé-e, s a feladott sérelmek miben állanak?

---

[1]) L. e levelet a főconsist. levéltárában.

[2]) Ugyanott, fasc. XV. 2.

Erre a Gubernium fel is szólitotta a Consistoriumot, mely a sérelmeket, okmányokkal támogatott terjedelmes munkálatban nem csak oda beadta, hanem ezekkel Bartha Mózest és Pápai Istvánt a Cancellariához irt könyörgő levéllel együtt 1783 mart. 25-kén Bécsbe inditotta, a kik a Hofman udvari ágens segitségével oly szerencsésen is jártak el, hogy II. József császár egyéb kedvezmények mellett megrendelte, hogy az I. Leopold s illetőleg a Kolonics érsek által még 1690-ben a kolozsvári piaczi nagy templomért ajánlott 5000 mfrtot a kamarai pénztárból fizessék ki. E rendelet teljesittetvén, a kapott öszszeg a kolozsvári ekkla mostani temploma épitésére fordittatott [1]). A többi sérelmekre nézve is investigatiot rendelt a császár minden megyében, a mit a gubernium biztosai végre is hajtottak.

A hivatalba juthatással azonban nem voltak ily szerencsések, mert a József császár ez iránti rendeleteit egy és más ürügy alatt annyira kijátszodta a gubernium, hogy a Horváth Ferencz minden fáradozásának is alig sikerült Marosszéken és Dobokamegyében egy pár unitáriust valamely alantas hivatalra is felvétetni. E tekintetben csak 1790 után kezdett a szerencse rájok is mosolyogni.

Hogy a bécsi követségbe járás sok pénzbe került, az magától érthető. Pedig aránylag kevés számból álló birtokos osztályunk és belső embereink áldozatkészsége különben is csaknem ki volt merülve az egymásra torlódott csapások miatt. Ilyen volt — hogy a sok közül csak egy párt emlitsek — pl. az, hogy Marosszéken, Kálban és Gálfalván az unitáriusok megromlott templomaik kiigazitása miatt perbe fogattak s éveken át a legsulyosabb zaklatásnak és költésnek voltak kitéve, mig végre 1000 frt. büntetés lefizetése mellett a templomok kinyitását és az isteni tisztelet tartást megnyerhették. Ezt a pénzt is közadakozás utján teremtették ki. Csaknem egyidejüleg történt a most elmondottal az is, hogy Udvarhelyszéken Karácsonfalván a Jézsuiták megfészkelvén magukat, neveltjeik 1777. jul. 2-án egy búcsu alkalmával az unitáriusok templomát megtámadták, de azok ellent állván, az egész processiot szétverték. A gubernium ezeket is perbe fogta; és a falunak nagy részét — férfiakat és asszonyokat egyaránt — több versen Szebenbe hurczoltatván, az unitáriusok előtt ismeretlen gyorsasággal lejártatott

[1]) L. Prot. Repr. Consist. I. 78. l. és kolozsvári ekkla Protoc. 1783. 184. l. 1785. 196. l. stb.

per eredményeül már 1778. febr. 10-én kihirdette az itéletet, a mely a karácsonfalvi és szomszéd falusi papokat és mestereket, a kik a védelemben részt vettek, hivataluktól megfosztotta; a karácsonfalvi hiveket pedig több havi börtönre itélte s a férfiakra mind bezáráskor, mind kibocsátáskor 25—25 botot veretett. E már magában is elég sulyos büntetés végül még azzal is sulyosbittatott, hogy a karácsonfalviaknak megrendeltetett, hogy épitsenek egy diszes kath. templomot; a mit azok az egyes hitrokonoktól nyert segedelmezéssel teljesitettek is. Ily körülmények közt nem csuda, ha a tanárok fizetése ismét zavarba jött s ismét viszszaesett az 1778 előtti állapotra. Bizonyitja ezt az, hogy 1718 után minden tanárt oly kikötéssel igtattak bé hivatalába, hogy kijelölt szerény fizetését csak ugy kapja ki egészen, ha a jövedelemből kitelik, különben a mi lesz, azon tanártársaival egyenlőleg megosztozik, s egyszersmind kötelezi magát, hogy a restantiát se ő, se örökösei soha sem követelik, s hogy ez nem volt irott malaszt, bizonyitja a többek közt a Szent-Ábrahámi Mihály példája, kinek 1716-tól 1756-ig 1885 véka búzája maradt restantiában [1]).

1778-ban annyira kedvezők voltak a viszonyok, hogy a tanárok fizetését a jan. 17-én tartott főtanácson állandóan rendezték s tisztességesen felemelték, a mennyiben a püspök mint rector és theol. professor fizetése — az eddigi 180 mfrt helyett — lett 230 mfrt és 112 véka búza; egy rendes professoré 100 mforint helyett 150 mfrt és 100 véka búza, egy feltanáré 40 mfrt helyett 60 mfrt és 40 véka búza [2]). Ez a fizetés azonban — a mint látók — csak hamar zavarba jött; s ezért 1784. oct. 25-re Horváth Ferencz főcurator a Repr. Consist. ülésbe meghivott több vidéki buzgó patronust, a kik az ő elnöklete alatt tárgyalás alá vették: hogy a collegium és professorok fentartására minő módokat lehetne feltalálni a legfelsőbb rendelések megsértése nélkül? A határozat a lett:

1-ör hogy egy bizonyos vasárnap minden ekklában a papok a szószékből intsék a népet segélyadásra.

2-or. A patronusokat és nemeseket minden körben el kell járni, hogy ezen szükségre nézve évenként adakozzanak. E végre a K ü k ü l l ő és M a r o s k ö r b e n e gyüjtést magára vállalta

[1]) SzentÁbrahámi sajátkezüleg irta bé a gabona bevételről és kiadásról való libellusba. L. e libellus 67. l.

[2]) Prot. Gen. Gons. III. 3. 4. l.

maga Horváth Ferencz; Tordamegében kineveztetett Pápai István; Aranyosszékre: Balog Márton: Keresztur körben: Pálfi Antal; Udvarh.körben Pálfi Dénes; Fejérk. Maurer László; Háromszékre Veres Sámuel [1]).

Habár e férfiak — s jelesen Horváth F. — a legnagyobb buzgóságot fejtették is ki a segély gyüjtésben, mégis kényszerülve voltak a professori fizetést 1785-ben, a Tarcsafalván jun. 11—16-án tartott zsinaton 120 mfrtra leszállitani, ugy hogy a következő évben a püspök, a kolozsvári öszszes tanárok, tanitók és rector fizetése mind együtt 736 Rfrtra és 40 krra ment. Ennek következtében a folytonos nélkülözéssel küzdő tanárok mindegyre folyamodtak fizetésemelésért; de a főconsistorium ez ügyet a zsinatra, ez ismét a fundatiok rendbeszedésére kinevezett bizottság munkálatának a beadására halasztotta. Ámde e bizottság tagjai az ország különköző vidékein lakván, a főcurator hiába tűzte ki a napot az öszszegyülésre, mert a kitűzött időre senki sem jelent meg; hanem a legtöbben az országgyülés idejére utaltak, mikor ismét az országos ügyek miatt nem érkeztek [2]). Végre 1793-ban jan. 28-kán a kolozsvári főtanácson Horváth Ferencz főcurator erélyesen felszólalt, hogy mivel sok világi tag is van jelen, a fizetésemelést ne halaszszák tovább, a mire azt 50—50 Rfrttal csakugyan javitották s igy fejenként 300 mfrtra emelték, — addig is, mig a collegium vagyonát, s illetőleg a suki fundatiot teljesen rendbe szedhetnék [3]).

A professorok jobb állapotba jutásán kétségen kivül senki sem örvendett jobban, mint Horváth F., a kinek eleitől fogva e volt legfőbb törekvései egyike, a mit nemcsak folytonos segélygyüjtés, hanem az állandó alap pontos kezelése és gyarapitása által is igyekezett nemcsak elérni, de egyszersmind állandósitani is.

E statusunkra oly nagy fontosságu állandó alap (stabilis fundus) gyarapitása érdekében kifejtett munkásságát eléggé jellemzik a következők.

Mihelyt főcuratorrá választották, Kolozsvárra sietett, a pénztárt megvizsgálta s ugy találta, hogy az 1724-ben gyüjtetni kezdett állandó alaptőke 1778. sept. 1-én állott öszszesen 3638 mfrt. 67 ½ dr. tőkéből és 484 mfrt 95 dr. restans interesből.

---

[1]) Prot. Repr. Cons. I. 77. l.

[2]) L. Prot. Gen. Cons. 1786. 85-ik l. 135. sz. a. és 1792. 239. l. 11. sz. — Ismét Prot. Repr. Consist. 1792. 87. l. 2 és 4. sz. a.

[3]) Prot. Gen. Cons. IV. 263. l. 13. sz. a.

Ezek közt több olyan összeget találván, melyekről kötlevél nem volt, az illetőkhez levelet irt s addig nem nyugodott, mig vagy ilyet nem adtak, vagy a tőkét be nem fizették. Gondja volt arra is, hogy a pénztárnokok számadásait, még mielőtt a zsinatra beadattak volna, előre megvizsgálja; s ha ez átvizsgálások alkalmával bennök tévedéseket, hibákat talált, az ilyeneket gondosan megjegyezte s kijavitásukra a perceptort felkérte. Érdekes a Bartha Mózes perceptorhoz ez érdekben tett figyelmeztetése „abban a kevés pium legatumok interessében — ugy mond — hibákat kaptam, ne sajnálja ugy exigálni, hogy még egy fél pénzben se legyen kára annak az ügyefogyott collegiumnak“ [1]).

Ha valamelyik pénztárnok számadása beadásával késedelmezett, maga volt az első, ki a zsinatokon vagy főtanácsokon ez ellen felszólalt. A vizsgáló biztosokat folytonosan sarkalta, s a hanyag fizetőkre kancellistákat küldött a maga költségén. A pénztár állásával mindig tisztában volt, mert erről minden 3 hónapban kimutatást kellett neki küldeni [2]).

Látván a collectázás bizonytalan voltát 1785. mindenik köri curatorhoz felszólitást intézett, hogy a nemességet öszszehiván buzditsák az állandó tőke gyarapitására.

Ugyancsak e tőke gyarapitása végett abban egyezett meg Lázár István püspökkel, hogy ez járja bé az öszszes ekklézsiákat s gyüjtsön a már meglevő tőkéhez legalább annyit, hogy 12,000 frtra növekedjék, a minek kamatja az akkori szükségekre elegendőnek mutatkozott.

Lázár István ennek következtében 1788-ban és 1789-ben visitatiora indult, s nem maradt egyetlen ekklézsia, sőt valamire való egyes ember sem, a ki e czélra ne adakozott volna, az adakozást maga Horváth Ferencz nyitván meg 300 magyar frinttal. Igy gyült öszsze 5242 mfrt, nagyobbára kötlevelekben ugyan, de a kamatot több vagy kevesebb pontossággal csak fizették az adakozók mindaddig, mig apránkét magát a tőkét is, vagy maguk vagy örököseik megfizethették [3]).

Horváth Ferencznek az állandó alap felőli gondoskodása — a már eddig jelzetteken kivül -- különösen kitünik azon egyházi

[1]) L. e levelet a főcons. levéltárában.
[2]) Prot. Gen. Cons. V. 9. 1. 9. sz. a.
[3]) L. a Körmöczi által összeállitott aranykönyvben 96—100. l.

törvényből (Canonból), melyet inditványképpen adott bé az 1797-ben Kolozsvárt jan. 22—27-én tartott főtanácsra, a mely azt elfogadván, egyike lett legéletbevágóbb törvényeinknek, a melyet én is érdemesnek tartok szóról szóra ide iktatni.

„Nem anynyira kérdésképpen, mint ajánlólag kéri a mlgs főcurator ur, hogy közönségünk kevés cassája apadására, semmi nyitott vagy ujitható kivánság iránt való költségre vezető végzésre a Generale supremum Consistorium ne lépjék.

Mi is ebben mindnyájan megegyezünk, — mondja a végzés — mert azt a kis cassát könnyü újabb-újabb kivánságokkal s találmányokkal hova-hamarább elfogyatni. Tudva van szegény közönségünknek csaknem tagonként azon állapotja, hogy emberi mód szerint szólva, és embertől az egy Istenen kivül a mostani állapothoz való redintegratiot, ha csonkitjuk s elapasztjuk, nem remélhetünk. Szükség, ugyan szükség azért, hogy a mi kevés vagyon, aztat megbecsüljük és mint a szemünk fényét, és édes anyánknak, anyaszentegyházunknak azt a tápláló tejet, örökül mind mü, mind pedig késő maradékaink megtartsuk és oltalmazzuk, melytől függ egyedül fennállhatásunk — az isteni gondviselés után [1]).

Nincs talán egyetlen törvénye is egyházunknak, melyet keletkezése óta oly szentül megtartani igyekeztek volna elődeink, mint ezt, melyet méltó lenne ezután is minden új egyházi tanácsos előtt felolvasni [2]).

Az egyes ekklák érdekeit és vagyonát is éppen oly lelkiismeretesen törekedett oltalmazni és biztositani, mint az öszszes felekezetét.

Azon legelső körlevelében, melyben az esperesekkel és insp. curatorokkal tudatja főcuratorrá történt megválasztatását, meleg hangon hivja fel ezeket „az ekklák javainak hiv őrzésére, mint a melynek jóllététől függ a felekezetnek is virágzása és előmenetele;" s egyszersmind felkéri, hogy az ekklák mindennemü ingó és ingatlan javait vegyék számba, s a conscriptiot, a hol csak lehet, más felekezetü tanuk aláirásával is ellátva, küldjék meg neki, részint azért, hogy mikor az ekklákat vizsgálja, tudhassa: mit kérjen

[1]) L. Prot. Gen. Cons. V. 83. l. 3. sz. a [2]) Midőn Mikó Lőrincz a vallásközönség pénztárnoka 1872. mart. 9-én — halála előtt való nap — a pénztárt a Consist. biztosainak átadta, legvégül elővétette az általa öszszegyüjtött egyh. törvényeket s e Canont felolvastatván „ez az én testamentumom" nyilatkozattal búcsuzott el.

számba; részint pedig azért, hogy megtámadtatás esetében annál biztosabban védhesse az ő érdekeiket [1]).

E conscriptiokat többnyire már az 1779-ik évben jan. 16-án tartott főtanácsra el is hozták az esperesek, a hol meghatározták, hogy tétessenek a püspöki ládába s onnan senkinek ki ne adassanak; azoknak pedig, a kik ekkor be nem hozták, meghagyatott, hogy minél hamarébb küldjék be. És hogy ez öszszeirás teljesen végrehajtatott, kitetszik a Bartha Mózes pénztárnok számadásából, hol iratik, hogy az öszszes ekklák és Collegiumok minden javai szépen tisztába irattak és beköttettek.

A Horváth Ferencz szelleme szól továbbá mindazokban a végzésekben, melyekben — főképpen a 80-nas években — az espereseknek szoros kötelességökké teszik, hogy az ekklákban évenként szigoru számadást tartsanak, sőt hogy ennek annál inkább sikere legyen, ugyan ő életbe léptette 1780-ban az esperesi vizsgálati jegyzőkönyveknek a K. Tanácshoz való felküldését is, melyeket ő maga nem egyszer apróra megvizsgált s észrevételeit a főtanácson eléadta. Igy jelentette bé például az 1790-ben jun. 12-én F. Rákoson tartott zsinaton, hogy sok ekkla a maga ingatlan javait minden engedelem nélkül vagy eladta, vagy elcserélte, mire minden papnak megrendeltetett annak a régi törvénynek kihirdetése, hogy a Consist. engedelme nélkül semmit eladni nem szabad.

Minden ekklézsiáink közt azonban a kolozsvári anya-ekklára terjesztette ki leginkább figyelmét, ezzel éreztette legbővebben igaz buzgóságból folyó áldozatkészségét.

S erre valóban nagy szükség is volt! Ugyanis Kolozsvárt a magyar unitáriusoknak templomaik 1716-ban történt elvétele után 1796-ig nem volt tulajdonképpeni templomuk, mert a Mária Terézia keserves emlékü uralkodása alatt nemhogy templom-épitésre, de még harang-szerzésre se mertek gondolni [2]). A II. Józseffel

[1]) Az ismétlések kikerülése végett megkivánom jegyezni, hogy azon levelek, melyekre hivatkozom, a főconsistorium levéltárában vannak.

[2]) Egy ideig 4 helyen tartottak isteni tiszteletet u m. a.) a Pákei-házban, mely a mai püspöki ház helyén, a colleg. mellett volt; b.) a piaczon, a mai tanácsház nyugoti részén állott s Salamon templomának nevezett házban; c.) monostorutczában a kismesterutczába járó sikátor városi vigadó felőli szegletén levő emeletes házban; d.) a középutczában a mai minorita-ház helyén állott szt. Erzsébet ispotályban vagy szegények házában, hol az unitáriusoknak is külön papjok volt, a mig innen is ki nem rekesztették, az utolsó ilyen pap Boros József

bekövetkezett kedvezőbb időkben azonban, — főleg miután a nemes gondolkozásu uralkodótól az 5000 mf. kárpótlást is megkapták — ez irányban is mozogni kezdettek. Horváth Ferencz e rég táplált tervet nemcsak a legmelegebben pártolta, hanem sikeres kivitelét szóval és áldozattal is tetemesen előmozditotta. Mert ő volt, a ki ekklézsiánknak azt a gyülését, melyben a templomépitést először meghatározták, 1791. jul. 10-én megtartotta, buzditván és lelkesitvén a hiveket az épitésre. Ugyanazon évi aug. 7-én ismét ő hivta öszsze az ekklát, a mikor az ő ajánlatára a házilag való épitést elfogadván, Lázár István püspök, Bartha Mózes és Ágoston Márton személyében épittető bizottságot állitottak [1]). Később is számtalanszor jelent meg az ekkla gyüléseiben s nemcsak a vidéki birtokosokat szólitotta fel gyakorta adakozásra, az egyeseket segélygyüjtésre, a főtanácsokat az eszme minden lehető módon való pártolására, hanem ő maga akkora áldozatot tett ez ügyben is, a mekkorát egyetlen más magán személy sem. Ugyanis 1792. juniustól sz. Mihály napjáig 2 fogata cselédestől az ő költségén folytonosan itt dolgozott. Ugyanazon évi oct. 8-án az ekklának 2 fogatot ajándékozott 12 ökörrel. Ezen kivül közelebb levő jószágaiból szekerei rendre 1—1 hétig szakadatlanul hordották a követ, téglát s egyéb épitő-anyagot, a mig az épités 1796-ban bevégződött. És ez oly örömmel töltötte el lelkét, hogy a zsinatnak 1797-ben Kolozsvárt tartását inditványozta, s az öszszes költségeket magára vállalta, de a főtanács azon okból, hogy a mi vallásunk nem türi a külső fényt, inditványát nem fogadta el [2]).

A Horváth Ferencz érdemei koszorujában a legszebb levelet azoban kolozsvári Collegiumunk épitése története képezi.

1787-ben halt meg. A b.) és c.) alatti oratoriumok a mostani templom felépitéséig használtattak, a más kettő korábban megszünt. — Ezeken kivül a lengyel unitáriusoknak is saját oratoriumok volt a monostorutczában.

[1]) Ekkla Protoc. X. 240 és 241. l.

[2]) Prot. Gen. Cons. V. 81. l 15. sz. a.

Horváth F. még számos ekklában tette nevét örökre áldottá, melyek közül különösen kiemelendő a D. sz. mártoni, hol a Küküllőn levő malma szombati vámját 1802-ben 2-dik nejével örökre az ottani papoknak és mestereknek ajándékozta, mely máig ezen belső embereink egyik főjövedelmét képezi. L. az alapitó levelet a főcons. levéltárában a küküllőköri levelek közt.

A kolozsvári ekkla részéről 1718-ban iskolai helyiségnek ajándékozott Huszár-féle ház, melybe a tanulók beköltözésének folyó évi május 10-én 160 esztendeje mult, a mai püspöki ház mellett 4 földszinti s 2 emeleti szobából állott igen szűk telekkel. Ehez megszerezték apránként a körülötte levő 3 kis telket, melyek egyikén, a Huszár ház mellett szintén volt 2 szoba s 1722-ben és 1726-ban veszszőből még 2—2 házat fontak a diákok. Ennyiből állott a mi collegiumunk 1759-ig, a mikor jul.—octoberben a telek hátsó végében veszszőből még 4 szobát fontak, melyeket — minden „házi iparfejlesztő egylet“ sugalmazása nélkül is a diákok tapasztottak meg, igen valósziniüen olyan vályoggal, - a melyet magok kapartak és gyúrtak öszsze, darabját 5 mfrt és 3 kenyérért. Ennek tulajdonitható, hogy az öszszes épités csak 385 mfrt 36 drba és 44 véka búzába került. E költséghez legtöbbet adott P. Horváth Rebeka, t. i. 100 mfrtot, és P. Horváth Ferencz, a ki malmai szombati vámját ajándékozta volt e czélra, s ezt az épités után is a collegiumnál hagyta. Jellemző feljegyezni, hogy ekkor látták el ólom-karikákba foglalt üveglemezekkel az ablakokat is, melyek azelőtt ugy nevezett lantornával voltak bevonva, kivéve azt a szobát, melyben a Horváth és Zsuki fiúk laktak, mert ennek elejétől fogva üvegablaka volt [1]).

1765-ben junius és juliusban a szappanutczába bemenő sikátor felől ismét épitettek 4 szobát, melynek csak fundamentuma rakatott téglából, a felső részük boronafából. Ezeket szintén a diákok tapasztották meg, s az öszszes épités került 413 mfrt 93 drba, mely öszszegbe az aranyosszéki ekklák adakoztak legtöbbet u. m. 266 mfrtot; a többi körökből csak a háromszéki ekklákból jött 39 mfrt 83 dr.; a többi egyes jóltevők adománya [2]).

Az ily olcsó s a mellett tégla-fundamentummal biró épület gyorsan bomlásnak indult, ugy hogy mindőn Horváth F. főcuratorrá választatása után Koolozsvárra jött, nemcsak ezeket az épületeket, hanem a Huszár-féle házat is öszszeomló félben találta, a mint kitetszik a Maurer Sámuel főcurator társához 1778. october 18-ról irt leveléből, a kit e szomoru körülményről tudósitván, kéri hogy a székely atyafiakat késztitse elő a segélyadásra.

1779. máj. 11-ről körlevelet intéz mindenfelé az országba, melyben elmondja, hogy a tanitó-ház leszakadófélben van, s tart-

[1]) L. a főconsist. levéltárában fasc. C. a.
[2]) Ugyanott és fasc. rer. scholast. V. 379. l.

hatni attól, hogy ifjainkat oda öli. Különben is a helyiség oly szűk, hogy a theologiát tanuló ifjaknak negyed része sem fér bele. Aztán az iskola thekája is oly szoros, hogy egy darab időtől fogva a jóltevők által ajándékozott, vagy testált könyvek a földön egymás hátán vesztegelnek benne. Ezért elhatározták, hogy alakitsák át a tanitó-házat (a mai 18-ik számu szobát) lakó-szobává s az alatta levő lakó-szobát (a mai 28-ik sz. a. ugynevezett német tantermet) thékává, s épitsenek egy új auditoriumot. A kőmivesekkel meg is alkudtak 750 Rfrtban, „de ezen kevés költségre is — ugy mond — semmi fundusunk nem levén, kénytelenittetünk jó szivü, kegyes atyánkfiai adakozásaikra szorulni, noha a pénznek felettébb való megszoritott szük volta, reménységünkben kevéssé csüggedeztet; de ellenben azon kevés summának kicsinysége, valamint kedves atyánkfiainak szentséges vallásunknak megmaradásában munkás készsége bátorit, hogy kit-kit arra rendeltetett atyánkfiai által a végre megtaláljunk, hogy az azok által előmutatandó listába bejegyezze, hogy ezen esztendőben menynyit adhat két versben, u. m. a közelebb következő zsinatra és másodszor sz. Mihály napjára. A kik pedig egyszerre mind megadhatnák, aval is istenünkhez, szent vallásunkhoz, keresztény atyánkfiaihoz és felebarátainkhoz való szent igyekezetünket mozditanák elő. Ebben mutatandó szives indulatra mozditson kit-kit a tehetsége szerint való adakozásra a bizonyos, örökké való jutalom“ stb.

E körlevelet mindenik espereshez és inspector curatorhoz elküldvén, meleg hangon kéré fel őket, hogy oszszák fel egymás közt a maguk körükben való járásnak terhét s járjanak el minden rendbeli atyafiakat a maguk személyök szerint, s annyival is inkább unszolják, „mert nincs ma rendünkön se ur, se aszszony, se nemes, se nemtelen, se ekkla, se privatus, a kinek szüksége ezen épitésben fenn ne forogna; mert ha tanitó-házunk nem lészen, se fiaink, se atyánkfiai, se papjaink tanitottak nem lesznek, mely szegény társaságunknak teljes elapadását szerzené“. Aztán igy folytatja: „Az épités oly szükséges, hogy daczára a szük pénznek, és annak, hogy az ő saját megkezdett épitése is félben áll, mégis 100 mfrtot szánt és igért s találkoztak mások is, kik az isten anyaszentegyházának épitéséhez való szeretetöket nálanál még bővebben is ajánlották. Ezért nem is kételkedik, hogy az esperesek és insp.-curatorok is köreikkel együtt ezen szükséges jónak előmozditására mindent megtesznek, a mire atyafiságos szeretettel újból meg újból kéri is“ stb.

*

Az azon évi jun. 20-án Árkoson tartott zsinatra némely esperesek már 459 frtot hoztak az épitésre, melynek terve és költségvetése szintén beadatott. Az adakozásban nyilvánult szép siker a mint következtetni lehet — anynyira felbátoritotta a zsinatot, hogy a Colleg. egész homlokzatának újra épitését elhatározták, felkérvén az espereseket és insp.-curatorokat, hogy tegyenek javaslatot, hogy mindenik ekkla — vagyona arányában — menynyit áldozzon e czélra és annak megfizetésére hathatósan ösztönözzék is az ekklákat.

Az épités vezetésével Bartha Mózes pénztárnokot, egyházunknak egyik legbuzgóbb és áldozatkészebb tagját kérték fel, a ki aug. 3-én értesiti Horváth F.-t, hogy a kőmivesekkel 2000 frtban megalkuván, az épitést jul. 19-én elkezdette s pénzre van szüksége. Horváth F. aug. 10-ről irt válaszában sokalja a 2000 frtot, de „ám legyen — ügy mond — csakhogy a tervnél nehogy többre menjünk, vagy új fundamentumot épitsünk a hol t. i. nem volt épület, azért a tervet hitelesittesse, hogy szükség esetében megmutathassuk, hogy ex fundamento semmit se épitettünk. Az épitést kölcsön vett pénzzel is szorgalmatosan folytassa, mert félős, hogy a kaali és gálfalvi templomok ügye, mely most van legfelsőbb elhatározás alá küldve, ellenünk dől el s akkor a collegium épitésétől is elrekesztetünk“ stb.

Az adakozás iránt táplált szép remény azonban nem igen teljesült, mert aug. 3-ról panaszos hangon ir az esperesekhez, közölvén velök a Bartha által kiküldött tervrajzot és levelet, hogy megértsék miben áll a dolog. Mély sajnálatát fejezi ki az inspector-curatorok s különösen az esperesek nagy hidegsége felett, midőn ezen szent igyekezetnek előmozditásában meg sem mozdulnak, holott elég rendelések tétetnek mind irásban, a mit meg is unt, midőn látja, hogy nincs semmi eredménye, mind szóval a zsinatkor; pedig maguknak az espereseknek kellene ezen leginkább örvendezni és mindeneket mentől nagyobb hathatósággal serkenteni.

„Vévén és megértvén azért — ugy mond — tiszt. uram ezen levelemből mostani szorongattatásunkat, végképpen kényszeritem a rendelés szerint kötelessége teljesitésére, és legottan maga, notariussa és insp. curator uraim meginduljanak, listába vevén minden patronus, nemes és közrendü atyánkfiait, s megmutatván mind előre, mind most küldött leveleinket: mentől nagyobb szorgalmatossággal gyüjtsék az adakozásokat, elküldvén kathalogusokat a pénz-

zel együtt, hogy abból ki mit ád s ki nem ád, megtudhassuk, melyet jövendő jó emlékezetre mind magamnál, mind a Gen. Protoc.-ban akarok hagyatni, és ezt kinek-kinek meg is lehet mondani, hogy szégyen lesz emlékezetre hagyni a felette kevés alamizsnát, holott megtetszik a küküllő- és marosköri adakozásból, hogy közönséges pap is ad 30 mftot, cancellista, a kinek csak pennája az ekéje, 4 rfrtot, s marosszéki jobbágy ritka, ki alább adott vagy igért egy márjásnál". Irja továbbá, hogy a zsinati határozat szerint az ekkláknak is részt kellettvén venni, normául vehetik a jobb módúak Szentgerliczét, mely 8 mfrtot, a közepesek Désfalvát, mely 3 mfrtot, s a legalsók Szőkefalvát, mely 1 mfrtot adakozott, s az oda bé való ekklák is jövedelmükből ezen szükséget e szerint segitsék. A belső emberek pedig meg se gondolják, hogy a pap 2 frton, a mester 1 frton alól conferáljanak, meggondolván azt, hogy egész életöknek alapja azon iskolából van; azon feljül tehetsége szerint az Istenhez tartozó háládatosság, szöntséges vallásunkhoz való buzgóság, kit mire viszen, meglátjuk és tapasztaljuk. Mindezeket pedig az igéretekkel és felszedett alamizsnával együtt 2 hét alatt egy mestertől küldjék el neki, mert minden magán dolgát félretevén, aug. 23-án az épités megtekintésére Kolozsvárra megy s egyuttal a pénzt is kiviszi.

E hathatós felhivásnak meglett a kivánt eredménye. A főcurator az espereseknek rendre szépen megköszöni szives fáradozásukat, s a küldött összeget épen ugy veszi, mintha neki küldötték volna. A hidegekre és részvétlenekre nézve érdekes megjegyzéseket és utasitásokat ir. Igy pl. a Keresztur köri esperesnek irt válaszában ezt mondja: „Az olyanokhoz penig, mint Jakabházi Zsigmond uram, bé se menjenek, semmi közönséges dolgainkban ne is requirálják, minthogy nem kivánjuk olyan régi oskolában olyan jól absolvált embernek normájára tanittatott emberekkel segittetni magunkat, — eő kegyelmén kivűl is rendel az Ur Isten, az kövek közül is, a maga dicsőségére házat épitő fiakat; azonban a Cathalogusban maradjon meg neve, irunk valamit utánna." A F. Rákosi paptól, a ki azt irta, hogy reá a Status csak 20 frtot se költött teljes életében, azt kérdi: „hát hol tanult kegyelmed, ? a professoroknak kegyelmed fizette-e, vagy a status, szegény állapotunk szerént, a mint kitelhetett? nem vette-e kegyelmed patrociniumunkat ugy, mint mások? Ha kgd ezeket nem érezte és azért a rendeléseket ezután is nem teljesiti, kevesebb patrociniumról gondolkozzék" stb.

Több ezekhez hasonló levelek váltása közben az épités — a mester emberek lanyhasága miatt — lassan haladt, úgy, hogy ámbár az ifjuság is csak nov. 1-én gyült be, még is ez évben felénél alig végeztek el többet. Az e miatti töprengésében irja a főcurator Barthához dec. 27-ről: „Nincs nap, de óra is ritka, melyben eszemben ne forogjan hitván oskolánk foldozása, a mit csak el tudtam követni ezen szűk pénz keresésnek idején, mindent végbe vivék; s bizony meg kell azt vallani, hogy az időhez képest sok orczátlan alkalmatlankodásommal, jócskán is congeráltaték. De mit csinálnak azok az istentelen kőmivesek? Kevés hiján a fizetést mind felvették, a mint tudom consideralni, minden féle mester emberek a hátra lévő munkájokért, penig még alig dolgozták s dolgoztatták meg a szegődött munkának felét. Hogy én orczáztassam avval is, hogy a pénz menyen s a munka el ne készüljön, az lehetetlen." Biztatja ugyan a pénztárnokot, hogy van most is pénz nála mert ő maga is ad ismét 50 mftot, Pápai István is 50 mftot; de egy pénzt se küld többet, mig a munkát a szegődés szerint el nem végzik, hogy még perrel se lehessen rajtok majd felvenni.

Annak azonban különösen örvend, hogy az uj théka elkészült. „A könyveket — irja — e drága kincseket ne hányják, vessék, vesztegessék többet, hanem rakassa be jó uram az uj thekába; a thekáriusnak normát adván, registraltassék curiose, úgy, hogy a Consistoriumban számba vehessük és censealhassuk industriáját. Én jónak tartanám az alphabetum rendi szerint az authorok vagy könyvek nevökről, hozzá tévén a kiadás évét és helyét."

Az 1780-ik év tavaszán újból megkezdődött az épités s meg a fáradhatatlan főcurator kérő, köszönő, dorgáló és buzditó sürü levelezése is, a minek köszönhető, hogy augustus 15-re készen állott a magyar utcza hosszában, a régi fundamentumra emelt egy emeletes tégla épület. [1]) Ugyanezen a napon a Repr. Cons.

[1]) Az egész épités került összesen 3446 mf. 50 dr.-ba, melyből közadakozás utján gyült be 3361 mf. 53 $^1/_2$ dr. Az egyesek közül legtöbbet adtak: bölöni Mikó Lőrinc = 696 mf. 32 dr. főcurátor Horváth Ferencz = 245 mf. 95. Zsuki László = 100 f. K. Sándor Mózes = 100 f. A kolozsvári ekkla. = 210 mf. 18· Sombori Jánosné: = 8 arany. Az espercsi körökből: legtöbbet áldozott a keresztúri kör, u. m. 327 f 14. legkevesebbet az udvarhelyi kör t. i. = 71 mf. 78 $^1/_2$ dr., holott még a kis f.-fejér kör is 83 frt 70 drt adott. L. Bartha M. pénztárnok számadását 1779—1780-ról.

ülésében, melyen jelen volt a professorokon és a 2 pénztárnokon kivül Horváth Ferencz főcurátor, Zsuki Laszló a kolozsvári és Pápai István a tordai gymn. felügyelő gondnoka, meghatározták, hogy a Colleg. külső része a további intézkedésig a Cons. előtt tudva levő okokból, ki ne vakoltassék, — továbbá, hogy a sikátor felől való része is, a megépitett részivel egyenlőleg felépittessék és egyenlő fedél alá vétessék. De minthogy erre a fundamentumot erősiteni, sőt a régi helyett uj fundamentumot is épiteni kell, ezt pedig engedelem nélkül tenni nem bátorságos, (!) azért a megirt csonkaságnak felépitéséért a fels. kir. guberniumhoz kell folyamodni, jelentvén azt is, hogy az iskola fenntartásaért ugyanazon fedél alá s ugyanazon alapra minő reparatiot tettek. A szükséges engedély kieszközlését ujból a főcurátorra és Lázár István prof.-ra bizták.

A közben a belső felszerelés is elkészülvén, 1780. dec. 3-án az auditoriumban nagy számu pátronusok és városiak jelenlétében fényes ünnepet tartottak, mely alkalommal az ifjuságnak a Horváth F. iránti háláját if. Kozma Mihály fejezte ki, hasonlitván az ő érdemeit a templomot épitő Néhémiás profétáéhoz.

Az imént ismertetett határozatra történt lépéseket és azok eredményét leginkább megérthetni a főcurátornak 1780. dec. 31-ről az esperesekhez intézett következő érdekes leveléből:

„Nem gondolhatok olyan kőszivü Atyafiat mü közöttünk, a ki „tudván Kolosvári oskolánknak régi romladozásait, mostan pediglen az „tapasztaltatott kegyes szivü atyafiaknak hivséges sáfárkodásokból az bátorságosabb helyeken már megujjitását, hogy mostan midön már egy nehány rendbeli F. Királyi Guberniumba való járásom után annyira közelitettem nem tsak hátra lévő kevés részetskéinek szabados megujjitását, de egyszersmind az eddig valónak is bátorságát megszerzettem, „nem lévén egyéb hátra, tsak az hogy az ne lenne a szegény adozó „népnek terheltetésével, melyről nyert guberniale decretumot in Copiis „his annexis küldöm. Feltalálván a Consistorium azt, hogy a szerént „bizonyos fundust mutathassunk az parantsoltatott oculatio alkalmatosságával (melyet a Consistorium alkalmatosságával kivánnánk megejtetni) hogy arra a közöttünk levő buzgó pátronusok immunis minden renden levő atyafiak Istentől adatott vagyonokbúl jövendőben mennyire kivánnának adakozni, listában vévén, azt megmutathatnok. Azon végre „hogy tsügedező karjaimat T. Esperest uram gyámolgassa maga Dioecesissiben levö fennebb megirt rendbeli atyafiakat elsöbben listázni, „azután maga mellé véjendő segitséggel eljárni, tartsa szentséges Religionkhoz valo kötelességének, ugy hogy mivel éppen az estve vött „relatiom mián tsak a körülöttem lévö három Dioecesist lehetvén eljártatni Consistoriumig, meg irt czélunknak elérésére, maga Dioecesisiből avagy tsak kétszáz forint appromissumról hozzon biztatást; én

„részemről ismét offerálok 50 vagy ha az elég nem lészen 100 forin-
„tokot, a kik pedig igérnek, két esztendők alatt akár mikor nem lé-
„szen késö megadattatása.

A gubernium érintett decretuma Szebenben 1780. nov. 23-ról keltezve az épithetési engedély megadását attól teszi függővé, ha oly összeget tudnak kimutatni, melyből az épitést, az adózó nép minden megterheltetése nélkül eszközölhetik.

Már az eddigiekből is sokszor láthatták tisztelt olvasóim, hogy a derék főcurátor nem olyan vezér volt, a ki csak terveket készit s azok szerint rendelkezik s parancsokat oszt; hanem olyan, a ki folytonos résenállásával és éberen őrködő szemével a kivitel terén is ura a helyzetnek, hogy maga biztositja jól kifőzött tervei sikerét. Különösen igazolja ezt azon levele, a melyet az esperesekhez intézett fennebbi levéllel egy idejüleg s ugyancsak az épités tárgyában irt Bartha Mózes pénztárnokhoz. Ebben mindenekelőtt figyelmezteti Barthát, hogy ha a hatósági szemlét (ocula tiot) még nem kérték, ne is kérjék a főconsistoriumig, a mikor maga is bejő Kolozsvárra s a hozzá közel lévő 3 körből a conferensek listáját is behozza magával. Igy együtt jobban eligazithatják. Csakhogy mivel Bartha legjobban tudja az odavaló magistratusbélieknek hozzánk való indulattyukat, legyen munkás olyanok kiküldésében, kiknek irántunk való rosz indulatjukból ne akadályoztatnék meg jól indult dolgunk. Ha az oculatio az ő bejövetele előtt mégis meglenne, fundusnak ki lehet mutatni mind a két Cassában a mi lesz: de e mellett mindenek felett azon kell lenni, hogy az oculatorok megbizatásuknál (exmissiójoknál) többre ne menjenek és csak a fundusról s a hátra lévő egy emeletes kis épületnek állapotjáról, kiváltképen a tűzre nézve szükséges renovatióra való mi voltáról tegyenek jelentést, nem pedig az eddig tett épitésről is, melyre exmissiójuk nincs. A fundus keresésre kevés idő maradt „de ha csak egyedül reám maradna is — rekeszti bé levelét — azon hátra lévő kevés épitésnek felállitása, még is addig járnék, mig elkezdett munkánknak végét látnám, csak az engedelem legyen meg.“

Úgy kell lenni, hogy a városi tanács kedvezőleg nyilatkozott a megejtett szemle alapján, mert a gubernium 1781. apr. 20-ról azt irja a püspöknek, hogy ő felsége mart. 28-án kelt decretumában a collegium javitását és szaporitását megengedi, úgy mindazonáltal, hogy az adózó nép ezáltal legkevésbé se terheltessék. [1])

---

[1]) L. fascrer. scholast. VI. 255. l.

Az engedély megérkezéséről és tartalmáról örvendező és háladó lélekkel értesiti Horváth Ferencz máj. 8-ról az espereseket: „Szükséges tehát minyájunknak — úgy mond — a kiket az Isten — több nemesi szabadság között — az adózásból is megmentett, arról megemlékezni, hogy az Isten ingyen való kegyelméből miben álljunk, és ha egyébért nem, avagy csak azért, a világi jók között legfőbb jóért, az istennek oltárt épitenünk. Hogy azért hátramaradt, de a haladásra most legalkalmatosabb időt ért tudományunk seminariumát egészen oly karban állithassuk, hogy a történhető viszontagságosabb idők is vagy minket, vagy successorainkot ne terheljenek, kérem tiszt. Esperest uramot, hogy minden kegyes patronus urainkot, immunis embereinket, nem különben papi rendeinket , ekklésiáinkat (értvén ezeknek közönséges fundussait) magok személyek szerint eljárni s az igéretek és adományok listáját a jövő zsinatra elhozni, tarcsák magok kötelességeknek.“ Hozzáteszi még: ha az egybegyülendő zsinat az épités módját is meghatározza, e munkát még ezen a nyáron el akarják végezni s e végre legalább 3000 frt kivántatik. Ezért kéri arra is az espereseket, hogy a hol régi igéretbeli restantiák vannak, azokat is a zsinatra okvetetlen hozzák el. stb.

Azon évben azonban, tilalom következtében, nem tarthattak zsinatot s igy az épitésről sem határozhattak. Hogy nem is épitettek, kitetszik Horváth Ferencznek a következő 1782. apr. 13-ról az esperesekkez intézett, újabb leveléből, melyben keserűen panaszkodik, hogy az épités ügyében még semmi sem történt. Szent vallásunkhoz való buzgóságukra kényszeriti, hogy levelét vevén, közöljék az insp. curatorokkal s magok közt felosztván a patronusokat, pátronákat, a törvényszerént immunis atyafiakat, ekklákat, belső embereket járják el. A világiakat bizzák saját buzgó indulatjukra, de az ekklákat osszák 3 Classisra. Az elsőbe sorozandók pénztárából adassanak 10 frtot, a másodikba esőkéből 6 frt s a harmadikba maradókéból 3 frtot. Azon arányban a papok is adjanak 6—4—2 frtot, a mesterek pd. 3—2 és 1 frtot. „Nem eshetik pedig ez annyival is inkább nehezen, hogy ha a Collegium nem lészen, az ekklák is ministerek dolgában deficiálnak, a kik pedig ott tehetik magukat alkalmatosabbakká a jobb-jobb ekklákra.“

Ez ügyre vonatkozólag azon időből ez levén az utolsó ismeretes adat, világos, hogy a tervezett kiépités jobb időkre maradt. Igen; mert a szokott collectázás megtiltása következtében: a pro-

fessorok fizetése, a Pákei József és Márkos György akadémiták költségei, aztán meg a sérelmek orvoslása végett Bécsbe küldött két követ kiadásai mind csak a nemesség és belső emberek vállaira nehezedtek s igy nem csuda, ha ezeket még egy Horváth F. példanélküli buzgósága sem lelkesithette további adakozásra De habár a collegium épülete csonkán maradt is, megszereztetett leg alább a legelső professori lakó ház. Az ekkla elöljárói ugyanis — a főcurator megbizásából és kezessége mellett — 1784 aug. 28-án 1700 mfrton megvették Telegdi István senatortól azt a belső magyarutczai házas telket, melyet kezdetben rectori, utóbb püspöki háznak neveztek. Ennek megvásárlására ajándékozott Váró Mózes 500, Zsuki László pedig 700 mfrtot s igy ők fizették ki a vételár legnagyobb részét. De az áldozók sorából Horváth Ferencz ez úttal sem maradt ki. Ugyanis ő e házat is egészen saját költségén javittatta ki és szereltette fel, s igy hozatott ez abba az állapotba, hogy 1784-től 1850-ig részint püspökeink, részint professoraink lakhattak benne, s az irt idő alatt itt volt a Consisorium ülésterme és levéltára is. Ez épület 1874-ben lerontatván, s telke a melléje megvásárolt szegletházzal bővittetvén, ezek helyén épült fel a mai professori emeletes lakház.

Volt ugyan még egy telke a collegiumnak a tivoliutcza keleti szegletén, melyet a végében fennállott sütőházzal együtt a Vargyasi Dániel Ferencz és Kaali Kun István nagylelkü alapitványából 1746. mart. 8-án vettek meg; de ennek a magyarutcza felőli részén csak két kis földszinti szoba levén, ez épület csak bérháznak használtatott 1796-ig, a mikor a Zsuki László hagyományából a ma is meglevő emeletes épületet rakatta a Lázár István gondoskodása, kerülvén az egész épület 3630 Rfrt 30 krba.

A mint a Zsuki-féle adósságokat rendbe és tisztába hozták, — a miben Horváth Ferencznek nem kis érdemei vannak — ugyan ő a collegium sikátor felőli részének tovább épitését is sürgetni kezdette, az 1795-ben tarott főtanácson [1]), a mire annál nagyobb szükség is volt, mert egykoru feljegyzés szerint a sikátor, s illetőleg a templom felőli fa-szobák már annyira lesülyedtek volt, hogy „az ablakokon nemcsak a kutyák kukucsáltak bé, hanem a békák is beugráltak“. A Consist. el is ismerte az épités szükséges voltát, de a munka végrehajtását az épülőfélben levő templom körüli állások miatt későbbre halasztotta.

[1]) L. Prot. Gen. Cons. IV. 1795. 387. l. 14. sz. a.

1798-ban a főtanácson ismét megzörgette a főcurator az épitést, a mikor, valamint a következő évi főtanácson is csak azt határozták, hogy vétessék fel annyi tőkepénz, a mennyi a collegium romladozott részének megépitésére megkivántatik, de ez érdekben semmi lépés sem történt [1]).

Végre 1800-ban a jan. 28-án tartott főtanácsi ülésben, az épités ügyének jó móddal való elintézésére és a szükséges rendeléseknek megtételére a Repr. Consist. mellé egy commissio rendeltetett P. Horváth Ferencz és Lázár István püspök elnökségek alatt, melynek tagjai voltak: Szentiváni Sámuel, a colleg. insp.-curatora,Bartha Mózes, Ágoston Márton, Pákei János, Pákei József és Nagy Zsigmond [2]).

E bizottság elismerésére méltó buzgósággal el is járt megbizatásában. Megállapodásait a Képv. Tanács elé terjesztvén, ez apr. 6-án tartott ülésében Gyergyai Mihály pénztárnokot megbizta, hogy szerezzen anyagot, addig is, mig eldöntik, hogy átaljában adják-e ki a munkát, vagy napszámra épitnek. Továbbá apr. 20-kán megbizta Ugrai László mérnök hitbeli afiát és Léderer épitőmestert terv-és költségvetés készitésére, a kik maj. 11-re munkálatukat be is adták, mire meghatároztatott, hogy egyelőre csak a sikátor felőli rész épittessék meg. Horváth Ferencz a költségvetést igen drágának találván, maga készitett tervet, mely szerint az épités sokkal olcsóbba kerülne. E felett hoszszasabban alkudoztak Lédererrel, mig végre nov. 30-án meghatározták, hogy ne csak a sikátor felőli, hanem a magyarutczára néző rész is épittessék meg, még pedig az egész két emeletre s Léderer készitsen ez értelemben új tervet. 1801-ben mart. 1-re az új terv és költségvetés is beadatván, ezeket a Képv. Tanács mart. 28-án tartott ülésében — melyre a már 70 éves Horváth F. betegeskedése daczára is megjelent — elfogadta s a szerződést megkötötte oly feltétellel, hogy a régi a mai 18 és 28-ik szobáknak csak falai reparáltassanak s ajtók, ablakok a többivel egyformálag alakittassanak; de azon évben az egész épület fedél alá menjen, s a földszinti rész és az auditorium használhatókká s lakhatókká tétessenek; a következő 1802-ik évben pedig az egész épités bevégeztessék.

A kötségvetésre nézve megállitották, hogy e czélra forditassanak mindenféle restans interesek s haszon nélkül künn heverő

[1]) L. Prot. Gen. Cons. V. 1798. 183. l. 28. sz. és 1799. 239. l. 10.
[2]) L. ugyanott 289. l. 17.

pénzek és adósságok, melyek felszedésére 2 cancellista haladék nélkül kiküldessék.

Gyergyai Mihály pénztárnok mellé építésre felügyelő gazdának felfogadták havi 12 Rfrttal Fekete Istvánt; s a városi tanulókat otthon lakásra utasitván, 1801 apr. havában a sikátor felőli faházakat lebontották s ugyanezen évi máj. 10-én a fundamentum ásatásához kezdettek.

Feleslegesnek és unalmasnak tartván az épités menetét és nehézségeit egészen leirni, ezért még csak a nevezetesebb mozzanatait emlitem fel. 1801-ben csak a sikátor felőli földszinti szobák készülvén el, a helyiség annyira megszűkült, hogy a régi püspöki ház és a szabó czéh ma is meglevő háza közti Olasz házat a magyar-utczában kölcsön vett 3000 mfrttal kelle megvásárolni, a tanulók egy részét oda kellett szállásolni.

1802-ben az auditoriumra új tervet készitettek, mivel, a mint tervezve volt, igen törpe lett volna s a kőlábak is sok helyet foglaltak volna el. Ekkor az ekkla tiltakozott és zúgott a templom világossága elvétele miatt, de végre csakugyan megnyugodott.

Ez évben bontották le az 1759-ben épült sövény-házakat is görbe szappanutcza felől.

Igy folyt az épités oly erélyességgel, hogy 1804 végére annyira készen volt, miszerint az 1805-ben jan. 19-én tartott főtanácson az isk. dijakat is megállithatták, noha az auditorium fedelét s a tűzfalakat csak ez évben rakták fel, az ajtókat, ablakokat 1806-ban készitették el, ugy hogy az egész épités csak ezen évi septemberre végződött bé teljesen.

Bármennyire törekedtek is a restans intereseket felszedni, mégis 4—5000 mfrt adósságot kellett az épités alatt tenni. Ezért, ámbár sokan szerették volna az Olasz-telket professori háznak megtartani, kénytelenek voltak azt annál inkább eladni, mert ruina levén, helyreállitása tetemes költségbe került volna.

Horváth Ferencz ez épités körül is nemcsak avval tett nagy szolgálatot, hogy az eredeti terven igen czélszerü módositásokat tett s lábai dagadozása mellett is minden fontosabb tanácskozásra bejött, hanem aval is, hogy szekereivel tetemes mennyiségü téglát hordatott bé évenként. Az épités teljes bevégzését azonban nem érte meg, mert 1804. nov. 21-én bevégezte egyházunkra nézve érdemekben oly gazdag életét, a melyhez hasonlót nem sokat találunk.

Végrendeletében, mely 1788. mart. 21-én kelt, s melyhez 1793. dec. 21-én és ismét 1794. jul. 25-én egy-egy pótlékot csatolt, iskoláinkért buzgolkodó lelkének ismét oly jeleit adta, hogy egyedül ez is méltóvá tenné az utókor örök hálájára.

E végrendelet egy pár pontja oly érdekes, hogy indittatva érzem magamat szószerint közölni.

„Gyermekeim — igy szól az 1-ső pont — szeressék egymást, engedjenek egymásnak, mérsékelvén magokat egymás megismertetett indulatjuk, hajlandóságukhoz képest, úgy lesz aztán, hogy az isten is szereti őket, az kit mindenek felett szeressenek, imádjanak és a mint megismerték, soha tőle el ne szakadjanak, készek lévén ezért az világnak minden javait, mulandó dicsőségét megvetni és semminek állitani; ebből következik aztán, hogy egymást főképpen, de másokat is igazságokban meg nem sértenek, melynek végre jutalmául ez világi jókat, jövendőben pedig az örök életet elnyerik.“ A 4-ik pont alatt igy szól: „Az Kolosvári, csaknem utolsó állapotra jutott Collegiumunk tanitói- és professorainak az collectából gyülni szokott fizetések az atyafiak hidegségek miatt nem járhatván ki, a mián a sok rendbeli búsittatásomat is elunván, azt az modot találtuk fel, hogy tiszt. püspökünk generalis visitatiora kimenvén . . . . . minden rendbeli atyafiaktól kérjenek annyi collatiot, a mennyinek capitalissából kicsinálhassuk a fizetéseket, mely tenne mintegy 12000 Rftot; s a mennyi most van a Collegiumnak, ahoz 7000 frt kéne. Mivel pedig a szűk pénz miatt, mint ezt a magam állapottyából is tudom, nem adhatnak kész pénzben illendőképpen; azért mig az isten tehetséget ád az megadhatásra, ki-ki arról a mennyit adni meghatározott, reversalisát adja, mely mellett mig az egész summát leteheti, a Collecta helyett, az törvényes interessét adja bé. — E szerént én is kevés jószágom jövedelméhez képest igértem 300 mftokat, melyeket, ha isten még életemnek kedvez és reá segit, igyekezem letteni, addig pedig interessét adom; hogy ha feltételem szerént letehetem, az arról való reversalisomat az Collegiumtól kiveszem s cassáltatom; ha pedig az időből s tehetségből kifogynék, gyermekeimet kényszeritem, annak a 300 mfrtnak letételére s mig letenném törvényes interessének megfizetésére. Hogyha pedig ezen tereh reájok nem marad, *hagyom nekik, sőt isten nevére kénszeritem*, a mennyire tehetségek lesz, ők is Collegiumunk állapotját segitsék, erősitsék, és mint isten dicsőségére, lelkök idvességére néző dolgot telyes igyekezettel az adakozást gyakorolják, mert magam csekély állapotján tanultam, hogy azzal az világi javak is, ha igazán cselekesznek, nem fogy, hanem nevekedik.“

Hogy gyermekei miként teljesitették az édes atyai végakarat e pontját, mutatja a Molnos Dávid akadémiára küldése s az 5-ik professori széknek 1805-ben történt megalapitása, melyekhez közel 3000 frttal járultak; mutatja fiának Horváth Károlynak azon nemes áldozatkészsége, melylyel legelső természettani eszközeink nagy részét saját költségén szerezte meg főiskolánk részére; és mutatja a széplaki ekklának akademiai papsággá alakitása 1808-ban, melynek jövedelmével járták meg a külföldi akademiákat Barabás Áron, Székely Miklós, Sylveszter György és Kanyaró Mihály s járták volna még többen is, ha a más ághoz tartozó s tőlünk elpártolt Horváth Dániel 1821-ben a dézmának őt illető részét el nem vonja.

Az utolsó pót-végrendeletben elmondván, hogy a Zsuki-féle jószágok megszerzéséért mennyit költött és fáradott, elannyira, hogy a folytonos éjjel-nappali nyugtalanság még életét is röviditette, — igy folytatja:

„De mindezekkel semmit se gondolván, az én istenem nevének gyakor segitségül hivásával, ő előtte ilyetén erős fogadás mellett állhatatosan és semmi némü fáradságnak és költségnek nem kedvezésével vettem fel magamra azon terhet: hogyha az igazságot szerető sz. Ur Isten azon jószágot, az pörfolyásba bővön feltett okokból, az én kezembe hadja, én is, de gyermekeim is, és minden következő maradékim, átok és minden következő lelki-testi büntetés alatt úgy rendezem, hogy azon jószágból, az istennek dicsőségire, mind közönségünk, mind pedig egész országunk közönsége haszna munkálodására, — a mennyiben a tanitás módja abban segittetik — fundamentum vettessék.

Melyhez képest én, a ki azon jószágot a fennebb irt módon úgy tartom meg (feltevén azt, hogy a had-leszállásnak és a pör kimenetelének mindenkor bizontalan a kimenetele) mint tulajdon magam szerzeményemet, ugy is hagyom következendő törvényes maradványimra örökké megváltozhatatlanul, átok és minden lelki s testi büntetés alatt birodalmokra, hogy a Zsuki egész jószágba, egybe foglalván felső és oláh vagy nemes Zsukot, felső Szovátot és (a) kötelendi portiot, azokba akárminemü gabonának, malmok hasznainak és borbeli termésnek, igaz harminczadát, minden esztendőbe, az jószágnak kezökbe itéltetésektől fogva, a nemes erdély országi Kolosvári és tordai unitárium Collegiumoknak, onnan kérendő bészedő vagy vévő biztos jelenlétibe, kiadják, melyet reméllek is mostan életben lévő gyermekeimtől, a kik magok láttyák miben forogjon azon jószág keresete, megtartása módja, hogy megesmervén magok azt, hogy ha szerentséjökre fordul a pör kimenetele, azon

hasznokat nem másnak, hanem tulajdon és különösen nékem tulajdonitthatják, úgy, hogy ha én nem lettem volna ebbe az időbe, még csak hozzá se nyult volna senki azon jószág megtartásához; azért ezen rendelésemet, minden hiba nélkül megtartsák és igy hiszem, hogy az isten is áldását nemcsak azon harminczadból eső kevés hijánosságig bővitti rajtok ez világba, de jövendő életbe is boldogittya. Ellenbe ha cselekesznek mind ez világi életbe, mind az jövendőbe átkozottak lesznek, és azt én nem csak kérem, de a mellett rendelem, hogy akármelyik maradékom, számlálhatatlan izig, megtartoztatya ezen utolsó akaratom és rendelésem szerént való adományomat, — az mindennemü ingó és keresett ingatlan jovaimból, épitésem hasznaiból, teljességgel és örökösen kirekesztett légyen, úgy, hogy ha az én ágazatomon csak egy maradna is, a ki ezen rendelésemet megtartaná, mindazok azé legyenek, a miket szerzettem vagy ezután isten segedelmével szerzendek." stb. stb.

A nemes gondolkozásu végrendelkező ezen akaratját is lelkiismeretes pontossággal teljesitették utódai, oly módon, hogy a főconsistoriummal történt egyezés folytán 1848-ig minden évben 100 véka buzát küldöttek Kolozsvárra, melyet a tanárok egymás közt felosztottak. 1848 után pedig pénzzel örökre megváltották az örökösök, kiknek egyike P. Horváth Gábor úr ma Küküllő és Kolozs-Doboka-kör főgondnoki, — másika P. Horváth Kálmán úr kolozsvári főtanodánk egyik felügyelő-gondnoki székén követik ama nagyérdemü ősöket,kiknek sorába szép apjuk és nagy bátyjuk ezelőtt száz évvel léptek be.

Ez alapitvány, melyből 5—6000 véka buza jött be összesen, már magában is felszámithatatan értékü, de még inkább azzá válik, ha tudjuk, hogy az 1811-ki devalvatio, mely 1000 frt értékét 200 frtra szállitotta le; továbbá a restans kamatoknak 24,000 frt óriási összegre is felszaporodása s más kedvezőtlen viszonyok oly zavarba hozták és tartották csaknem folytonos pénzügyeinket e század első felében, hogy volt oly esztendő, midőn a tanárok a Horváth Ferencz gabonáján kivül fizetésöknek még $1/3$-dát sem kapták meg.

Még egy kedvencz tervét kell a sok érdemü főcuratornak megemlitenem s ez az, hogy 1797-ben munkába vette volt, egy könyvnyomdának, — az 1716-ban elfoglaltnak helyébe, a vallásközönség számára való megszerzését és felállitását, egyházunk történetében szintén halhatatlan P. Horváth Miklós rokonával, a ki Járában papiros-malom helyet is ajándékozott s a Collegium templomfelőli alsó része ugy is épült, hogy a nyomda ide tétessék; de erre az

idők nem voltak alkalmasok. Később 1814-ben megszerezték ugyan a nyomdát, hanem azt, miután a kormány annak felállitására az engedélyt megtagadta, kénytelenek voltak eladni.

Ilyen volt Horváth Ferencz, a kinek előttünk álló nemes arczvonásaiból, (arczképe fel volt állitva a teremben), szelid szemeiből még most is mintegy sugározni látjuk azt az önzéstelen jó indulatot, mely csak a valódi nagy lelkek tulajdona.

Az ő élete olyan, mint egy sok oldalu tiszta kristály, melybe bármely oldalról tekintünk, mindenütt csak vonzó, fölemelő képeket látunk. Tudom és érzem, hogy e fönséges képek közül egyet sem tudtam ugy ecsetelni, a mint lelki szemeim előtt állottak, s a mint a megdicsőült halhatatlan érdemei megérdemelték. De ösztönzött ez iskoláink lételéért oly sokat áldozott emberbarát emlékének éppen a mostani időben való fölelevenitésére — a minden unitarius kebelben lobogó hála érzelmei mellett — az a majdnem léptennyomon tervszerüleg meg-megujuló támadás, mely a protestantismus s igy az unitárismus egyik legfőbb elvét: a szabad és független nevelés ügyét megsemmisiteni, s a „de nobis sine nobis“ kárhozatos elvének alkalmazásával helyettesiteni törekszik.

Intézik pedig a protestans iskolák elleni rohamot olyan emberek, a kiknek arról a tűrésről és határtalan áldozatkészségről, a melyet a protestans felekezetek egykor szenvedtek, s a melylyel az emberiség haladása s igy közjava érdekében annyit áldoztak s áldoznak ma is, sem a multban, sem a jelenben semmi fogalmuk sincs. Vagy ha van is, nem gondolják meg, hogy mivé lett volna e nemzet alkotmánya és nemzetisége a protestáns iskolák nélkül, melyek a haza földjéből nem hogy milliókat érő birtokokkal segittettek volna, sőt az egyesek áldozatkészségéből gyűlt fillérekkel szerzett javaiktól is megfosztattak. Valóban bámulatos, hogy a mig a legjobb hazafiak társadalmi uton remélik és hiszik a nemzet anyagi és közmivelődési érdekeinek kivánatos javulását: addig a nevelés ügyében nem hogy felhasználni, sőt minden áron leszoritni törekesznek némelyek a működés teréről éppen azokat a tényezőket, melyek ugy szólva a nemzet vérévé változtak.

Pedig meg lehet mindenki győződve, hogy ha azt a lelkesült érdekeltséget, melyet nemzetünk tekintélyes része nevelőintézetei iránt századokon át oly lélekemelő áldozatokban tanusitott — egyszer kiirtják, nem lesz semmiféle kormány és hatalom, melynek parancs szava azt helyettesiteni képes legyen.

A kik a határtalan önbizalmat és érdekeltséget, mely minden nagynak szülő anyja, a nemzet bármely részében és bármely intézménye iránt csökkentik, azok oly bűnt követnek el, mely minden ügyeinkben meg fogja magát boszulni. Az indifferentismust, a közönyösséget nem nehéz bármely ügy iránt érvényre emelni, de ki fog ez terjedni a többiekre is, és ezzel halálos méreg lesz a nemzet testébe béoltva.

E veszélyes áramlat ellen küzdeni nem szűkkeblü felekezeti érdek, hanem hazafias, komoly kötelesség; s ha ellene egyébbel nem küzdhetünk, küzdjünk legalább azzal, hogy időről időre mutassuk fel az olyan férfiak fényes tetteit, a milyen Horváth Ferencz is volt, a kit valamint kortársai szeretettel és tisztelettel környezték, úgy — meg vagyok győzödve — az utókor is századokról századokra becsülni és áldani nem szűnik meg soha. Mert, a ki saját hasznát embertársai üdvével kapcsolta össze; a ki szellemi és anyagi előhaladásunknak nem csak hathatós szószólója, hanem a legbuzgóbb munkása is volt: annak áldott emlékezete — már csak mint követendő példa is — örökre kell hogy éljen.

IV.

KÖLTEMÉNY
a jóltevők emlékére.

Irta és szavalta

PÁLFI LAJOS,

VII. osztályu tanuló.

Ünnep van ma; nem a világ
Csak egy kis zúga ünnepel,
De a miért ünnepelünk:
A jó közös mindenkivel.
S jók voltak ők, jóságukat
Még most is érezi keblünk
Hálát a jók emlékére:
Jertek, jertek emlékezzünk!

—

Jertek ti is emlékezni
Árvák, elhagyott gyermekek!
Kikről nem gondoskodott más,
Csupán csak a jó emberek.

Vegyüljön hálaimátok
Lelkem egyszerü dalába,
Mint jóságukba vegyült fény:
Fény, a melynek nincsen árnya.

—

Mert vannak olyanok, kiknek
Meszszeterjedt hirök, nevök.
Kik fénylettek vakitólag,
De nem volt áldó melegök.
Kik dicsőséget arattak;
De a mezőn, hol arattak:,
Enyészet maradt utánok,
Enyészet, vér és pusztaság.

—

Nem ezekről, jóltevőkről
Zendülhet az emlékének,
Kik bár kivül nem ragyogtak,
De volt bennök jellem, lélek.
Lélek, a mely nem ingott meg,
Midőn a vihar dühöngött,
Jellem, a mely büszkén megálit
Ezer gúny és átok között.

—

Mert volt bizony borult napunk,
Zordon, kietlen éjszakánk,
Mikor hitért üldöztetének,
Dühös tábor ronta reánk.
A mink volt, abból rom leve
S ők bujdosók e rom felett....
— Oh te mult, te nagy temető,
Mennyi fájdalom van benned!

—

Mint a vihartól szétvert nyáj,
Széthullott a kicsiny sereg,
Csak ők voltak egy nehányan,
A kik ekkor sem csüggedtek.
Összeszedték a romokat,
A mit a vihar meghagyott,
S abból épiték fel újra
Ezt az egyszerü hajlékot.

—

Es állnak még anynyi vész közt,
Állnak még e szerény falak,
S az elnyomott sohaj helyett
Most örömtől viszhangzanak.
S ha van másnak ez ünnepen,
Nekem is van mit köszönni:

„Én is itt tanultam kettőt:
Hazát s nemzetet szeretni.“

—

Legyenek áldva e falak
S ők nyugodjanak csendesen,
Zavartalan álmuk felett
Örökös hálánk lebegjen.
A tavasz hozzon virágot,
Vihar ne sértse nyugalmuk;
Ha tövises volt életük:
Legyen virágos sirhalmuk.

—

És ti, kiknek tiszta keblét
Meleg, hő sziv dobogtatja,
Ne feledjétek a multat
Buzditson az mindig nagyra.
Folyjon munka közt egy czélért
Szerényen egész életünk,
De ha a szent czél kivánná:
A vészszel is szembenézzünk.

—

Ne csüggedjünk . . . győzött a kor,
Nincs a mi tőreit hintse,
Oszlik az éj, — hajnalodik,
Lehullt a szellem bilincse.
Ne csüggedjünk, — nem veszhet el
A mi magasztos és dicső,
A milyen sötét volt a mult:
Olyan fényes lesz a jövő! . . .

V.

BEZÁRÓ BESZÉD.

Mondotta KOVÁCS JÁNOS, igazgató-tanár.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

„Csak törpe nép felejthet nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes eljár ősei sirlakához
S gyujt régi fénynél új szövétneket.
S ha a jelennek halványul sugara:
A régi fény ragyogjon fel honára!“
Garay.

Igen: „csak törpe nép felejthet nagyságot;“ de: „a lelkes eljár ősei sirlakához s gyujt régi fénynél új szövétneket!“ És az

a nemzet, az a vallásközönség vagy társulat, mely nagyjai, jelesei emlékezetének oltárán a hála és kegyelet fellángoló tüzét nem engedi elhamvadni: az biztositja magának a jövőt.

Hogy mi nem vagyunk méltatlan utódok, hogy mi koronként eljárunk őseink sirlakához" s kedves emlékeikkel foglalkozni ohajtunk, azt a viszszaemlékezés mai ünnepélye, melyen az ifjui nemes lelkesedés és a férfiui higgadt megfontolás igéinek hálaszózatai elhangzottak, fényesen igazolja. S meg vagyok győzödve, hogy mint hálás, lelkes utódoknak, mindnyájunknak szive, lelke, fenséges, meghatott érzésekkel tölt el a lefolyt hálaünnepély alkalmával, a midőn emlegetni hallottuk azon jeleseinket, a kik a közjónak éltek, s áldoztak mindenütt, a hol a boldogitás oltárát feltalálták; a kik egész életöket egy üdvös czélnak, a mi jólétünk és mivelődhetésünk előmozditásának szentelték. De, hogy valójában maradandók is lesznek a bennünk keletkezett kegyeletes érzések, és hogy igazán tiszteljük emlékeiket, bizonyitsuk be azzal, hogy tettek által is törekedünk hozzájok méltók lenni, hogy elsajátitjuk szellemi szeretetöket, azt a szeretetet, mely nemcsak érzeleg s szép szavakban nyilatkozik, hanem a mely hatásban, cselekvésben, áldozásban, a közmivelődés és szellemi jóllét előbbre vitelében keresi feladatát. Bizonyitsuk bé irántuki hálánkat aval, hogy mélyen keblünkbe oltjuk azt az odaadó áldozatkészséget, melyet iskoláik, egyházaik iránt mindig gyakoroltak; hogy állandóan lelki szemeink előtt lebeg az, miszerint az erkölcsök tisztasága, fegyhetetlensége volt kiváló ékessége, disze puritan szellemü elődeinknek.

Különösen ugy lesz hozzájuk legméltóbb hálaünnepélyünk, ha a „régi fénynél", az ők mély vallásos érzelmöknél s hitbuzgóságuknál — melyekre nekünk a vallás iránti közöny mai hires korában oly nagy szükségünk van — „új szövétneket" gyujtunk.

Igen, mélyen tisztelt gyülekezet! a józan értelemmel párosult mély vallásos érzelem volt az a titkos varázserő, mely őseinket három század folytán annyi nyomás, üldözés és szenvedés közepett is fentartotta, e volt az a bűv erő, a mely az elenyészés sirja szélére jutott egyházunknak erőhatalommal elvett templomai s nevelőintézetei helyett újakat létesitett. A mély vallásos érzelem s hitbuzgóság tündöklő tanusitványait tapasztaltuk a közelebbi öt év folyama alatt is kisded anyaszentegyházunk buzgó „fiai és leányai". részéről tett kegyes alapitványokban. Nem a mély vallásos érzelem és hitbuzgóság bámulatos müve-é, hogy angol és amerikai hitrokonink testvéri karokat tárnak felénk s tetemes anya-

gi segélylyel járulnak nevelő intézeteink fentartásához. Hát valamenynyi jóltevőnk alapitványleveleiből nem a legmelegebb vallásos buzgóság sugárzik-e ki? Augustinovics Pál, halhatatlan emlékü jóltevőnk az isteni tiszteletben s buzgóságban ritka példát mutatott, s még halálos óráján is éneklé: „Az úr énnékem őriző pásztorom, azért semmiben meg nem fogyatkozom“ s az emberiség legnagyobb jóltevője Jézus szavaival kiálta fel: „Most vigyázzatok és imádkozzatok, mert eljöttek a nehéz órák“.

Napjainkban, az igaz, hogy egy átmeneti korszakot élünk. Eddig a vallásért, egyházért áldoztak, ma minden a tanügy érdekében történik. A vallás háttérbe szorult. Azonban ez új irány a mi egyházunkban, a hol a vallás és iskola egymást egészitik ki, nem fog változást előidézni. Nem, mert szabadelvü vallásunk a tudománynyal és a természet törvényeivel mindig öszhangzatban állott s áll ma is, következőleg egy müvelt lélek és a józan ész követelményeinek megfelel. Ezért óhajtom, mélyen tisztelt gyülekezet, hogy vigyük el magunkkal a mai ünnepélyről őseink hagyományos mély vallásos buzgóságát és az „Isten házának szerelmét“. Fejleszszük éber gonddal és figyelemmel e drága lángot, mint örökön égő Veszta-tűzet saját magunk és utódaink számára; mert ha ez kialszik, akkor unitárius egyházunkra, mely annyi vihart kiállott, a vestatűz hanyag őreire mért büntetés várakozik. Ápoljuk keblünkben a vallásos buzgóságot, mert a vallástalanságból közöny, a közönyből a közügyektől való elhidegülés és teljes részvétlenség származik. Hogy jelenleg kedvezőbb körülmények között élünk, mint őseink, ne gondoljuk, hogy tevékenységünk s áldozatkészségünkre nincs szükség. Ellenkezőleg. Ránk sokat biztak és sokat kérnek számba. Nevelő intézeteinknek a jelenkor kivánalmai szerint leendő berendezése és felszerelése égető kérdés. Külsegélyre nem támaszkodhatunk. Életerőnk forrását önmagunkban kell keresnünk s életrevalóságunkat buzgó vallásosságunk s minden áldozatra kész szeretetünk által kell tanusitanunk. Egyesüljünk azért mindnyájan egyházunk szeretetében és közügyeink lelkes pártolásában; egyesüljünk mi, a kiket egy közös hitvallás egy feloldhatatlan szent kapcsolatba fűzött öszsze! Nemcsak azok a jóltevők, a kik nagy öszszeget áldoznak a nevelés oltárára, hanem azok is, a kik hiven betöltik azt a kört, melyben munkálkodnak s megviszik tehetségük szerint hazájuknak s egyházuknak, a mivel tartoznak; igen, mert az egyesek kötelességeinek lelkiismeretes

teljesitésétől függ az egyetemesség felvirágzása is.

Különösen titeket, kedves ifju barátim! saját fogékony szi veitek legnemesebb hevülésére, dicső őseink legszentebb emlékeire kérlek, hogy miként a római és görög ifjak isteneik szobrai előtt tanultak nagygyá lenni, ugy ti is jóltevőink vonzó képeinek emlékezeteitekben leendő gyakori felújitása által tanuljatok tőlük minden szép, jó és nemes iránt lelkesedni, nevelő dajkáitok az unitárius intézetekhez hálásak lenni, s egyházunknak érdekei szellemi és anyagi kincseitekkel annak idejében hathatósan előmozditani, hogy igy a ti neveiteket is a jóltevők között emlegessék majdan az utódok s áldják emlékeiteket!

A kegyelet e magasztos hála ünnepélyét azzal a hő óhajtással zárom bé, hogy az egy igaz Isten őrizze meg közöttünk dicső őseink boldogitó szellemét s hitbuzgóságát, nevelje számát azon hiv és önzetlen munkásoknak, kik méltó „sáfárai a rájok bizott talentumoknak!“

AZ OROSZ ÉS OLASZ NÉPISKOLÁZÁS KÖRÉBŐL.

A „Ker. Magvető“ is elvégre hozzászól a keleti kérdéshez. Beleszól a tájékozódás szempontjából, a mennyiben szükség tisztába jőnünk azzal, hogy a támadó fél (az orosz) mennyi szellemi és erkölcsi erélylyel és értékkel rendelkezik. E két erély legigazabb mértéke — úgy hiszszük — se nem a szappan, se nem a zsidók helyzete, (mert némelyek ezekkel szokták az országok miveltségét mérni) — hanem a népiskolázás.

I.

A chinai, indiai, szóval a „kezdetics“ keleti iskolázás köréből csak egy lépést kell tennünk, hogy az európai-orosz, illetőleg „északkeleti“ népiskola földjére érjünk. Ezelőtt több mint negyven esztendővel irta volt egy illetékes egyén a dorpáti egyetem évkönyveiben, hogy „az orosz nép oly formán van a miveltséggel mint az orvossággal, az az csak az orvosi rendelvény kényszerének engedve veszi be“. Ez a mondás — úgy látszik — ma is igaz, s annál igazabb, mert a mint eléggé megbizható leirásokból olvassuk Oroszország szellemi orvosai a nép iskolázására recipéket talán irnak de a megrendelt orvos szerek megkészitésével és beadásával édes keveset törődnek.

Gróf Tolstoi Demeter, 1866 óta orosz-közoktatásügyi minister, mint Murray irja, oly ember, ki nagyon óhajtja, hogy minden orosz mujiek (paraszt) irni, olvasni és számolni tudjon. Gorcsakoff herczeg azonban más nézetben van és nem bánja, hogy a közoktatási miniszter beszéljen; de nem engedi, hogy tegyen. Innen van, hogy mikor katonára, meg császári ünnepélyekre kell a pénz, mindig van; de mikor iskolára kellene, a pénzügyminister (Reutern) keserves képpel adja tudtára Gr. Tolstoinak, hogy az állam-kincstár fenékig üres.

A mint a dolgok ma állanak — mondja tovább Murray — tekintve Oroszország népessége növekedését, a közoktatásügy Miklós czár ideje óta inkább hanyatlott, mint haladott. A jelenlegi czár egyáltalában nem tudja felfogni atyja ama politicáját, hogy az oroszokkal ugy bánjék, mint iskolás gyermekekkel. Miklós czár magasabb állású alattvalói számára elég jó hivatalos nevelésről gondoskodott. A kereskedő osztálynak pedig nagy kegyesen megengedte, hogy gyermekei neveléséről német tanárokkal ellátott magán intézetek alapitásával gondoskodjék. Gorcsakoff herczeg azonban e magán intézeteknek nagy ellensége, s a melyek jobb nevelést törekedtek adni, mint a hivatalos akadémiák, azokat egyszerüen betiltotta. Mivelt, illetőleg külföldön iskolázott aristokrátia, hivatalosan nevelt vagy félre nevelt közép osztály és merőben tanulatlan nép — ez a kanczellár igazi állam eszményképe.

Innen magyarázható meg az az elszomoritó tény, hogyha községek vagy testületek közadakozás vagy részvény utján egy-egy jóravaló tanintézetet kivánnak állitani, tervezőket a császári tanács magasztaló frázisokkal fogadja, aztán tervöket idétlen módositásaival vagy kifogásaival csirájukban megöli.

Gróf Tolstoi az ily lelketlen eljárással szemben semmit sem tehet. Ő maga őszintén lelkesedik minden közoktatási új tervért s készített is egy nagyszabásu nemzeti közoktatásügyi tervezetet, melyet a czár már „elvben elfogadott“ s melynek megvalósítása a Tsinn (magyarán mondva „főrendek“ az az a főnemesség és a magas hivatalnokok) jó kedvétől függ. A közoktatásügyi minister e terven szokott lovagolni s a külföldieknek ékesen szokta tudtára adni, hogy „jövő új éven kezdve“ nevezetes új dolgok lépnek életbe.

Oroszország, ép mint Japán, tankerületekre van osztva t. i. Szent-Pétervár, Moszkva, Dorpát, Kiew, Varsó, Kazán, Kharkow, Wilna, Odessa és a Kaukazus czimű tiz kerületre. Mindenik

tankerület élén egy curátor áll, kit nem annyira tudományáért, mint inkább udvariasságáért állitanak oda. A curátor elméletben mindenható; de gyakorlatban semmit sem tesz az akadémiai tanács tudta nélkül. E tanács, mely két nyugalmazott tanárból, három katona tisztből és egy rendőr hivatalnokból, tehát összesen hat tagból álló testület, dönti el, hogy mely tankönyveket használhatnak az iskolában; ez osztogat tanári okleveleket és az akadémiai fegyelmi kérdésekben ez a felsőbb biróság. A közoktatási alapitványok ennek a kezén fordulnak és (Murray szerint) sok tekintetben ragadnak meg.

A tanárok kilencz csoportba vannak beosztva és e Tsinn 6—14 fokain foglalnak helyet; azon alól csak segédtanitók és pedelusok vannak, kik teljességgel nem „rangos“ egyének (tsinovnik).

Az orosz tanitónak alázatosnak kell lenni. E vonás egyszersmind azt jelenti, hogy szüntelen a megszabott studiumok körén belől kell maradnia, hogy az Oroszországra lealázó hatású történelmi eseményekről vagy azok befolyásáról mélyen hallgat, mert különben csakhamar tudtára adják, hogy azokról beszélni nem az ő dolga. A birodalom minden nagyobb városának meg van saját lyceuma és minden kisebb városnak grammatikai iskolája. Falusi iskola kevés van Oroszországban s a mi van, az is többnyire jóindulatu földbirtokosok áldozatkészségéből keletkezett, s az iskolai hatóságok csak ugy kegyelemből pillantanak néha rá. Ha a földbirtokos iskolát akar állitani, a kormány nem állja utját, sőt annyiban segit rajta, hogy egy teljesen orthodox és tudatlan tanitót varr az iskola nyakába.

Igy állván a dolog, nem csoda, ha a községekben akárki ujján megszámlálhatja az olyan parasztokat, kik olvasni tudnak. Sőt gyakran van eset rá, hogy a falu nagyja is csak a pópa segitségével birja számadásait rendben tartani. A mondottakat igazolja az a statistikai tény, hogy Dorpát kerületben 939 lakósra esik egy iskola, Varsó kerületben 2248-ra, Moskau kerületben pedig 5845-re esik egy iskola és 173 lakósra egy tanuló. Ezelőtt pár évvel egy kis mozgalom indult volt meg, hogy a svéd rendszer mintájára, egy sereg vándor iskola tanitói állomást szervezzenek oly községek számára, melyek igen szegények arra, hogy állandó iskolát tarthassanak fenn. A kormány ez inditványhoz jó képet vágván, az ügyet kezébe vette, hogy szép igéretekkel még egy jó darabig elnapolja.

Legernek ez év januárjában kiadott tudósitása szerint, mint a „Wjatkai emléklapok“ irták, egy 150 főből álló falunak egyetlen

egy tagja sem tudott olvasni, még az sem, ki az igazgató tanács ukázát mellére függesztve hordozta. Pedig itt — mint utazónk folytatja — pénz dolgában nem lenne fennakadás. Az ursumi zemstvo vagy kerületi tanács az elemi oktatásra e kerület budgetjéből 30 %-ot szánt. A zemstvo 24 iskolát tart fenn, melyekhez még az állam által segélyezett 3 iskola járul. A kerületben levő összes tanulók száma 1512 (közülök 260 leány); de alig 60 % látogatja az iskolát. És aztán hogyan tartják fenn ez iskolát? Az igazgató tanács egy tagjának egy reggel kedve kerekedett Taldmansk nevü falu állami minta-iskolája meglátogatására; a mint megérkezik, a tanitó egy penészes és szagos sötét szobába vezette, hol az iskolai butornak se hire se hamva nem volt, s az ugynevezett iskolai könyvtár egy csomó pókháló lepte és fel nem vágott könyvből állott: „Hány tanitványa van önnek? kérdé megütközve az iskola felügyelő — „egy sincs: mind Szibériában vannak“ — felelé nyugodt lelkiismerettel a tanitó. Ugyanis az előtt néhány évvel a falu lakói feles számmal Szibériába vándoroltak gyarmatosoknak s azóta senki sem járt iskolába; de a tanitó ott őrizte az üres épületet. „Vannak-e önnek az iskola kormányzására és beléletére vonatkozó okmányai“? — „Nem tudom; de mindjárt utána nézek“ — felelé a tanitó. Hosszas keresgélés után végre holmi iratfélékre akadt, melyek ezelőtt 8—10 évvel készültek volt. Megdöbbentünk, irja a wjatkai lap levelezője emez archeologiai felfedezésen s szivből óhajtjuk, hogy többi iskoláink más állapotban legyenek.

Városunkban, irja egy másik levelező Nolinksból, több rendbeli tanintézet van; de isten a megmondhatója, hogy minő állapotban. Nagy akadály e tekintetben a távolság is. Slobodskban pl. a zemstvo minden erejét megfeszité, hogy az 50—60 mérföldnyi távolságra eső községek számára tanitókat szerezzen. Sikerül is néha édesgető feltételekkel egyet-kettőt beállitni; de mikor az iskolalátogatásra kerülne a sor, a tanitónak hült helye, vagy legjobb esetben a kocsma vutkifogyasztó törzsvendégei közé csapott fel.

Leger még egy másik mulatságos esetet is beszél el. Gidaievoba, egy — a középponttól 50 mértföldnyire eső — községbe, egy komoly tanitót küldöttek, hogy oly tanitó helyét foglalja el, ki az iskolának még a butorzatát is beitta. Halljuk csak, hogy irja le a tanitó a kérdéses iskola állapotát. Egy négy ablaku alacsony házat találtam, melynek két ablaka be volt deczkázva. A

többi ablakok üvege ki volt törve vagy papirral helyettesitve; volt aztán egy 5—6 méternyi hosszu komor és sötét osztály, továbbá egy megfeketült kályha, egy lábatlan szekrény, szétrombolt padok, egy mély álomban földön szendergő tábla és iszonyu sok szemét; a könyvtárrá qualifikált szekrényben egy pár értéktelen könyv mellett ékesen kandikált ki az iskola multját és beléletét kitünően jellemző egy füzet, melybe fel volt jegyezve, hogy a tanitó menynyi vutkit és dohányt fogyasztott el. Papirnak, tollnak, palatáblának, abéczének nyoma se volt — a gondos mester mindezt beitta.

E tragikomikus esetnek az a valóban elszomoritó függeléke van, hogy az iskola felügyelők néha cseppel sem józanabb életüek, mint az alattok álló hivatalnokok. Slobodsk zemstvoja egyik tagja, egy alkalommal, földrészegen állitott be egy iskolába s nagy veszekedéssel támadta meg a tanitónőt, hogy az a merőben üres iskolában theát merészelt inni. Egy másik felügyelő mihelyt az iskolába érkezett, a tanitót pálinkáért kezdte faggatni. Minekelőtte a tanulók felvilágosodását vizsgálta volna, a tanitó szobájában levő karafinák szigoru vizsgálásához s ezzel saját maga illuminátiójához látott.

Valóban oly szomoru állapotok ezek, hogy a legnagyobb és leglelkiismeretesebb erőfeszités mellett is hosszu-hosszu idő kell Oroszországban arra, hogy az egyiptomi sötétségben tapogatózó s a mostoha klima és a szerfölött nyomasztó társadalmi alárendeltség, hogy ne mondjuk servilis állapotban sinlődő orosz mujiekből a 19-ik száz értelmes embere váljék.

Hogy e végre még hosszu idő kell, ki tetszik onnan is, hogy a lengyel iskolákban tanitott hivatalos káté következő kérdésekkel és feleletekkel kezdődik:

Kérdés. — Hogy kell tekinteni a császár tekintélyét a kereszténység szellemében?

Fel. — Ugy, mint a mely közvetlenül istentől származik.

K. — Micsoda természetfölötti úton kijelentett indokai vannak a császár imádásának?

F. — A természetfölötti módon kijelentett indokok abban állanak, hogy a császár az Isten helytartója és ministere, a ki az isteni parancsokat végrehajtja s következőleg a császár iránti engedetlenség egyenlő Isten iránti engedetlenséggel; hogy Isten minket a jövő életben megjutalmaz a császár iránt tanusitott imádásért és engedetlenségért. De szintugy szigoruan megbüntet az örökkévalóságban, ha neki nem engedelmeskedünk, vagy az ö imádását elhanyagoljuk. E mellett Isten azt parancsolja, hogy a hatóságot, különösen pedig a császárt teljes szivünkből szeressük, s neki engedelmeskedjünk, — teljességgel nem világi tekintetből, hanem az utolsó itélettől való félelemből.

Hogy az ily tankönyvek és tanok oktatására sajátszerü agyszerkezetü és miveltségü tanitók kellenek, minőket a mi intézeteinkben irmagúl sem találhatunk, nagyon világos. Hiszen Oroszországban más moralja van a kormánynak, mint a minő van a mivelt társadalomnak. Ott felsőbbség elleni vétségnek tekintik, ha valaki vutkinemiszsza létére a józanéletre édesgeti embertársait, vagy muszka nyelven szólva „az alattvalókat.“ Murray közli azt a hallatlan esetet, hogy egy alkalommal egy szegény lengyel iskolamesterre akadott, ki egy tuczet jó madár társaságában utczát söpört. E szegény iskolamester öszszes hibája abból állt, hogy az iskolában és a theaboltban „Vutki Ő Felsége“ ellen merészelt beszélni, sőt e vétséget azzal tetézte, hogy nehány egyetemi tanulót mértékletességi fogadalomra c s á b i t o t t. Elsőben „csendes“ beszéddel tudtára adták, hogy jó lesz nézeteivel elhallgatni, s az embereket nem háborgatni; de a tanitó nem hallgatott el, s illoyalis fecsegésének az lett az eredménye, hogy midőn egy este haza akart menni, egyszer csak valaki hozzáüt; a tanitó protestál; erre két rendőr hirtelen ott terem s emberünket elhurczolja, s följelenti mint részeget s rendetlenkedőt. Ez állitólagos hibájáért az istenadtát három napi utczasöprésre itélték, mely büntetéssel szerencsére Oroszországban nincs társadalmi halál öszszekötve, mint más tisztességes államban.

Az idegen földről (pl. Francziaországból) hozott nevelők sorsa sem nagyon irigylendő, a magasabb állásúak vagy vagyonosabbak házainál. Akárhányszor megtörténik, hogy más vendég nem létében a házinevelőnek kell úra, a bojár kártyázó társának lenni. A szegény nevelő nehany óra alatt egész éveken szerzett keresményét elveszti; de fenmarad az a vigasztalása, hogy mig a háziakat mulattatni tudja, addig el nem utasitják.

Az ily népiskolázási állapotokat nehéz dolog a társadalmi viszonyok figyelembe vétele nélkül megérteni. „A közoktatási intézetek — mondja a derék Bouisson, a philadelphiai közkiállitás iskolázási osztályáról most kiadott jelentésében — nem olyanok, mint az ipari intézvények vagy tudományos intézetek, melyek ha egy államban jók, másutt is szintén olyanok. Az iskolákat nem lehet csak magukra külön választva úgy tanulmányozni, mint a vasút- vagy távirda-rendszereket. Az iskolák magukban semmik, azok csak ama népért léteznek és általa lesznek, mely azokat a maga képére alkotá és beléjök a maga szellemét lehelé; azok a nép életét élik minden tulajdonságaival, annak geniusával és fogyatkozásaival egyetemben; az iskola a társadalomnak oly intézménye, mely tőle el-

választhatlan, s melyet egy országból a másikba átszállitni lehetetlen. Ha Buissonnak eme mondásához hozzá vesszük azt, hogy az egész orosz tátsadalom fővonása a „látszat“, a mentől többet mutatni tudás, a kirakat: oly jellem-szegény társadalomban, hol a hazugság, a majmolás és a mutatás a társas élet szentháromsága, a népiskola sem lehet különb alkotójánál, nem lehet egyéb árnyék-képnél, s a néptanitó sorsa sem lehet más, mint bűneivel a társadalom bűneihez simulni, vagy ha azt tenni nem hajlandó: a lengyel iskolamester módjára, utcza sepergetőjévé, a társadalom szeméthordójává, egy szóval földönfutóvá válni.

Elég is lesz e „muszka“ népiskola fővonásaiból ennyi: forduljunk el e sötét rajztól, s tekintsünk egy világosabb szinezetü képre.

II.

Siessünk a fagyos vidékről Olaszország meleg égalja alá. Hadd mutassak be egy, Nápoly mosolygó ege alatt tenyésző virágzó elemi iskolát. A minta iskola neve „Atenio Galileo Galilei“ (Galilei tanintézet), melynek elemi szakaszát Dr. G. Boschi, több tudományos mü szerzője vezeti. A terem, hol a növendékek dolgoznak, téres, tágas, jól világitva s kellően szellőztetve. Falait nagy térképek és gyönyörü rajzok diszitik, melyek mind történelmi, boncztani, földtani, ásványtani, növénytani és vegytani nevezetesebb tényeket illustrálnak. E mellett van az intézetnek jó ásványgyüjteménye, szárazföldi és vizi állatgyüjteménye, sőt nehény kiveszett állatfaj példánya is. Továbbá vannak igen szép rajzgyüjteményei, melyek a különböző nemzetek különböző kori viseleteit és szokásait ábrázolják. E mellett a régi görög élet, hadakozás mód, olympiai játékok, szekérversenyek, háztartás stb. nagy részt antik szobrok után készült kitünő rajzokban vannak feltüntetve. A pompejii életet szintén szép rajzokban szemlélhetik a növendékek. A középkori történelemnek, az inquisitió korának, valamint az újkori történelemnek egyiránt megvannak a szivhez és értelemhez szóló szemléltető képei. Sőt hogy az iskola berendezése teljes legyen, az igazgató arról is gondoskodott, hogy a növénytani képeket, egy gyémánt kiadásu növénykerttel egészitse ki, hol a fiuk hazai és külföldi ritka növényeket tenyésztenek.

Azonban ez még nem minden. Boschi, a magasztalt igazgató, egyébről is gondoskodott. A 8—14 éves fiuk számára egy havi folyóiratot is inditott. E folyóiratba minden fiu a tanitó által feladott tárgyról egy-egy rövid czikket ir. A czikkeket egy — e folyóirat számára tartott — külön szedő szedi és nyomtatja, de magok az

ifju szerzők javitják. Kostolóúl, a folyóiratból, pár mutatványt közlünk. Az idősebb fiuknak a doctor azt mondá: adjátok elé Istenről való fogalmatokat. E tételre az első feleletet egy 14 éves fiu (Vernazza Mihály) igy irta meg:

„Istenről az a képzetem, hogy létezik, egy oly hatalmas lény, kit közülünk senki sem bir felfogni. Ő mindent tud és lát. Ő az ég és föld teremtője. Közülünk senki sem tudná megteremteni mind azt, a mit magunk körül látunk; tehát létezni kell egy lénynek, ki az egész mindenséget alkotá. Annakokáért mi őt teremtőnek neveztük, kit tisztelni és szeretni tartozunk."

„De kérdhetné valaki: hát mi kik és mik vagyunk? Semmi egyebek, mint e föld utazói és vándorai. Eljő majd az idő, mikor elhagyjuk e földet és eltávozunk, hová? Egyedűl Isten tudja."

A következő czikket egy 10 éves fiu (Donnaperna Czézár) irta:

„Mindenkinek van olyan a milyen fogalma Istenről s az enyim a következő: úgy gondolom, hogy neki mindenhatónak kell lenni, mert ő végetlen számu és nagy műveket formált. Ugy gondolom, hogy nincsen semmi olyan alakja, sem oly anyagi teste, milyenek minket körül vesznek. Ő minden beszédünket hallja és minden gondolatunkat tudja. Őt mindenki szeretni és imádni tartozik, mert legfőbb biránk és életünk igazságos intézője."

Ezután egy 8 éves kis fiu (Pachillio Ernő) törekszik a nehéz kérdésre ily módon felelni:

„Nekem az a képzetem, hogy Isten az egész föld teremtője. Az ő neve nem Isten, hanem olyanformán eszközöltük a dolgot, hogy e névvel jelöljük őt magunknak. Midőn Mózes kérdé tőle: hogy hogy hivják? azt felelé: én vagyok a ki vagyok, — Jo sono chi sono."

Legyen elég ennyi mutatóúl az emlitett folyóiratban közlött „legjobb" feleletekből. E folyóiratot a Galilei elemi iskola növendékei közköltségen (havonként fél lira = 20 kr. befizetéssel) tartják fenn. Ebből aztán nemcsak a nyomtatás költségeit fedezik, hanem egy kis könyvtárt és olvasó kört is tartanak fenn. Ez intézet titkára és pénztárnoka szintén a növendékekből kerül ki. E két apró tisztviselő közül egyik sincs még 12 éves, sőt a pénztárnok csak 9.

A növendékek, mondja ez intézet leirója, szerfölött büszkék az ők folyóiratjokra. Mindenik teljes erejéből rajta van, hogy annak hirnevét fenntartsa, ha egy némelyik dr. Boschi vezetése alatt debér iróvá nem válik, nem a doctoron múlik, mert ő mindent meg-

tesz az ifju lelkekben szunyadó tehetségek felköltésére, a szépnek, a bámulatosnak és az isteninek megkedveltetésére. Kevés ember van, nemcsak Nápolyban, sőt széles Olaszországban is, — mondja ismét tudósitónk — kinek módszere Signor Boschiével fölérne. A gyermekek otthon semmit sem tanulnak. Minden munkát az iskolában a doctor szeme láttára végeznek. Akár micsoda tanóra legyen, vagy akármit tanitson, — földrajzot, történelmet vagy bármi más tantárgyat — e ritka tehetségü férfi, növendékei figyelmét, egész órákig le tudja lánczolni. Sokratesen nem függöttek nagyobb odaadással a görögök, mint e tudós olaszon tanitványai, kiket többnyire ő is peripatikus modorban tanit.

Ime ezekkel a vonásokkal mutatja be egy angol tudósitó e — szerinte — bámulatra méltó intézetet. Őszintén megvallva, e rajz olvasásakor, nagyon is vegyes gondolatok és érzések támadtak bennem. Mindenek előtt a Renaissance nagy iskolamestere: Vittorino da Feltre jutott eszembe (meghalt 1446-ban). Az ő tanterme is (a Gonzaga herczegi család mántuai palotájában az akkori időkhöz képest) mintaszerüen volt berendezve. S ha falairól nem oly ékes rajzok mosolyogtak is le, mint az Atenio Galileiben, de azért iskoláját „C a s a j o c o s a"-nak méltán nevezték. Igaz, hogy ő is produkált egy-egy csuda gyermeket, mint az alig 13 éves Gonzaga Ceciliát, ki görög verseket is rakás számra tudott elmondani, sőt e nyelvet folyékonyan beszélte. Ő is szerette, ha növendékei dolgozatokat irtak, úgy hogy örömkönnyeket tudott hullatni, tanitványai jelenlétében, ha valamelyik szép dolgozatot olvasott fel. Ámde Vittorino még mást is tett. Tanitványainak nemcsak felfogását mivelte, hanem emlékezetét is, mert időt engedett nekik a felfogottak átsajátitására és egyszersmind nagy gondja volt rá, hogy növendékei mindazokban a testi és szellemi gyakorlatokban részesüljenek, melyek a férfias erényeknek, az erkölcsös habitusoknak a termőföldje. Vittorino „Casa"-jában az önmegtagadás és lemondani tudás volt a mindennapi állandó leczke.

És ezekkel szemben Boschinál mit találunk? Elsőbben is teljes szemléltetéssel egybekötött vonzó tanitást, a mi nagyon helyes és a mi „Da Feltre"-nél is megvolt. De aztán jő a java: a növendékek irodalmi munkássága, szellemi termelése, kiadása akkor, mikor még nincs anyag miből termelni, mikor még egyátaljában nincs, mit kiadni. Signor Boschi módszerének ez oldala csakugyan csudálatra méltó, mert 8—10 éves növendékekkel oly kérdéseket kiván megvitattatni, melyek a metaphysika legmagasabb, hogy úgy mondjuk, s z é d i t ő problemái

közé tartoznak. Nyolcz-tiz éves gyermekekkel Isten létele kérdését fejtegettetni vagy őket egy minden köteléknélküli, helyesebben, kellő élenykészlettel és teherrel el nem látott léghajóban a széditő magasba kalandor utra ereszteni: tökéletesen egyre megy. A léghajósok leirásaiból tudjuk, hogy még kellő előkészület mellett is vajmi kevesen birják ki 6—7 méternyi magasságon túl a levegőbeli útat. A kellő miveltséggel rendelkező egyének közül is vajmi sokan lettek áldozatai a metaphysikai problémák regióiban való utazásnak. És dr. Boschi, mintha csak sárkány eresztésről lenne szó, oly könyedén bánik el az egész kérdéssel. Fő dolog ő szerinte az, hogy ez apró óriások dolgozatai, merész kérdésekre adott feleletei, a gyermekek dicsvágyának táplálására és a szülei öröm nevelésére nyomtatásban megjelenjenek.

Lehetetlen, hogy e képnél a chinai nevelés, mint mintakép, eszünkbe ne jusson. Li-muh a chinaiak traditiója szerint hét éves korában, a Tsin-shi fokozatra vagy az irodalmi tudori rangra érdemes volt és Hie-tsin „az isteni gyermek“ 10 éves korában egy egész kötet költeményt irt. Ámde az ily példányok, még a chinai traditióban is, a ritkaságok közé tartoznak. És Boschi szemünk láttára akar ily csodalényeket producálni, kik dolgozataik készitése közben agylágyulást csak azért nem kaphatnak, mert koponyájok tartalma még hig állapotban van.

Lehetetlen továbbá, a japáni nevelésre is, mint ellentétre vissza ne emlékeznünk. A japáni tanuló valóságos kis Moloch, kinek szellemi gyomra mintegy nyolcz-tizezer irásjegy alakjával és nevével van megterhelve, a nélkül, hogy e nagy állományból egy kis értelmet producálni tudna. Boschi növendéke még — úgy szólva — semmit sem táblázott be szellemileg, s mégis rendkivüli dolgokat mutat fel; emberi erőt meghaladó munkát végez, mert ha kell semmiből fonja meg a gondolatok és okoskodások szálait és hálóját. A japáni növendék egy kavicscsal és földdel tele tömött gép, melynek épen beltartalma miatt egyik rugója sem bir mozogni; ellenben olasz doktorunk kitünő növendéke egy-egy kis oraculum, ki merészen tud beszélni „de omni scibili et inscibili“; a ki — igy haladva — 15—20 éves koráig tudásunk összes körét úgy ki fogja meriteni, hogy azután bátran kikölcsönözhetjük egyik-másik bolygó preceptorának. A japáni tanuló egy élő és lábon járó dictionarium hiányos szerkezettel, mert benne a szók jelentését hasztalan keressük. Boschi növendéke egy ködfátyolkép mutató, kinek csak a szülék meg a nagy közönség szellemi sötétségére van szük-

sége, hogy szemkápráztató mutatványaival — mint mondani szokás — az egész világot bámulatra ragadja. A japáni ifju feje csupa koponya agy nélkül; a mi nápolyi tanulónké pedig merőben agyvelőnek látszó pókhálóféle állomány koponya nélkül. Ime! hogy ölelkezik egymással a két szélzet: a földhöz tapadt mechanismus és a levegőben bugdácsoló dynamismus, hogy ne mondjuk nihilismus. E kép, azt hiszem, elegendő alkalmat nyujt elmélkednünk a paedagogia tévutairól, melyek bár más-más irányban indulnak ki, ugyanegy helyre jutnak. Ha tekintetünk elborul az orosz népiskola láttára, a hol csak penészes, büszhödt levegőt kell szivnunk és egyiptomi sötétségben tapogatóznunk; a „Galilei“ elemi iskolában a tulságosan megritkult levegő és rendkivüli mértékben bebocsátott világosság teszi ránk azt a kinzó hatást, mit a nagy verőfény szokott tenni szemünkre. Az orosz népiskolában a penész virágai és a nápolyi minta elemi iskolában ellenben a csekély gyökérről rendkivül magasra hajtó növények tenyésznek. Oroszországban a „gyom a természetes“; Nápoly czimeres népiskolájában, a tanitás áldásos eseje és harmatja nélkül az ifju elme „sárgaságban sinylik“. . . .

Felméri Lajos.

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ POLYGLOTTISMUSA MINT IRODALMI ESZKÖZ, TEKINTVE BRASSAI SAMUEL KÜLFÖLDI KITÜNTETÉSE ALKALMÁBÓL.

Valamenynyi protestans, azaz modern egyházak között a leguniversalisabb, legkosmopolitább (a szó nemes értelmében) az unitárius. Már bölcsőjében a legheterogenebb elemeket kapcsolta öszsze, mindegyikben a legnevezetesebb érintkezési pontokat feltalálván. Italiából Svájczba; innen egyrészt a franczia, másrészt a német óriási irodalmakat érintvén, átugrott a lengyel, e leghatalmasabb és legérettebb modernszláv irodalomba; innen pedig még a magyar nyelvet Erdélyországban is meghóditja! Hogy aztán később angol, és amerikai földön hódit meg nemcsak egy szellemet, nemcsak egy Newtont, egy Locket, hanem egyátalában itten leli másik hazáját, levén még csak Erdélyország szűkebb hazánkban, a vallásszabadlág ezen klassikus földén, olyan hatalmas mint ottan, ezt jól tudjuk mindnyájan. Igy tehát a modern nagy cultur nyelvek közt nincs egy se, melylyel az unitárius egyháznak ne volnának a legintimebb érintkezési pontjai; de még a kisebb cultur nyelvekkel is van. És éppen ebben rejlik nagy előnye és fontos irodalmu missioja! Az egyházi dogmaticus előnyekről nem szólok, mint a melyek vita elé esnek; levén ugy is szándékomban ezt az olda-

lát a dolognak mellőzni; hanem csak magyar irodalmi álláspontról tekintve, szeretnék utalni arra a tényre, hogy hazánkban ma már alig van egy culturfactor, mely csak távolról megközelithetné fontosságra nézve az unitarismust, mint polyglott és közbenjáró irodalmi eszközt! Nem tudom, vajjon tudósaink észrevették-e már negyedik édes vallástestvérünknek ezt az ő előnyös helyzetét. Mert ne higyje senki, hogy a polyglottismus alárendelt elv volna az ugynevezett „nemzeti irodalmak“ keretében. Ne higyje senki, hogy mert napjainkban egy Arany János (különben kissé pongyola formában) fellép egy helyes elv tuzásai, vagy beteges kinövései ellen, hogy ezért: abusus tollit usum! És kivált olyan izolált nyelvre nézve mint a magyar, mely iránt ezen kivül (quantitativa értelemben) az óriási szláv tőszomszéd nem éppen a legbarátságosabb nyilt aspiratiokat szitja, valóságos universalis propagandát üzvén az elkorcsosodott modern nationalisticus düh minden borzasztó és undok eszközeivel; — mondom, kivált olyan izolált nyelvre és irodalomra nézve, mint a magyar, valóságos életkérdés: a polyglottismus. Senki se tudja azt jobban, mint a panszlavismus maga, melynek röpiratai és egyéb organumai nem szláv nyelven járják bé a világot. Szláv nagy szemlét franczia nyelven inditottak meg Varsóban nehány héttel ezelőtt; ámde született franczia szerkesztésében. Német és angol, sőt belga stb. nagy organumokra évenként milliókat költenek, igy vesztegetvén az európai nyilvános véleményt stb. stb. És ez a propaganda napról napra nő és terjed. A magyar mindezekkel szemben, melyek pedig nagyobb részt (directe vagy indirecte) egyedül csak az ő önállósága, az ő léte ellen vannak intézve, mit tesz? Sajnálja azt a nehány százezeret, melybe legfeljebb kerülne (ügyes kézben) polyglott irodalmi nagy vállalatok, vagy külföldön megjelenő nagy szemlék költsége. Zsebbe dugott kézzel várja, hogy a valódi kosmopolitismus ellen felhozott pseudologikai érveit és nemzeti hiuságának egyéb kifakadásait, vagy a budapesties német-nyelven saját tudósaival, ezeknek saját müködéséről iratott (!) „Berichte“-it a külföld leforditsa más nyelvekre vagy talán könyv nélkül tanulja. Bocsássanak meg, hogy ha kissé az indignatio látszik szólani belőlem. A polyglottismus fontos politikai oldaláról nincs is helyén itten szólani. De azt hiszem, nem szorult bővebb commentárra az a fontos körülmény, hogy éppen a jelen időviszonyok közt az unitáriusok polyglottismusa kétszeresen fontos momentumnak látszik lenni.

Nincs nemzet Centraleurópában, melynek oly csekély és oly jelentéktelen vagy elhanyagolt érintkezési pontjai volnának, mint a magyarnak. A magyar — értem a közönséges Magyar Miskát — azt méltóztat hinni, hogy ugy is ő körüle forog a világ, hogy ha ő a határszélen innen nem törődik sokat másnak nyelvével, irodalmával. Az öreg Goethe már egyik lábával a sirban, felszólalt még pedig többször is a szerb népköltészet érdekében. A közelebbre eső és sokkal jelentékenyebb magyar népköltészetet nem ismertethette meg ve-

le egyetlen egy magyar sem. A ki akkor működött ezen a téren (Toldy) és a kik utána jöttek borzasztó anthologusokkal és német nyelvökkel legfeljebb elriaszthatták a költők Jupiterét. De nálunk mégis ezt a közbejárást, vagy a rokonszellemben kifejtett működést, vagyis jobban mondva erőlködést, tekintették a külföld nagy irodalmaival való leghatalmasabb kapocsnak! Sőt ebben a tekintetben maig se vagyunk jobban. Budapesti irók, még pedig tősgyökeres magyar születésüek is, még anynyira is mennek, hogy konyhanémet grammatikájukkal vagy budai vizivárosi német prosodiai törvényeikkel mérik a magyar költők német forditásait, ugy hogy pl. a Kisfaludy-társulat egy tagja, még pedig (magyar-német születésü) egy német tisztán anapästusi ódára azt irhatta: hogy „gyenge trochäusi" versek. (1875-ben történt egy budapesti irodalmi lapban.)

Már ezekből a futólagos megjegyzésekből is kitünik, hogy a polyglottismusnak direct és eredeti basison kell alapulnia; különben, inkább árt, mintsem használ és éppen ezért tekintem oly fontos ide tartozó factornak az unitárius egyházban meglevő számtalan idegen érintkezési pontokat. Barátokat kell külföldről szerezni a magyar irodalomnak; importálni kell minél nagyobb mérvben az idegen irodalom termékeit, hogy igy ők is kényszeritve legyenek, már csak udvariasságból is, viszonozni ézt a szolgálatot; de természetesen csak a régi, kipróbált jó remek müveket szabad importálni; holott mai nap éppen ellenkezőleg járnak el, még az akadémiában is Budapesten. Mily roppant káros inconsequentia rejlik pl. abban, hogy egy Berkeley, Locke és Hume honából, mindenekelőtt nem Hume-t, nem Berkeleyt, nem Locket hozzák be; hanem teszem fel, Stuart Millt; még pedig csak azért, mert ez divatos. Ámde divatos és hasonló luxust megengedhet magának egy olyan milliomos mint az angol irodalom; de teheti-e ezt a magyar is?.... Ebben a tekintetben igen sok jót mivelhetnének az unitárius tudósok, a mint miveltek is eddigelé. Channing forditásaival kezdték; folytatták az emlitett mult százbeli nagy angol philosophusaival. Még egy Berkeley tulzó idealismusával is sokkal egészségesebb tápot adnának a magyar közönségnek, mint az emlitett tegnapelőtti divatphilosopusokkal, kiket száz év mulva nem fog senki commentálni, és senki olvasni..

Igen érdekes egy feladat volna az irodalomtörténésznek, kimutatni az unitáriusok polyglottismusa teremtette áldásos összehasonlitó irodalmi productumok (mint forditások, átdolgozások s effélék) óriási számát Heltai ideje óta, ki a német irodalmat importálta, egészen le John Bowringig, ki ugyan gyenge forditó volt, de azért mégis nagy hasznára volt a magyar irodalomnak, s minden esetre kevesebbet ártott, mint szoktak rendszerint ártani a hivatlan forditó-ferditők. (Az olasz szójátékból: traduttore-traditore magyarositva.) Még a német óriási irodalom is Carlyle mellett, talán csak egy unitáriusnak köszön legtöbbet az angol-német öszszehasonlitás terén; buzgóbb és lelkesebb

apostola a német irodalomnak legalább Amerika földjén nem akadt, mint az unitárius pap Parker Tivadar. Megérdemelte, hogy öszszes müveit németre leforditsák.

A legújabb időkben az unitáriusok polyglottismusa, in specie hazánkban, igen sok jó gyümölcsöt termett; ugy, hogy egyenként fel se lehetne számlálni.

Természetes, hogy első sorban tisztán tudományos müködésre szoritkozott a forditás, mint az emlitett Channing-féle gyüjteménynél, melyben többek közt Kriza, Ferencz József és Simén Domokosnak is volt része. Kár, hogy az erre kiválóan hivatott Kriza nem mivelte erősebben az angol és más idegen költők átplántálását. Mert csak a költői vagy legfeljebb aesthetikai, philosophiai, nem pedig a tulajdonképeni rendszerint practicus czéloknak szolgáló tudományok tehetik az egyes népek közt való kapcsokat. A tudománynak minden éghajlat alatt egyfélének kell lennie, igaznak; ellenbén a szép, a tulajdonképeni nemzeties zamatu momentum. Ez teszi tehát a különböző népeknek az ellenkező delejsarkát a culturéletben, mely nélkül nincsen öszszefüggés; és az annyit tesz, mint: elpusztulni. Ugy mint az egyes ember legkevésbbé nélkülözheti embertársát, igy az egyik culturnép elpusztul a másikkal való ily nemü érintkezés nélkül. Legújabb példa erre a legmodernebb időkből a török nemzet.

Nem levén több az ugy is tulságosan igénybe vett térből és alkalmasint az olvasónak sem levén több türelme, még csak futólagosan érintek legujabb két unitárius eredetü öszszehasonlitó irodalomtörténelmi fontos momentumot. Még csak napjainkból való mind a kettő. Az egyikre figyelmeztettem már a „Petőfi-társaság Lapja“ f. é. áprilisi egyik számában. („A magyar irodalom a világirodalomban“ cz. czikksorozatomban). Ma a british Museum több rendbeli hivatalnoka részben érti, részben tanulja a magyar nyelvet; és minderre egyetlen férfi adott lendületet; e folyóirat egyik szerkesztője, Péterfy ur levén tanitója Butler Ede Dundasnak, ki maga részéről jó példát adott Martials Tivadarnak (szintén a British Muzeumban). És ugy látszik, hogy ezzel a nevezetes hangadással függ öszsze vagy fog öszszefüggni; (nem tudom hogy megtörtént-e már?) a legújabb angol Petőfianus: John H. Ingram fellépése, ki londoni szemlékbe szokott dolgozni. Igy teremt egyetlen egy buzgó erő egy egész lánczolatot.

A másik ide vágó momentum a magyar irodalom nestorát illeti. És bocsássa meg, hogy ha részletesebben szólok róla és felhozok olyan detailt is, mely csak indirecte függ öszzsze themámmal.

Brassai Sámuelt f. é. májusban a „Freies Deutsches Hochstift“ben Majnai Frankfurtban megválasztották tiszteletbeli tagnak és mesternek, egy ülésben a svéd királylyal, ki tudvalevőleg költő és Goethe svéd forditója.

Erről terjedelmes levélben engem tudósitott (mint az Ö. J. L.

egyik szerkesztőjét) az emlitett akadémia elnöke Dr. V o l g e r (a kitünő és ismeretes geologus). Ez az akadémia vagy Hochstift Goethe szülőházának birtokosa, hol gyüléseit tartja. Egy unitárius tudósnak ily szentelt helyen való megválasztása azt hiszem elég nevezetes momentum arra nézve, hogy az emlitett levélből a következő ugy is érdekes és éppen tárgyunkhoz is tartozó részletet közöljük:

„— — Mi — az Ö. J. L. dolgozó társai és a Freies Deutsches „Hochstift társulat tagjai, mindnyájan azon egy szellem szolgálatá„ban állunk. M i n d e n n é p h a d d t ö r e k e d j é k a l e g m a„g a s a b b r a a m a g a n y e l v é n é s t ö k é l y e s i t s e m a„g á t a z ő k ü l ö n s é g é b e n (Hochstiftünk alapgondolata), „h a„n e m a z t á n érezze is magát kölcsönös e s z m e c s e r e ál„t a l **szorosan kapcsoltnak** *) az együtt törekvő népekkel (az „Ö. J. L. alapgondolata). Az utóbbinak ada legközelebbről II. Oszkár Svéd-Norwegia királya fényes kifejezést, miután megegyeztével szövetségünkbe mint „külföldi tiszteleti tag és mester" fölvételék és eljöve Frankfurtba. csupán csak Intézetházunkba való meghivásunk következtében, egyszersmind azért is, hogy béfejeződjék a megköszöntések kölcsönös kicserélése a király mint a svéd nemzet képviselője és a Fr. D. H. mint Linné halála száz éves napjának megülésében a német részvét képviselője közt, mely azzal kezdődött, hogy az Intézet érzületének csekélységem vala tolmácsa egy latin átiratban.

Ohajtottunk a magyar nép iránti atyafias érzelmeinknek is kifejezést szentelni. E végett szabadságot vettem magamnak Mestergyülésünkben az önök Nestora Dr. Brassai Sámuel tanár urnak a „Freies Deutsches Hochstiftbeli Mesterré" nevezését hozni javaslatba; a Mestergyülés javaslatomat a legnagyobb készséggel magáévá tette és a tagok tesülete is nyilvános ülésében (miután nálunk szabványilag mindent a nyilvános ülésben jelenlevő tagok öszvesége dönt el), elfogadta.

A levél egyébaránt arra szólitott fel, hogy Dr. Brassai Sámuel atyánkfiától a kinevezés, illetőleg a tagság elfogadását kieszközöljem, a mi természetesen meg is történt. **Meltzl Hugó.**

PÜSPÖKI VIZSGÁLAT AZ ABRUDBÁNYAI MEG VERESPATAKI UNITÁRIUS EKKLEZSIÁKBAN.

E folyóirat olvasóinak a napi lapok utján tudomásukra hozatott azon szivélyes, nagyszerü fogadtatás, melyben abrudbányai és verespataki ekklezsiáink Főtisztelendő Püspök Mlgs Ferencz József urat részeltetni iparkodtak és a melyben kifejezni siettek a Főtisztelendő Püspök úr tisztelt személye és az általa képviselt ügy iránti tiszteletöket és mély rokonszenvöket; ezért mellőzve az ünnepélyességek leirását, tudósitói tisztünkkez képest a végrehajtott püspöki vizsgálat lefolyását kivánjuk röviden előadni.

*) Ezt részünkről láttuk jónak kövér betükkel kiemelni. Sz.

Abrudbányán örömmel győződött meg a vizsgáló szék arról, hogy ekklezsiánk valamint szellemileg, ugy anyagilag is gyarapszik. A szellemi gyarapodás jele azon valóban keresztény felebaráti szeretet, a felekezeti szűkkeblüségen feljülemelkedő szabad gondolkodás, melyszerint romjaiból saját erején felépitett templomának használatában a testvér ev. ref. egyházközséggel testvériesen megosztozik; s a felvilágosodott türelem példájául a két egyház ugy egyesült, hogy egyik héten az unitárius, másikon a református pap teljesiti az isteni szolgálatot.

Az anyagi gyarapodás jele. hogy az ekklézsia részben saját erején, részben költsön vett pénzen az 1848-beli gyászos emlékü vész óta lakatlanul romokban hevert papi házát ujra épittette s ez által papjának jó lakást készitett, a régi papi lakást ugy értékesitette, hogy annak jövedelme nemcsak az ujabb épitkezés kamatait fedezi, hanem az adósságot is törleszti apránként. A gyarapodás jele, hogy az egyesült ekklezsia egyes tagjainak adakozásából a templomban új ülőpadokat készittetett, s egy harang öntésére adakozásokból 394 forintot és 7 tallért gyüjtött.

Az 1878. évre megállitott költségvetés 1302 frt bevételt, 1052 frt kiadást mutat; a lengő terhek 697 forintban állittattak meg; ezek fedezésére kijeleltetett az ekklezsiának folyó jövedelmeiből a mult évekről hátralékban levő 830 frt bevárandója.

Az évi költségvetés e szerént többletet mutat ki, mind a mellett, hogy a pap fizetése 100 — a ref. iskola tanitóé 20 forinttal emeltetett.

A presbyterium megujitása és a világi hivatalnokok megválasztása a szokott módon megtörtént, gondnokká ujból az ekklezsia ügyeiben nagy buzgalommal és szép sikerrel fáradozó Mikó Dezső választatván meg.

Az abrudbányai ekklézsiánál népesebb verespataki ekklezsiában is a vallásos erkölcsi életet hasonló fejlődségben találta a vizsgáló szék; sajnálattal győződött meg azonban arról, hogy vagyonilag nem gyarapodott a nem eléggé gondos gazdálkodás okán. Romlása után ez ekklézsiának is meg kellett küzdeni az ujjáalakulás nehézségeivel; épületeit ujra kellett épiteni, adósságot volt kénytelen csinálni; de később segédeszközeit nem használta fel ügyesen; adósságát és ennek kamatait nem törlesztette; az ekklezsia anyagi gyarapodhatása tekintetéből ürességbe hagyott papi állomás jövedelme, valamint a vallásfelekezetünk közpénztárából az ekklezsiának előlegezett öszszeg, nem fordittatott a terhek törlesztésére.

A vizsgálószék roszalását fejezte ki e gazdálkodás felett; másfelől a pénztár kezelésére, az épitkezések megtételére s minden költekezésre nézve szabályzatot állitott fel; ennek és annak nyomán, hogy az ekklézsia bányarésze ez évben szépen jövedelmezett s azt ig. gondnok Janki Dénes hivségesen kezelte és kezeli, biztosan remélhetni, hogy ez ekklézsia rövid időn kibontakozik terheiből.

A számadások megvizsgálása után a f. évből hátralevő 7 hóra a költségirányzat a következőkben állittatott meg:

Bevétel . . . . 491 frt 38 kr.
Kiadás . . . . 305 „ 45 „

A költségvetés rendéni 185 frt 93 kr. felesleg, a mult évekből bevárandó 704 28 kr, valamint az ekklézsia egyes tagjai által aláirt közel 200 frt adomány, a részletesen megjelelt épitkezések megtételére és a még fennálló 600 frt adósság törlesztésére rendeltetett.

Az örvendetes jelenségek közt aggodalmat keltett az iskolák állapota: valamint Abrudbányán, ugy Verespatakon az iskola közös az ev. ref. atyafiakkal; de egyesült erővel sem birják iskoláikat oda emelni, hogy a jogosan támasztható igényeknek megfeleljenek; reméljük és várjuk, hogy a két felekezet egyházi főhatóságának sikerül kieszközölni, hogy iskoláink erkölcsi, müvelődési érdekeivel együtt nemzetiségi érdekeink is megóvassanak.

i. l.

KÜLÖNFÉLÉK.

Egyházi főtanácsunk a f. évben augustus hó 25-re van öszszehiva a szokott módon Kolozsvárra. Minden tárgy, a mi a főtanács elé kerül, elég fontos arra, hogy a kik hivatva vannak egyházunk közügyei felett őrködni, abban minél számosabban részt vegyenek.

Az erdélyi ev. ref. egyházkerület ez évi közgyülésén a közelebbről elhunyt Elekes Károly, nagyérdemü egyházkerületi főjegyző helyébe Szász Domokos, kolozsvári pap és köri jegyző, az Erdélyi prot. Közlöny derék szerkesztője választatott meg főjegyzőnek. Fogadja szives üdvözletünket e kitüntetéshez, melylyel egyháza közbizalma megtisztelte, s azon óhajtásunkat, hogy a megnyilt munkatéren ohajtott siker koronázza müködését.

Jótékonyság. Gróf Teleky Miklósné szül. Simén Klára őnagysága 50 éves házasélete alkalmából ennek emlékeül szép adománynyal örvendeztette meg valláskőzönségünket, a tanári özvegyek segélyalapja részére 300, az általános nyugdijalapra 300, a Dávid Ferencz alapra 400, az ifjusági kórház javára 100 és igy együtt 1100 frtot adományozván erd. urb. papirokban 1876 julius 1-től járó kamatszelvényekkel. Fogadja a nemes grófné részünkről is legmelegebb köszönetünket e kegyes adományokért azon forró óhajtásunk kiséretében, hogy az isteni gondviselés örködjék továbbra is boldog családi élete felett s adjon éveihez még számos éveket, a mint ez a kegyes és jó lelkeknek megigértetett: Hoszszu napokkal betöltöm őket és megmutatom nekik az én szabaditásomat. Solt. 91. 16.

Szent István király napjának megünneplésére vonatkozó rendeletet, melynek ötletéből megelőzött füzetünkben közöltük volt E. K. Tanácsunk e tárgyban tett feliratát, a nagyméltóságu vallás és közoktatási minister ur f. évi május 4-ről kelt körrendeletében viszszavonta s hatályon kivül helyezte.

A vasárnap megülése s az angol trónörökös.Köztudomásu dolog az angol nemzetnek a vasárnap megülése iránt hagyományos kegyelete. Legnagyobb városaikban a kereskedések, nyilvános mulató helyek, muzeumok vasárnaponként zárva vannak. E nap a családiasság és vallásosság napja. Az angol ha vasárnap templomba nem mehet, otthon olvas bibliát, imát vagy egyházi beszédet. És a vasárnap iránti eme kegyeletet ő a continens szokásai által se engedi megzavartatni. Egy jellemző példáját adta ennek közelebbről az angol trónörökös. Egy párizsi lap irja, hogy az angol trónörökös a kiállitás alhalmából Párisban mulatván, nem vett részt a longchampsi futtatásban, mely vasárnap tartatott, mivel erre kivételesen se nyert engedélyt királylynő anyjától.

A történelmi társulat közlönyének, a „Századok"-nak, f. évi VI. füzetében Bunyitay Vincze hiteles adatokkal czáfolja meg azt az állitását némelyeknek, hogy János Zsigmond katonái 1566. virágvasárnapján a n. váradi káptalan tagjait legyilkolták azért, mert nem akartak az unitárius hitre térni.

Örömünkre szolgál közölni, hogy főiskolánk egykori növendékei közül a jelen egyetemi év végén többen vizsgálatot állottak ki a helyb. egyetemen és pedig igen szép eredménynyel. Tanári szigorlatot tettek: Egyed Mózes, a természettani tanszék tanársegéde és Veress Vilmos, végzett tanárjelölt, a természettan-mennyiségtani tárgyakból; Komjátszegi Lajos, a vegytan-természettani tárgyakból. Tudori vizsgát: Bartha Gyula, okleveles tanárjelölt és baróthi felső népiskolai tanitó, a mennyiségtanból; Kővári Sándor, okleveles tanárjelölt, a vegytanból.

Pályázati hirdetmény. A kolozsmonostori m. k. gazdasági tanintézetnél az $187^{8}/_{9}$-ik tanévre az 1-ső éves tanfolyamban nyolcz állami alapitványi ösztöndijas és tizenkét szabad hely megürülvén, ezek betöltésére pályázat hirdettetik. Pályázhatnak ép testalkatu, legkevesebb hat gymnasiumi vagy reál vagy polgár-iskolai osztályt végzett ifjak. A folyamodványok f. év jul. 15-ig a m. kir. gazdasági tanintézet igazgatóságához Kolozs-Monostoron (u. p. Kolozsvár) küldendők.

Necrolog. Ürmösi Sámuel nyugalmazott kadácsi pap folyó évi martius 20-án meghalt. Életrajzi adatai, mennyiben a néhai saját jegyzeteiből megtudhatni, következők. Született 1800 H. Karácsonfalván, hol atyja mester volt. Tanulását hol és miként végezte, nem tudhatni. 1827-ben lépett egyházi szolgálatba Ny. Gálfalván, hol 5 évig

levita volt. Itt léte alatt lépett házasságra is 1829-ben Barla Juliánnával, kivel 49 évig élt boldogan. 1831-ben Sz. Háromságra pappá választatott s itt szolgált 16 évig. 1847-ben Kadácsba lépett át, hol 1870-ig mint rendes pap folytatta hivatalát páratlan hűséggel. 1870-ben nyugalomba helyeztetett öregségi elgyengülés okán. Azonban egyházi szolgálatokat egész haláláig gyakran teljesitett. Szelidség, becsületesség, szorgalom ékesiték kiválóan az elhunytat. Béke poraira!

Lörinczi Bendeguz, Lőrinczi Gergely fiatfalvi unitár. pap 2 éves theologus fia, a szülői háznál, tüdősorvadás következtében, 22 éves korában meghalt. A becsületben megőszült szülők benne leendő támaszukat vesztették el. Az ég adjon vigaszt a bánatos szülői sziveknek, és az elköltözöttnek üdvet.

A SZERKESZTŐSÉG POSTÁJA.

Gróf Kuun Géza úrnak. Nagybecsü czikkét köszönettel vettük és már legközelebbi számunkban közölni fogjuk.

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz-alapitványra tett kegyes adományok.

Huszanegyedik közlemény.

	fr.	kr.
3275. Sándor Istvánné Gyergyai Klára	10	—
Abrudbányáról az alsó-verkesi bányatársulat M. A. által	5	—
Kiss István Kökösről	5	—
Serester Sándor „	5	—
Serester Sámuel „	2	—
Gyöngyösi Dénes l. gyüjtőivén: Ny.Szt.Lászlóról:		
3280. Gyöngyösi Dénes	1	—
Komáromi Borbára	1	—
Szabó Ferencz	—	10
Berczi István	—	10
Szabó Lőrincz	—	5
együtt	2	25
Orbok Ferencz és neje Ádámosi Juliánna Várfalváról	5	—
Péterfi József S. Kőrispatak	3	—
Téglás József	5	—
Lokodi ekkla	3	—

	frt.	kr.
Pogány Károly, kir. táblai biró M. Vásárhelyről 8-ik adomány	25	—
3290. Gr. Teleki Miklósné Simén Klára őnga 50 éves házas élete alkalmából erd. urb. papirokban	400	—
Ennek másfél évi már lejárt kamatszelvényeiből	29	28
Kelemen Albert l. gyüjtőivén most 4-szer:		
Szolga Miklós	2	—
Kelemen István	5	—
M.-vásárhelyi ekkla	5	—
Fekete Gábor	1	—
Tibáld Mihály	1	—
Kelemen Albert	5	—
együtt	19	—
Verespataki ekkla részéről: Jánki Dénes ur által	20	—
3300. Ferenczi Mózes (8-szor)	3	—

	frt	kr.
Török Sámuel l. gyüjtő ív. Szt. Mihályról:		
Török Sámuel	5	—
Szt.-Mihályi anyaekkla	3	—
Kobátfalvi leányekkla	1	—
Benczédi „ „	1	—
Id. Kozma Gergely		10
Diák László	—	10
(Ezek 4-szeri adomáyzók)		
Perselypénz	1	87
Pap Dani, konfirmáláskor	—	6
Pap Mózsi	—	3
3310. Pap Samu	—	4
Varga Sándor	—	2
Varga János	—	2
Kis János	—	2
Tarcsafalvi Márton	—	5
Lukács Sándor	—	7
Tarcsafalvi Mózes	—	5
Varga Róza	—	10
Benczédi Juczi	—	4
Péter Lina	—	4
3320. Pap Zsuzsa	—	4
Bodor Juli	—	2
Ozsvát Róza	—	10
Márton Judit	—	10
Marosi Mari	—	4
Péter Zsuzsi	—	1
Mátéfi Zsuzsi	—	1
Szász Póli	—	2
Vasas Mari	—	4
Pálfi Eszter	—	10
3330. Benczédi Zsuzsa	—	5
Bálint Mari	—	5
Firtos Ruki	—	4
Firtos Juli	—	10
Farkas Eszter	—	10
együtt	13	43
Kövendi ekkla perselyp.	1	—
Gál Lajos lelkész	1	—
Gál Miklós theol.	1	—
Barabás Sándor t. gyüjtőivén Verespatakról a püspöki vizsg. alkalmával:		
Gruber József	6	—
Jánki Ferencz	5	—
3340. Tarpai József	5	—
Székely Samu ifj.	2	—
Székely Jóska	1	—
Török Sándor	1	—
Székely József Istváné	2	—
Székely B. Ferencz	1	—
Jánki János	1	—
Székely P. Sándor	1	—
Székely. L. Sándor	1	—
Kovács János	2	—
3350. Székely Sándor	2	—
Gagyi Samu	2	—
Ürmösi László	2	—
Jánki András	2	—
Székely Pál	1	—
Gagyi Sándor	2	—
Gagyi P. Samu	2	—
Móricz Istán	2	—
Bartha András	2	—
Fikker Ferencz	5	—
együtt	50	—
3360. Mihály Dénes Sz. Ker.	1	50
Barabás József „ „	1	—
Ferenczi Mózes (9-er)	2	—
Incefi Dénes l. gyüjtőivén Dersből:		
Házankénti megtalálással	3	—
Ballok Mihály (4-szer)	—	10
Dénes István	—	10
Pál József	—	10
Dénes János	—	10
Biás János	—	10
Egyed Ferencz	—	10
3370. Barta Zsigmond 4-er	—	10
Nagy András	—	10
Kovács János	—	10
Nagy József	—	10
Orbán József	—	10
Pusztai György	—	10
Kots Elek	—	10
Kots Mihály	—	10
Szatmári Miklós (2-szor)	—	50
Madaras Zsuzsa „	—	50
3380. Inczefi Dénesné Sándor Zs.	—	50
Inczefi Albert	—	50
együtt	6	40

A kolozsvári templomban gyült perselyp. 1878 első felében	13 94	A 21-dik közl. össz.	636 80
Sárdi József (5-ször)	2 —	Hozzáadva az előbbi 20 közl.	5957 19
		Az alapitvány . . .	6593 99

Minden, még a legkisebb adomány is közelebb visz a czélhoz, melyet a Dávid Ferencz nevét viselő alapitvány létesitése által elérni ohajtunk s ezért tekintet nélkül az adományok összegére, azokat egyforma örömmel és köszönettel kell fogadnunk. Ez alkalommal mindazáltal nem mulaszthatom el, hogy a többek között kiváló köszönetemet ne nyilvánitsam Mlgs Gróf Teleky Miklósné szül. Simén Klára ő nagyságának, ki 50 éves házassági frigye alkalmából, a mint e közleményben látható, egyszerre 400 frttal gyarapitá az alapitványt s igy ahoz tulajdonképpen már 500 frttal járult. Isten áldja meg e kegyességért s ebből folyó áldozatkészségeért. Vajha nemes tette egyszersmind buzditó példa lenne vallásközönségünk nagyjaira és kicsinyeire egyaránt! Ekkor semmi kétség benne, hogy a kivánt alapitványösszeg a kitüzött időre meglesz. A siker reménye lelkesitsen mindnyájunkat.

Kolozsvárt, jun. 29-én 1878. **Ferencz József.**

Kriza János kedves emlékezetü püspökünk mult füzet élén álló arczképére adakoztak.

Nagy János aa ivén Kolozsvárt: főtisztelendő Ferencz József úr 5 frt. Brassai Sámuel egyetemi tanár 5 frt. Incze Mihály nyug. kir. kormányszéki titkár 5 frt. Fekete Pál 5 frt. Kővári László isk. felügyelő gondnok 4 frt. Molnár Sándor ügyvéd 4 frt. Ferenczi Mózes 3 frt. Váradi Károly 3 frt. Nagy János 3 frt. Végh Sámuel 2 frt. Péterfi Dénes 2 frt. Magyari Mihály 2 frt. Benkő Mihály 2 frt. Szabó Mózes 1 frt. Derzsi József 1 frt. Dr. Bartók István 1 frt. Jánosi Gerő 1 frt. Jánosi Gerőné: Gedő Ráki urasszony 1 frt. Kővári Mihály 1 frtot Összesen: 51 frtot. Biás István ügyvéd úr ivén Maros-Vásárhelyt: Derzsi János 5 frt. Fekete Gábor 1 frt. Fenyő István 50 kr. Biás István 1 frt. Tellman József 1 frt. Kelemen István 1 frt. Gyöngyösi Dénes 50 kr. Fekete Károly 1 frt. Csongvai Károly 1 frt. Nagy Zsigmond ügyvéd 1 frt, Filep Albert 2 frt, Tibáld Mihály 1 frt, Csongvai Lajos 1 frt. Farkas György esperes 1 frt. Kelemen Albert 1 frt. Győrfi Sándor 50 kr. Hadnagy Pál 50 kr. Székely Lajos 30 kr. Domokos Áron 20 kr. Kozma Endre 1 frt. Ferencz Károly 1 frt. Gálfi Sándor 1 frt. Összesen: 21 frt 50 krt. Nagytiszteletü esperes Kiss Mihály ur ivén; Kilyéni papi szék febr. 6-án 5 frt. ügyvéd Veress György úr Árkoson 2 frt. Kiss Mihály esperes Árkoson 2 frtot. Koncz György úr N. Borosnyón 3 frtot, összesen 12 frtot. Sándor János tanár úr ivén Sz. Keresztúron: Sándor János 1 frt, Török Samu 1 frt. Jakab Gergely 30 kr. Raffaj Károly 60 kr. Raffaj Domokos 40 kr. Kádár Lázár 30 kr. Barabás Lajos 20 kr. Ürmösi Kálmán 10 kr. Kozma Ferencz 1 frt. Gombos Samu 50 kr. László József 1 frt. Sándor Lajos 1 frt. összesen 7 frt 40 kr. A négy iven begyült összesen: 91 frt 90 kr. o. ért. Fogadják a gyüjtők, valamint az adakozók legmelegebb köszönetünket szives áldozatukért, mely lehetővé tette, hogy elhnnyt nagy jelesünk életrajza mellett arczképét is adjuk. Különösen köszönetünket fejezzük ki Nagy János aa-nak, mint a ki a kép elkészitésére szükségelt összeg gyüjtését meginditani s helybeli és vidéki összeköttetései által a legnagyobb készséggel eszközölni szives volt. A kép költsége: 63 frt; begyült 91 frt 90 kr.; a fennmaradt 28 frt 90 kr. a Dávid F. alapitvány gyarapitására adatik.